

**«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2007**

Sevishganlar kutubxonasi

O'TKIR HOSHIMOV

BAHOR
QAYTMAYDI
Qissa

«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2007

84(59)6-44 O'zbek 2.428.2827ları-
H-71 Qissa

HO 32 812
291

Hoshimov, O'tkir

Bahor qaytmaydi: Qissa. («Sevishganlar kutub-
xonasi») — T.: «Sharq», 2007. — 128 b.

20 08	Alisher Navoiy nomidagi
A273	O'zbekiston Mk

BBK.84(50')

ISBN 978-9943-00-039-1

© «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati, 2005, 2007.

Tole quyoshi

Shuarodan biri «Muhabbat o'zi eski narsadir, ammo har bir qalb uni qaytadan kashf etadur», degan ekan.

«Sevgi!

Sening shirin tilingdan

Kim o'pmagan, kim tishlamagan», deb yozgan edi shoirlarning ulug'laridan Usmon Nosir.

Chindan ham, ishq-muhabbat quyoshidan bebahra inson yo'q. Quyosh yer yuzidagi har bir xonadonga nur sochganidek, muhabbat ham har bir odam ko'ngliga ajib nur olib kiradi. Birov bu nurdan bahra oladi, yana birov kuyib-yonadi, yana birov esa... o'zini soya-salqinga olib qochadi.

Sevgi nima o'zi?

Yuz yil yashagan odam ham, endi o'n sakkiz bahor tarovatidagi mast yigit-qiz ham bu savolga bir xilda javob bera olmaydi. Ehtimol, hazrati Alisher Navoiyning bu ta'birlari joizdir: «Ishq — porloq yulduzdir, bashariyat ko'zining nur-u ziyosi shundan; ishq — tovlanib turuvchi gavhardir — insoniyat tojining ziynati va bahosi shundan. Ishq — tole quyoshidir, qayg'uli dillar tikonzori undan gulshan...»

Ishqni o'ziga xos olam desak, unda bog' ko'p, chaman ko'p va... cho'l-u sahrolari ham bor. Unda adashganlar ham bor. «Bilmayin bosdim tikanni, tortadirman jabrini», deb nola qilg'uvchilar ham topiladi. Bu olamga qadam qo'uvchi bir narsani aniq anglab yetishi shart: ishqning oliy bosqichi — Allohni sevmqlikdir. Agar dilda bu ishq bo'lmasa, ikki yosh sevgisini makr, xiyla, xiyonat...lardan himoya qilib bo'lmaydi. Muhabbat olami ko'chalarida adashmay yurishga o'rgatuvchi aniq qo'llanma yo'q. Biroq bu mavzuda yozilgan badiiy asarlar yoshlarga ibrat bo'lishi mumkin. Shuni nazarda tutgan nashriyotimiz yoshlarga hamroh bo'lar, degan maqsadda «Sevishganlar kutubxonasi»ni tashkil etishga qaror qildi. Bu kutubxona taniqli o'zbek adiblarining bu mavzudagi mashhur asarlari va jahon yozuvchilarining benazir qissalari bilan boyiydi.

Mazkur kutubxonadagi birinchi kitob O'tkir Hoshimovning mashhur «Bahor qaytmaydi» qissasi bilan boshlandi. U sizlarga muborak bo'lsin!

Bo'ston qishlog'iga og'ir-vazmin qadamlar bilan kuz kirib keldi. Tumanlik qo'ynida jimgina mudragan tonglar, ilk sovuq og'ushida junjikkan seryulduz oqshomlar boshlandi. Havoga yelpig'ichday qat-qat bulutlar chiqdi. Quyoshning iliq, tansiq nurlari odamlarga xush yoqadigan bo'lib qoldi. Havoda ananas isi aralash yong'oq xazonlarining o'tkir hidi gurkiradi. Yoz bo'yi meva tugish dardida yashnagan bog'lar, shodon shovullagan terakzorlar hayotning mangu, beshafqat haqiqati oldida o'ychan, g'amgin bosh egdi. Chor-atrof yaproqlarning mungli shivir-shiviriga to'ldi.

Sumbula tug'di. Qishloqni halqaday o'rab oqayotgan anhor birdan tiniqlashdi. Telba to'lqinlar endi jilovlanib, yuvosh bo'lib qoldi.

Odamlar qilichini ko'tarib kelayotgan qishdan cho'chiganday shosha-pisha harakatga tushdilar. Kimdir chorbog'ida o'tin arraladi, kimdir qo'shnisining tom suvog'iga hasharga chiqa boshladi.

Hamma yagona bir tashvish bilan, kuz tashvishi bilan turib, kuz tashvishi bilan yotadigan bo'ldi.

Faqat bitta hovlida — qishloq chekkasida, shundoq-qina anhor yoqasida joylashgan hovlida sukunat hukm surar, faqat bir kishi yolg'iz o'z tashvishi bilan band edi.

* * *

U past-baland qoyalar orasidan ot choptirib borayotganmish. Ot yeldek ucharmish, tog'u toshlar chirpirak bo'lib orqada qolib ketarmish. Birdan hammayoqni zulmat qoplabdi. Ot allanimaga qattiq qoqilibdi-da, qop-qorong'i jarlikka munkib ketibdi. U otni bo'ynidan mahkam quchoqlab olgancha shuvillab pastga tushib ketayoganmishu yerga hech yetmasmish. Nafasi bo'g'ziga tiqilib, dahshatdan oyoq-qo'llari toshday qotib qolganmish...

— A-a-a!

Alimardon o'z ovozidan o'zi cho'chib uyg'onib ketdi. Anchagacha qayerda yotganini bilolmay, ko'zlarini

katta-katta ochgancha shiftga tikilib qoldi. A'zoyi badani o't bo'lib yonar, peshanasini muzdek ter bosgan, bir tutam sochi ter aralash qoshlariga yopishib qolgan edi.

U anchagacha behush tikilib yotdi-da, vassajuftlari sarg'ayib ketgan shiftni, tokchadagi lagan-tovoqlarni, burchakdagi shkaf ustida turgan, chaqa solinadigan ganch mushukchani ko'rib sekin uf tortdi. Xayriyat, uyda ekan!

Bir lahzadan keyin ko'z o'ngidagi narsalar tag'in siyrak tumanlik ichida yo'qoldi-yu, yana alahlay boshladi. Zum o'tmay tag'in ko'zini ochdi. Bora-bora fikri tiniqlashib, shiftga tikilib qoldi. Qayerdandir bir qaldirg'och uyga otilib kirdi. Shift tagida aylana-aylana vassajuftdagi uzun mixga kelib qo'ndi. G'amgingina vijirlab qo'ydi. Oq-sarg'ish bo'ynini burib Alimardonga qaradi. Munchoqdek ko'zlarini tikib uzoq qarab turdi-da, yana bir sayrab qanotini yozdi. Lip etib pastga sho'ng'idi, derazaning ochiq tavaqasidan hovliga otildi.

Alimardon ko'rpa ostidan qo'llarini mashaqqat bilan sug'urib oldi. Tirsagiga tayanib, sekin deraza tomonga o'girildi. Terlab yotgan badaniga sovuq shamol tegdi. Bo'g'ilib-bo'g'ilib yo'tala boshladi. Har yo'talganida nafasi og'ziga tiqilar, ko'z o'ngida xira halqachalar pir-pirar, quloqlari shang'illar edi. Nihoyat, sekin-sekin damini rosladi, hovliga tikilgancha bir tekis, chuqur-chuqur nafas ola boshladi.

Ochiq derazadan tip-tiniq osmonning bir chekkasi ko'rinib turardi. Chekka-chekkadagi azamat yong'oqlar shov-shuv etib, o'tib ketgan bahorini eslaganday jimgina xayolga tolган, o'riklarning qonday qizargan yaproqlari uzilib ketishdan cho'chib titrab turibdi. Yong'oq shoxida zag'izg'on sayradi. Keyin ola qanotlarini yoyib, havoga ko'tarildi-yu, uzun dumini likillatib, etakdagi molxona tomiga borib qo'ndi. Tom ustiga yoyib tashlangan makkajo'xorilarni bir-ikki cho'qigan bo'ldi-da, yana qanotini yoyib havoga ko'tarildi. Devor oshib qo'shni hovliga o'tib ketdi.

Alimardon shu yozda onasi o'lganidan keyin hovli-dan fayz ketganini hozir ayniqsa, chuqur his qildi. Onasi necha yildirki, uni uylantirishni orzu qilar, ammo Alimardon unamas edi. Rost, u ko'p qizlarni ko'rgan, lekin hech biri bilan birga bo'lishni xayoliga ham keltir-

magan edi. "Avval konservatoriyanı bitirib olay, u yog'i o'zi topilib ketadi", deb o'ylardi. Alimardon diplom yoqlashidan bir hafta oldin onasi qazo qildi. U orzusiga yetolmadi: kelinining qo'lidan bir piyola choy icha olmadi.

Alimardon yuragining bir burchida uyg'ongan chidab bo'lmas hasratdan entikib qoldi.

— Anvar ham kelmabdi, nomard! — pichirladi u g'ijinib. Alimardon betob bo'lib qolganidan beri goh Anvar, goh onasi har kuni kelib uning holidan xabar olib turishardi. Bugun kelmabdi. "Birovning go'riga birov tusharmidi? Anvarning men bilan nima ishi bor!" U jahl bilan ko'zlarini chirt yumib, ko'rpani boshiga tortdi.

Yana ko'zi ilinayotgan edi, gurs-gurs qadam tovushi eshitildi. Alimardon ko'rpani ko'tarib qaraguncha, allakim deraza yonidan lip etib eshik tomonga o'tib ketdi.

"Anvar!" — Alimardon eshikning ochilishini kutib, burilib qarab yotdi.

Anvar pastak eshikdan boshini egib kirdi-da, qo'lidagi qog'oz xaltani bir chekkaga qo'yib, shimining pochasinı qoqa boshladi.

Engashib turgancha boshini ko'tarib qaradi-da, jilmaydi.

— Tuzukmisan?

Alimardon indamadi. Qoshini chimirgancha tikilib yotaverdi.

Anvar har kelganida shunday jilmayib qarar, xuddi shunday past, mehribon ovozda undan hol so'rar edi.

Hozir Alimardon uning tez yurganini, ko'ylagining tugmalarini yechib yuborganini, ichidagi maykasi terlab badaniga yopishib qolganini ko'rdi.

Anvar tuflisining bog'ichini shosha-pisha yechib, tez-tez yurib uning tepasiga keldi. Karavot yoniga cho'kka-lab, peshanasiga muzdek kaftini qo'ydi.

— Isitmang yo'q-ku, — dedi yana jilmayib.

Alimardon uning qo'lini peshanasidan olib tashladi. "Yolg'on aytyapti!"

— Yo'lda o'lib qoldingmi, degandim.

Anvar do'stining bo'g'iq ovoizidan uning xafa bo'lganini tushundi, ko'z milkklarining cheti tirishib, qizarib ketdi. Uning sal narsaga qizarishi ham, qizlardek

tortinchoqligi ham, chiroyli chehrasi ham ko'pincha Alimardonning jig'iga tegardi.

— Kech qoldim-a? To'g'rimi? — dedi Anvar uzr so'ragan ohangda.

Keyin begunoh ko'zlarini Alimardondan uzmay yana o'sha past, o'ychan ohangda gapirdi:

— Ishga bordim. Hech ilojini qilolmadim. Birinchi kun...

Alimardon uning o'ziga emas, shiftning bir chekkasiga qarab so'radi:

— O'sha telestudiyagami?

Anvar do'stining gap boshlaganidan quvonib ketdi.

— Ha. Bilasanmi, muzika redaksiyasiga! — U sevinchdan chehrasi yorishib, o'midan turdi. — Sen sog'ayishing bilan studiyaga borasan. Hozir u yerdagilar yosh artistlarga juda muhtoj ekan. — U do'stiga sinchiklab qarab qo'ydi.

Alimardon miyig'ida kuldi-yu, indamadi. Ko'nglida g'ijinishmi, adovatmi, allaqanday xira bir tuyg'u uyg'ondi. O'zidan oldin Anvarning ish boshlagani, quvonch bilan gapirishi unga yoqmadi.

Uning o'zini ham shahardagi muzika maktabiga o'qituvchi qilib tayinlashgan, ammo hali ish boshlamagan edi.

Anvar do'stini ranjitib qo'yganini payqadi shekilli, indamasdan borib qog'oz xaltani ochdi.

— Uzum yeysanmi? — dedi turgan yerida burilib qarab. Alimardonning javobini ham kutmay hovliga chiqib ketdi. Zum o'tmay to'rtburchak patnisda ikki bosh uzum ko'tarib kirdi. Yana karavot oldida cho'kkaladi. — Ol, juda shirin ekan...

Alimardon ko'z qiri bilan qarab qo'ydi. Sap-sariq husaynilar tovlanib turar, shudringday suv tomchilari tarang, tekis uzum donalari ustida jilolanar edi.

Anvar ikki dona uzumni uzib oldi.

— Og'zingni och!

Alimardon uzumni karsillatib yer ekan, beixtiyor jilmaydi.

— Shaharda nima gaplar?

— Tinchlik... — Anvar qizlarnikiga o'xshagan timqora ko'zlarini suzib qo'ydi.

Alimardon uning qiziq bir yangilik aytishga og'iz juftlab turganini sezdi.

— Gapiraver! — dedi jilmayib.

Anvar yalt etib unga qaradi.

— Muqaddam shu yerga — Bo'ston guzaridagi do'xtirxonaga hamshira bo'lib kelibdi...

“Ha, shuning uchun og'zi qulog'ida ekan-da!” Alimardonning ko'nglida yana o'sha chalkash tuyg'u uyg'ondi. Anvar bu qizni yaxshi ko'rishini ko'p gapirar edi. “Bu yog'i ham besh bo'libdi... Qiziq, bir xil odamlarning ishi o'z-o'zidan yurishib ketaveradi. Meniki-chi?” Alimardon ichida xo'rsinib qo'ydi.

— Yaxshi! — dedi xushchaqchaq gapirishga urinib. — Bizni kelinning o'zi davolar ekan-da?

— Aytдим unga... — Anvar bir shingil uzumni unga tutqazdi. — Bugundan boshlab har kuni kelib turadi. — U to'satdan esiga tushgandek so'radi... — Mastava qilib beraymi... Aftingni burishtirma, yaxshilab pishiraman...

Saldan keyin Anvarning oshxonada gursillab o'tin yorgani eshitildi. Zum o'tmay deraza orqasida Anvarning o'zi ko'rindi. U maykachan bo'lib olgan edi.

— Hammayoq xazon bo'lib ketibdi, supurib tashlay, — dedi u derazadan boshini suqib. — Keyin molxona eshigi tagida yotgan sopi uzun supurgini oldi-da, xuddi chalg'ida o't o'rayotganday qulochkashlab supura ketdi.

Yirik-yirik yong'oq xazonlari qizg'ish o'rik yaproqlariga qo'shilib, supurgiga ergashgancha havoda ojizgina pirpirab uchib, ancha nariga borib tushar, hovlining oppoq sathi yo'lakday ochilib qolar edi. Anvar supurgini g'ayrat bilan qattiq-qattiq silkitar, ammo zum o'tmay supurilgan yerga yana xazonlar kelib qo'nar, xunobi oshib tag'in orqaga qaytar edi.

Alimardon yaproqlarning pirpirab uchishini tomosha qila-qila pinakka ketdi...

* * *

Oshxona ichi tutunga to'lib ketgan edi. O'tin o'chakishganday yonmas, hadeb tutar edi Anvar cho'nqayib olgancha bor kuchi bilan puflayverib tomoqlari achishib ketdi. Bo'g'ilib yo'tala boshladi. Endi toqati toq bo'lganida o'tin lov etib yonib ketdi.

Anvar tutundan bo'g'ilib tashqariga otildi. Ko'zlarini uzoq ishqaladi. Qo'lini tushirdi-yu, ko'cha eshik oldida

o'ziga qarab turgan Muqaddamni ko'rib xijolatdan yuzlari lovillab ketdi. Muqaddam qizil ko'ylak kiyib olgan, qo'lidagi yaltiroq sterilizatorni silkitgancha hadeb kulardi.

Anvar jilmaygancha yugurib uning oldiga bordi.

— Keldingizmi? Qandoq topdingiz?

— Hammayog'ingiz qorakuya bo'lib ketibdi-ku! — Muqaddam erka tabassum bilan unga qarab qo'ydi. — Qandoq kiranman, deb cho'chib turgan edim. Yaxshiyam o'zingiz bor ekansiz!

... Muqaddam Anvarga boshdan oyoq qarab chiqdi. Shu topda uning chang aralash is tekkan qosh-kiprikleri, maykachan bo'lib olib, xijolatdan qizarib turishi ham kulgili, ham zavqli edi. U Anvarni hech qachon hozirgiday sodda, ammo ko'ngilga yaqin, dilkash bir holatda ko'rmagan edi.

— Oshpazlikni ham bilasizmi? — dedi u Anvarning qorayib qolgan peshanasiga qarab.

Anvar soddagina jilmayib qo'ydi-yu, Alimardon yotgan uyga imo qildi.

— Kiraylik.

Ketma-ket uyga kirishdi. Devor oldidagi karavot yoniga Anvar birinchi bo'lib bordi. Ko'rpani ko'tarib qaradi-yu, Muqaddamga o'girilib shivirladi:

— Uxlab qolibdi-ku...

Muqaddam oyoq uchida yurib kelib, bemorning ustiga egildi.

Rangi biroz siniqqan, ammo ko'rkam chehrasida qat'iyat balqib turgan yigit ko'zlarini chirt yumib uxlab yotardi. Muqaddam bir qarashdayoq uning chimirilgan qoshlarida, mahkam yumilgan yupqa lablarida, kulgichi chuqur botib kirgan iyagida mag'rur bir ifoda borligini payqadi. Negadir qip-qizarib ketdi. O'zining holatidan o'zi iymanib, gunoh qilib qo'ygan odamdek Anvarga qaradi. Anvarning tikilib turganini ko'rib battar qizardi.

— Uyg'otasizmi? — dedi sekingina.

Anvar yalang'och yelkalarini qisdi.

— O'zingiz bilasiz...

Muqaddam bir lahza o'ylanib qoldi.

— Mayli, — dedi pichirlab. — Bezovta qilmay qo'ya qolaylik. Sterilizatorni tashlab ketaman. Ertaga ertalab kela qolaman.

Anvar bu safar ham yelkasini qisdi.

— Mayli...

Muqaddam eshik oldiga borganida yana bir marta o'girilib qaradi. Tokchalardagi choynak-piyolalarga, shkaf ustidagi ganch mushukchaga, taxmondagi ko'rpachalarga bir-bir nazar tashladi-yu, tag'in karavotga tikilib qoldi. Bemor hamon qoshini chimirgancha qimir etmay yotar, chehrasida o'sha qat'iyat bor edi.

— Bronxit ekanmi? — dedi Anvarga qarab. Anvar bir qo'lini baland ko'tarib eshik kesakisidan ushlagancha goh Alimardonga, goh Muqaddamga qarab turar edi.

— Bolaligidan shunaqa, — dedi Anvar achinish to'la past ohangda. — Sal shamollasa o'pkasi qisadi. Qaysi kuni anhorda cho'milib, tag'in shamollab qolibdi. O'jar-da, o'jar. Kasalxonaga bormadi. — U bir nafas jim qoldi-da, yana Alimardon tomonga qaradi. — Hali bilmaysiz... Juda ajoyib yigit. Shunaqa ovozi borki, shunaqa yaxshi ashula aytadiki...

— Eshitdim... Doktor aytgan edi. — Muqaddam Anvarga qarab jilmaydi. — Ketaveraymi?

Anvar uning ko'zlaridan o'ziga qadrdon bo'lib qolgan iliq mehrni sezdi-yu quvonib ketdi.

— Ovqat pishsin... Kuzatib qo'yaman.

* * *

Ular anhor yoqasidagi yolg'izoyoq yo'ldan izma-iz borishardi. Muqaddam oldinda ketar, Anvar uch qadamcha orqada undan ko'z uzmay borardi. Yo'l kimsasiz bo'lgani uchun Muqaddam tuflisini yechib, barmoqlariga ilib olgan, yalang oyoqlari ostidan ko'tarilgan chang yo'l chekkasidagi sarg'aya boshlagan o'tlar ustiga cho'kar, etagining shamolidan silkingan g'umaylar ohista bosh silkib qolardi. U chor-atrofni tomosha qilib borar, Anvar uning chehrasini ko'rmasa ham quvonchdan jilmayayotganini, hayajonlanayotganini sezib turardi.

Qishloq ustida kuzning atlas libosi lovillab yonadi, ufqqa tutashib ketgan polizlar, tokzorlar goh qizg'ish, goh qahrabo rangda tovlanadi. Olisda, osmonning yer bilan tutashgan joyida olovli bir hovur ichida quyosh botib borardi. Qayerdadir buzoqlar ma'raydi, guzar tomondan maktab bolalarining qiy-chuv tovushlari eshiti-tiladi.

So'qmoq birdan o'ngga burildi-yu, pastga, anhor ustiga sho'ng'ib ketdi. Muqaddam to'xtab qoldi. "Endi qayoqqa boramiz?" — deganday Anvarga qayrilib qaradi.

— Yakkacho'pdan o'tamiz... — Anvar Muqaddamni chetlab o'tdi-da, tik so'qmoqdan pastga yugurib tushib, qirg'oqdagi tolning qadir-budur, yo'g'on gavdasini qo'li bilan ushlab qoldi. Anhor sohilida erkaklab ketgan baland-baland yalpizlar yashnab yotar, qirg'oqdagi ikki tup azim tol atrofga oqshom soyasini tashlagan edi. Anvar burilib qaradi-yu, terak bo'yi balandlikda o'ziga qarab jilmayib turgan Muqaddamni ko'rdi. Yuqorida hali quyosh nuri so'nmagani uchun Muqaddamning qizil ko'ylagi oftobda yaraqlar, go'yo uning o'zi ham alanga og'ushida yonayotgandek edi.

U qo'llarini havoda keng yozdi-da, bolalarcha shodon ohangda qichqirdi:

— Ushlang, Anvar aka!

Anvar hushini yig'ib olguncha u chopqillab tusha boshladi. Anvarning yuragi gupillab urib ketdi. U Muqaddamning hozir bag'riga kelib urilishini bilib turar, ammo quchoqlab olishini ham, qo'ldan tutib qolishini ham bilolmay ikkilanardi. Anvar hushini to'plab bo'lguncha Muqaddam shiddat bilan yetib keldi. Anvar birdan o'zini chetga oldi-da, uning bilagidan mahkam tutib qoldi. Muqaddam keskin burilgancha uning ko'ksiga urildi. U negadir ko'zlarini yumgancha hadeb kular, Anvar esa hayajondan nafasi tiqilib, nima qilishini bilmay qolgan edi. Muqaddam unga hech qachon shunchalik yaqin turmagan, uning sochlari hech qachon Anvarning yuziga tegmagan edi. Anvar hayajondan bo'g'ilib qolgan, o'zi ham ma'nosini tushunib yetmagan allanimadan uyalar edi.

Muqaddam qo'lini tortib oldi-da, qoshlarini chimirib jilmaydi.

— Yomonsiz-a...

Anvar yana negadir o'zidan o'zi uyalib, ko'zlarini olib qochdi.

Muqaddam tufilisini yalpizlar ustiga tashlab, anhorga oyog'ini osiltirib o'tirdi. Anvar tikka turaverishini ham, uning yoniga o'tirishini ham bilmasdi. Muqaddam yelkasi osha burilib qaradi. Xuddi uning ko'nglidagini bilib turganday so'radi:

— O'tirmaysizmi?

Anvar uning yoniga o'tirdi. Suvdan salqin, zax havo gurkirar, narigi sohildagi qorayib qolgan tik qirg'oq, ikki tol o'rtasidan cho'zilib ketgan ingichka yakkacho'pning soyasi suv yuzida lopillar, anhor tip-tiniq bo'lgani uchun suv tagidagi tol xazonlari aniq ko'rinib turar edi.

Muqaddam Anvarga bir qarab qo'ydi-da, engashib, hovuchlab suv olgancha oyog'ini yuva boshladi. Anvarning yuragi boyagidan ham qattiqroq gupillab urib ketdi. Quloqlarigacha lovillab yuzini o'girdi.

— Bu yerda cho'milsa bo'ladi?

Anvar hayron bo'lib qaradi. Muqaddam unga qaramasdan ikkinchi oyog'ini yuvar edi. Anvar muzdek suvni his qilib, eti jinjilib ketdi.

— Sovuq-ku hozir...

— Sovuqmas paytda-chi?

— Bo'ladi. — Anvar suv tagida silkinib turgan xazonlardan ko'z uzmay jilmaydi. — Bu yerda ko'p cho'milganman... Bolaligim shu yerda o'tgan...

Ikkovlari ham jimib qolishdi.

Anhor yuzi sekin-sekin qoraya boshladi. Qayerdadir chigirtka chirilladi. Anhor bir shovullab, yana jimib qoldi. Anvar Muqaddamga burilib qaradi. U tizzalarini quchoqlab olgancha narigi sohilga tikilib o'tirar, Anvar uning nimalarni o'ylayotganini bilmasa ham chuqur xayolga tolganini his etdi. Muqaddam uning qarab o'tirganini sezdi shekilli, sekin so'radi:

— Alimardon bilan birga o'sganmisizlar?

Anvar o'sha beg'ubor xotiralarni eslab jilmaydi.

— Ikkalamiz shu yerlarda sigir boqardik, — u birdan kulib yubordi, — Alimardon o'shanda ham shayton edi... Bir marta anhorning narigi betidagi Sobir cho'loqning poliziga qovun o'g'irlikka tushganimizda meni rosa do'pposlatgan... Men chayla yaqiniga borib Sobir cho'loqni poylab turdim. Agar uyg'onib qolsa hushtak chalishim kerak edi. Alimardon ham qovunni olib chiqqanidan keyin hushtak chalib meni chaqirmoqchi edi. — Anvar Muqaddamga qarab jilmayib qo'ydi. — Hali o'tiribman, hali o'tiribman, Alimardonning hushtagidan darak yo'q. Bir mahal birov yelkamdanda mahkam ushlab, tarsaki qo'yib yuborsa bo'ladi. Sobir cho'loqning uyg'onganini bilmay qolibman... Uyg'a kelsam,

Alimardon allaqachon qovunga to'yib, uxlab yotibdi. Ishini bitirib, indamay ketavergan ekan.

Muqaddam yelkalarini silkitib qah-qah urib kuldi.

— Siz o'shanda ham bo'shgina ekansiz-da...

Anvar yuvosh jilmaydi.

— Kim bilsin...

Asta-sekin oqshom qo'na boshladi. Tol shoxlari soyaday qorayib qoldi. Shabada turdi. Yaproqlar duv to'kilib, suv yuziga chipillab tusha boshladi.

— Dadam o'lganidan keyin biz shahar hovliga ko'chib ketdik, — dedi Anvar o'ychan ovozda. — Shunda ham men o'ninchini bitirguncha Bo'stondan ketmadim. Maktabni bitirayotganda odam boshqacha bo'ladi-ku... Men shoirlikni orzu qilgandim.

— Shoir bo'lolmadingiz! — Muqaddam kulgi to'la ovozda uning gapini kesdi. Keyin yupatdi: — Mayli, jurnalist bo'ldingiz-ku!

— Kim bilsin hali... Ishni endi boshladik-ku! — U yana do'stini esladi. — Alimardon konservatoriyani yaxshi bitirdi. Ko'rarsiz, undan yaxshi bastakor, yaxshi artist chiqadi...

Ikkovlari tag'in jimib qolishdi. Muqaddam bemalol o'tirar, ketgisi kelmayotganga o'xshar edi. Anvar kech bo'lib ketayotganini ko'rib iymonar, bu yo'l kamqatnov bo'lsa ham birov o'tib qolishidan, "Bu yerda nima qilib o'tiribsanlar?" — deyishidan istihola qilardi. Atrofni g'ira-shira qorong'ilik o'radi. Suv yuziga ilk yulduzlar sho'ng'idi.

— Ketamizmi? — dedi Anvar o'rnidan turib. — Qarang, qorong'i tushib ketdi.

U Muqaddamni qo'lidan ushlab, lopillab turgan yakkacho'pdan ehtiyot bilan olib o'tdi.

— Katta anhor ekan... — Muqaddam qirg'oqqa chiqib, yengil nafas oldi. — Oti nima?

— Qonqus... — dedi Anvar yo'l boshlar ekan.

Muqaddam taqqa to'xtab qoldi.

— Qonqus?!

Anvar uning orqada qolib ketganini ovozidan payqadi-yu, o'girilib qaradi. Muqaddam besh-olti qadam orqada turar, qorong'ilikda gavdasi elas-elas ko'rinardi.

Anvar qaytib kelib shivirladi:

— Yuring! — Bir necha qadam bosgandan keyin tushuntirdi. — Eski nom-da...

Muqaddam oppoq so'qmoqdan avaylab qadam tashlab borarkan, yana so'radi:

— Nega unaqa?

— Har xil gaplar bor, — Anvar unga qarab qo'ydi. — Bittasi menga ayniqsa yoqadi... Bir vaqtlari bu yerdan katta daryo o'tgan, deyishadi. Daryo bo'yida shahar bor ekan... Bir kuni shaharga dushman hujum qilib qolibdi. Shahar odamlari daryoning ko'prigini buzib tashlashibdi... — U yana Muqaddamga burilib qaradi. — Daryoning kechuv joyi bor ekan-u, uni shu shahardagi ikki yigitdan boshqa hech kim bilmas ekan. Ikkala do'st bitta qizni yaxshi ko'rishar ekan. Qamal bo'lmasidan bir hafta ilgari qiz yigitlardan biriga — o'z sevganiga tekkan ekan. Ikkinchi yigit do'stidan qanday qilib bo'lmasin qasos olishga, qizni qo'lga kiritishga qasam ichgan ekan. Dushman shaharni o'rab olishi bilan o'sha yigit xoinlik qilibdi. Daryodan suzib o'tib, dushman sarkardasiga sirni aytibdi: "Agar sen raqibimni o'ldirib, sevgilimni menga topshirishga va'da bersang, yo'lni ko'rsataman", — debdi. Sarkarda rozi bo'libdi. Dushmanlar kechuvdan o'tib, shaharni bosib olishibdi. Qizning sevgilisi urushda o'libdi. Sarkarda xoinni chaqirib, may tutibdi. "Xizmat haqingni ol", — debdi. Xoin may ichib, oxirgi tilagini aytibdi: "Men sening buyrug'ingni bajardim. Endi sen ham mening shartimni bajar. Odamlaringga ayt, sevgilimni olib kelishsin". Sarkarda kulib yuboribdi. "Sevgilingni ko'rish senga nasib qilmaydi, hozir ichganing may emas, zahar! O'z do'stiga xiyonat qilgan odam menga do'st bo'lolmaydi. Sen qon qusib o'lasan!" — debdi. Xoin chindan ham qon qusib o'libdi.

Anvar jimib qoldi. Uning qadam tovushlari so'qmoq ustida tekis gursillay boshladi.

— Qiz-chi, qiz nima bo'пти?

Anvar Muqaddamning ovozi eshitib burilib qaradiyu, uning vahimadan katta-katta ochilib turgan ko'zlarini qorong'ilikda aniq ko'rdi.

— Sevgilisining o'lganini eshitgan zamoni o'zini daryoga tashlagan ekan...

Muqaddam qo'rquv to'la ko'zlarini terak bo'yi past-

likda jimgina oqayotgan anhorning qop-qora suvlariga tikdi.

— Tezroq yuraylik...

— Mayli. Men ham tezroq qaytishim kerak... Alimardon xunob bo'lib o'tirgandir.

* * *

Alimardon uyg'ondi-yu, o'zidan bir necha qadam narida turgan qizni ko'rdi. Qiz bosh yalang, sochlari turmaklangan, oppoq xalat kiygan edi. U katak-katak dasturxon yopilgan stol ustida biqirlab qaynayotgan yaltiroq sterilizatoridan pinset bilan ignalarni avaylab olar, sovutish uchun bo'lsa kerak, bir chekkaga qo'yar edi. Qiz yonlamasi turgani uchun Alimardon uning chehrasini yaxshi ko'rolmas, ammo derazadan yog'ilayotgan tong nurida qirra burni, silliq, xushbichim yuzining bir tomoni, mayin tukli lablari aniq ko'rinardi.

“Muqaddam, — deb o'yladi u qizdan ko'z uzmay. — Anvarning kuyib yurganicha bor ekan”.

U ko'p qizlarni ko'rgan, ammo bunaqa jozibador qizni uchratmagandi. Yuragi gupillab ura boshlaganini sezib, boshini ko'tardi. Qiz karavot g'irchillaganini eshitib, burildi.

— Uyg'ondingizmi? — Qiz jilmayganida uzun, qayrilma kipriklari tutashib yana ham chiroyli bo'lib ketdi.

“Farishtaday ekan...” — Alimardon ham beixtiyor jilmaydi.

— Siz Muqaddamxonsiz-a? — u yana nimadir deyish kerakligini o'ylab so'radi. — Anvar ketdimi?

— Men kelsam, ketgan ekanlar, — dedi Muqaddam yana shprislni olib. — Ishga ketgan bo'lsalar kerak...

“Kelganiga ancha bo'lgan ekan-da...” — Alimardon nima uchun quvonayotganini o'zi bilmasa ham qizdan ko'z uzolmay qoldi. Muqaddam flakondagi dorini shprisga tortib oldi-da, ignasini yuqoriga ko'tardi. Igna uchidan tizillab dori otildi.

— Bilagingizni chiqaring... — dedi u Alimardonga qaramay.

Alimardon uning uyalayotganini sezib turardi.

— Qo'rqaman-da, — u ataylab ko'rpaga burkanib oldi. Ko'rpa tagidan mo'ralab qaradi-yu, Muqaddam-

ning qizarib ketganini, o'zini jiddiy tutishga urinayotganini payqadi.

— Bo'ling! — Muqaddam hamon igna uchidan oti-layotgan doridan ko'z uzmay, quruqqina ohista buyur-di. — Chang qo'nsa, shprislarni boshqatdan qaynatishga to'g'ri keladi.

Alimardon hamon undan ko'z uzmay, ko'ylagining yengini shimardi.

— O'lib qolsam, o'zingiz javob berasiz!

U ukolning og'rig'ini sezmedi ham. Tepasida engashib turgan Muqaddamga tikilib yotaverdi.

Muqaddam avaylab dori yuborar, qo'llari bilinar-bi-linmas titrar, Alimardonning emas, o'zining joni og'ri-yotganday labining bir burchini qimtib turardi. Alimardon uning oppoq yuzidan ko'z uzolmas, xalati-niing ochiq yoqasidan ko'rinayotgan bo'ynidagi xoli ham, qunduzday qoshlari ham yuragini o'rtar edi.

— Mana, bo'ldi. — Muqaddam igna o'rnini spirtli paxta bilan artib jilmaydi. — Shunga qo'rqib o'tiribsiz...

U sekin-sekin stol oldiga yurib bordi-da, ignani chiqarib sterilizator qopqog'iga tashladi.

Alimardon uning har bir harakatini diqqat bilan kuzatar, miyasi g'uvillab ketgan, chalkash tuyg'ular ichi-da to'lqinlanar edi.

Muqaddam anjomlarini yig'ishtirib bo'lguncha u bir qarorga keldi-yu, chaqirdi:

— Nima qilib qo'ydingiz... — dedi hayajondan ovozi titrab. — Hamma yog'im olov bo'lib yonib ketyapti-ku!

— Nima? — Muqaddam cho'chib o'girildi. Uning chehrasida qo'rquv bor edi.

— Ishonmasangiz peshanamni ushlab ko'ring!

Muqaddam shoshilib kelib uning peshanasiga kaftini bosdi. U endi gapirishga og'iz juftlagan edi, Alimardon bo'ynidan mahkam quchdi-yu, siltab pastga tortdi, lablaridan, yuzidan o'pa boshladi.

Muqaddam bir lahza gangib qoldi. U o'zini yo'qotib qo'ygan, Alimardonning og'ushida talpinar, ammo chi-qib ketolmas edi. Qiziq, shuncha oylardan beri Anvardan kutib yurgan keskin harakatlarni Alimardon qilar, bu ayyor yigitni urib yuborishini ham, indamasligini ham bilmasdi. Ammo Anvarni eslashi bilan siltanib qaddini rostladi-da, Alimardonning yuziga tarsaki tushirdi.

— Uyatsiz! — U koʻz oʻngini toʻsgan yosh pardasi-
dan hech nimani koʻrolmay, tasmollab stol yoniga bordi.

Shosha-pisha sterilizatorni yigʻishtirayotganida orqa
tomondan Alimardonning boʻgʻiq ovozi keldi.

— Kechiring...

Muqaddam yoshli koʻzlari bilan unga qaradi.

Alimardon karavotda maʼyus bosh egib oʻtirardi.

— Kechiring, Muqaddam, — dedi u boʻgʻiq ohang-
da. Keyin unga tik qarab turib taʼkidladi: — Meni,
ifloslik qilyapti, demang. Siz baribir meniki boʻlasiz!

Muqaddam koʻksini toshirib yuborayotgan yigʻidan
boʻgʻilib, tashqariga otildi.

Koʻcha eshik gʻiyqillab ochilib yopilganidan keyin,
Alimardon oʻzini yostiqaqa tashladi. Vijdonining tub-
tubida yengil bir azob uygʻondi.

“Yaxshi boʻlmadi... — U shiftga bir lahza tikilib
yotdi-da, oʻziga tasalli berdi. — Nima boʻpti?! Qizlar
ham mard yigitlarni yaxshi koʻradi. Oʻsha lattadan kam
joyim bormi?!”

...Shu kuni tushda Iqbol xola osh olib kelganda
Alimardon u bilan sovuqqina salomlashdi. Anvarni
soʻramadi ham...

* * *

Muqaddam Anvar akasi bilan nurli koʻchadan borar-
di. Salqin sezilib qolgan, oldi odamlar yomgʻirpoʻsh
kiyib olishgan edi. Kattakon shahar seryulduz kuz
osmoni tagida chiroqlarini yashnatib yotar, yoʻlkalar u
yoqdan bu yoqqa shoshilib oʻtayotgan kishilar bilan
gavjum edi. Odamlar yotish oldidan shahar kezhishadi,
chekka-chekkalardagi gazzuv doʻkonlari oldida navbat
kutib toʻdalanib turishadi. Chor-atrof sayilchilarning
gʻovur-gʻuvuri, tramvay-trolleybuslarning shovqini bilan
toʻlib-toshgan.

Ular yoʻlovchilar daryosiga qoʻshilib jimgina bo-
rishar, simyogʻochlar tagida oʻz soyalariga yetib olishar,
uch-toʻrt qadam yurishlari bilan soya yana oldinga oʻtib
ketar, kelgusi simyogʻochga yaqinlashgan sayin orqaga
chekinar edi.

Mehmonxona yonidagi yer osti yoʻlidan oʻtib, gulzor
maydonga chiqishdi. Eng chekkadagi skameykaga borib
oʻtirishdi. Bu yerda hamma narsa — baland-baland

binolar peshtoqidagi afishalar ham, shovullab otilayotgan favvora ham, skameykalar ham kamalak nurida tovlana-di. Mehmonxonaning yettinchi qavatidagi restorandan orkestr sadosi, mastona qiyqiriqlar eshitiladi. Toshkent o'zining tashvishi-yu quvonchi, nurlari-yu zulmati bilan yashaydi.

Muqaddam zimdan Anvarga qarab qo'ydi. U favvora-dan ko'z uzmay o'tirar, chehrasi suv ichida aylanayot-gan nurlar aksida goh qizarib, goh ko'karib ko'rinardi.

— Alimardonni ko'rib turibsizmi?

Muqaddamning yuragi zirqirab ketdi. Anvarning o'ziga qaramay gapirganidan shubhaga tushib, ikkilanib qoldi: "Sezibdi! Aytaymi, yo'qmi?" U yana bir lahza ikkilanib turdi-da, ichki bir ishonch bilan o'ziga dalda berdi: "Bilsa nima!"

— Ha, borib turibman... — U shunday dedi-yu, ikki yuzining lovillab ketganini sezib, tilini tishlab qoldi.

Anvar o'girilib qaradi. Uning ko'zlarida yuvosh tabassum bor edi.

— Tuzukmi?

— Yaxshi... — Muqaddam yelkalarini uchirib qo'y-di. — O'zingiz bormadingizmi hech?

— Ish ko'payib ketdi, — dedi Anvar charchoq ohang-da, — ertadan-kechgacha yugur-yugur... Hali bastakor bilan uchrash, hali she'rlarni muhokama qil... Televizorni ko'raverarkanmizu tomoshalarni tayyorlash qanchalik mashaqqatli bo'lishini bilmas ekanmiz.

Muqaddam uning sidqidildan gapirayotganini payqa-di.

Yo'q, Anvar quvlik-shumlikni bilmaydi!

U Anvarning o'ychan ko'zlariga qarab, ohista xo'rsindi. O'sha kundan beri o'zining ko'nglida uyg'ongan muammoga javob topgandek bo'ldi. "O'zi-ning Anvar akam yaxshi!" — U xayolida shunday dedi-yu, ammo ko'nglining bir chekkasini ayovsiz kemirayot-gan chidab bo'lmas bir kuch tag'in junbushga keldi. Muqaddam bu muammoning nima ekanligini tushunib yetolmas, ammo bir narsa aniq edi: u Alimardonning nimasidir Anvardan ustunroq, kuchliroq ekanini his etar edi. Ko'pdan buyon Anvarning allanimasi o'ziga yoqmay kelayotganini payqagan, lekin bu narsa nima ekanini

aniq bilmas edi. Alimardonni uchratganidan keyin bildi. Anvar bo'shang ekan, latta ekan!

— Ketamizmi?

Muqaddam uning yuvoshgina ovozi eshitdi-yu, nima deganini payqamay savolomuz qarab qo'ydi.

— Kech bo'lib ketdi, — dedi Anvar noqulay jilmayib. — Uyingizdagilar xavotir olishadi.

Ular tor ko'cha boshidagi kattakon xarsangtosh oldida xayrlashdilar. Kun bo'yi tosh ustida pista sotib o'tiradigan xotin allaqachon uyiga ketgan, chor-atrofdagi pista po'choqlari sochilib yotardi.

Anvar xayrlashib qo'l cho'zarkan, Muqaddamning ko'nglidagi boyagi xijillik yo'qoldi. Xayolida yana o'sha yupanchli, tiniq fikr uyg'ondi: "Yo'q, o'zimning Anvar akam yaxshi!" Muqaddam uning qo'lini uzoq qisib turdi-da, ishonch to'la ko'zlariga qaragancha xo'rsinib qo'ydi.

Ko'cha ichkarisidan allakimning qadam tovushlari eshitildi. Anvar darrov qo'lini tortib oldi.

— Xayr...

Muqaddam shartta burildi-da, qorong'i ko'cha ichiga sho'ng'ib ketdi.

Ajab, qiz bolaning qalbi lovillab yonsa-yu, yigit kishi hadeb bo'shaversa...

Anvar Muqaddamning nimadandir ko'ngli cho'kkanini sezdi shekilli, ketidan gapirib qoldi:

— Alimardondan xabar olib turing...

Muqaddam eshitsa ham indamay ketaverdi. Anvarning quloqlari ostida keskin, asabiy poshna sadolari uzoq vaqt qarsillab turdi. Bora-bora qadam tovushlari susayib, tinchib qoldi.

* * *

Muqaddam ambulatoriyaga kirib kelganida anchagina odam to'planib qolgan edi. U biri bolasini ovutayotgan, biri tinimsiz yo'talayotgan bemorlar orasidan o'tib, yo'lak oxiridagi eshikni ochdi. To'rdagi stol qarshisida sochlari oqargan doktor o'tirardi. Muqaddam ishga kelgan birinchi kuniyoq bu ayol qishloqda "Huri do'xtir" deb tanilib ketganini, odamlar uni qattiq hurmat qilishini eshitgandi. Uning o'zi ham bu ayolning onalarday mehribon muomalasini yaxshi ko'rib qolgandi.

— Men keldim, opa... — dedi u ichkari kirib.

Doktor yozayotgan kasallik varaqasidan bosh ko'tarib, jilmaydi. Tashqarida yomg'ir yog'ayotgani uchun chiroq yoqib qo'yilgan, stol ustidagi shisha bankaga solingan termometrlar yaltirab ko'rinardi.

— Bugun yana xonadonlarga qatnaysiz, — dedi doktor hamon jilmayib.

“Yana Alimardonning uyiga boramanmi?” — deb o'yladi Muqaddam. O'sha kungi voqeani, kecha Anvar akasi bilan sovuq xayrlashganini esladi-yu, choyshab to'shalgan divanning bir chekkasiga bo'shashibgina o'tirdi.

— Boshqa odam borsa bo'lmaydimi? — dedi u choyshabni g'ijimlab. Huri opa o'ziga sinchiklab qarab turganini his etsa ham boshini ko'tarmay o'tiraverdi.

— Kim boradi?

Muqaddam ko'z qiri bilan qaradi-yu, doktorning ko'zlaridan ajablanayotganini payqadi.

— Xadicha opangiz borolmaydi-da, — dedi doktor xotirjam ohangda.

Muqaddam o'zining lov etib qizarib ketganini sezdi. U ishga kelgan kunidanoq Xadicha ta'tilga chiqishi kerak edi. Ammo Muqaddam hali tajribasiz bo'lgani uchun og'iroyoqligiga qaramay, u hamon qatnab turar, ish o'rgatardi.

Muqaddam stol ustidagi shisha bankaga, tashqarida derazaga ohista urilayotgan yomg'ir tomchilariga jur'atsiz qarab qo'ydi-da, shivirladi:

— Uyalaman...

Doktor shu qadar beg'araz qah-qah urib yubordiki, Muqaddam beixtiyor boshini ko'tarib qaradi.

Doktor kula-kula xalatining yengi bilan ko'zlarini artdi.

— Texnikumda Ibn Sinoning gapini aytishmaganmidi? Bemordan seskangan tabib — tabib emas. Siz birovga ona, birovga opa, birovga singil bo'lishingiz kerak.

“U-chi, — deb o'yladi Muqaddam. — U shundoqligini bilarmikin?” Alimardonning chiroyli chehrasi, chimirilgan qoshlari ko'z o'ngiga keldi-yu, ham qo'rqinchli, ham allanechuk erkalovchi tuyg'ular ichida ikkilanib o'rnidan turdi. Eshik oldiga yetganida negadir

o'zining ham o'sha yoqqa talpinayotganini sezib, haya-jon ichida tutqichni ushladi.

— Ayting, navbatdagi odam kirsin, — deb qoldi doktor uning ketidan.

... Yomg'ir hammayoqni ezib yuborgan edi. Qishloq jimib qolgan, paxsa devorlar zax bosib ketgan, hali ko'milmagan toklar egri-burgi qizg'ish gavdasini yashirolmay, iymanganday osilib yotardi. Chor-atrofda yomg'ir aralash namiqqan xazon hidi gurkirardi.

Muqaddam o'sha tanish, pastak eshik tagiga yetganidan keyingina tez yurganini, yuragi allaqanday qarama-qarshi tuyg'ularga to'lib-toshganini payqab qoldi. Eshikni qiya ochib, hovliga kirdi-da, yerda yotgan bir qarich yong'oq cho'pini olib, tufsisiga yopishgan loyni sidirib tushirdi.

Hovlidagi narsalar deyarli o'zgarmabdi. Faqat yong'oqlar yap-yalang'och bo'lib qolibdi. Shoxlarining uch-uchidagi bitta-yarimta yaproqlar yomg'irdan ivigan tanini ko'tarolmay ojiz silkinadi. Molxona tomidagi makkajo'xorilar yig'ib olinibdi, qamish bo'g'otdan sizib tushayotgan yirik-yirik tomchilar ora-chora yaraqlaydi.

U devor tagidagi quruq yo'lkadan uch-to'rt qadam yurib, to'xtab qoldi. Ichkaridan rubob ovozi eshitildi. Avvaliga hissiz, erinchoq ting'illab turdi-yu, keyin birdan jo'shqin sadolarda jaranglab ketdi. Muqaddam bir nafas quloq solib, bu kuyni avval hech qayerda eshitmaganini sezdi. Ha, bu yangi kuy edi. Unda endigina yerdan bosh ko'targan boychechaklarning nozik shivirlashi ham, tantanavor bahor shalolalari ham, quyoshday tiniq tuyg'ular ham bor edi.

Muqaddam beixtiyor jilmaydi. "O'zi chalyapti". U kuy og'ushida erkalanib yana uch-to'rt qadam yurdi. Endi deraza yoniga yetganida kuyga xuddi torlarning o'ziday tiniq bir ovoz qo'shildi. U qo'shiqning birinchi satrlarini yaxshi anglab ololmadi-yu, keyin aniq eshita boshladi:

*... Yaxshi qol, ey dilbarim, dilda qadar, ketmakdaman,
Ishq aro endi holim zeru zabar, ketmakdaman,
Na ishonchu, na quvonchu, na ko'ngildan ochma gap,
Barchasidan ushbu kun yo'qdir samar, ketmakdaman!*

Ovoz shu qadar tiniq, dilrabo ediki, Muqaddam hayajondan entikib ketganini sezdi. Qo'shiq uni allalar, shirin tuyg'ularga g'arq etardi. U yoqasidan muzdek suv quyulib kirayotganini anchadan keyin sezdi. Bo'g'otdan bir qulochcha chiqarib qo'yilgan tarnov tagida to'xtab qolganini bilib, deraza oldiga yaqinroq bordi. Ichkari qorong'iroq bo'lgani uchun Alimardonning yuzini aniq ko'rolmasa ham, uning karavot yonida tik turgancha rubob chalayotganini ko'rdi. U o'z kuyidan o'zi mast edi, deraza tomonga qayrilib ham qaramasdi.

*Men quyosh yuzlimga deb tun kechalar berdim yurak,
Oqibat otganda tong qondir jigar, ketmakdaman,
Shuncha kunlar o'tdi, ammo so'rmading holimni bir,
Oxirida hol so'rab kelsang magar, ketmakdaman.*

Muqaddam to'xtab qololmadi. Tez-tez yurdi-da, yo'lakdan o'tib, eshikni ochdi. Alimardon uni ko'rib, bir lahza to'xtadi. Lekin zum o'tmay yana rubob jarangladi. U qo'shiqning oxirgi baytini Muqaddamdan ko'z uzmay aytdi:

*Kelganingda dedilarki, bu yigit koni zarar,
Ketmagimdan oxir, ayt, bormi zarar, ketmakdaman?*

U negadir yengilgina xo'rsinib jilmaydi.

— Muqaddam...

Muqaddam uning quvonch to'la ko'zlari pirpirab ketganini, xo'rsinganini sezdi.

— ... Keldingizmi? — dedi Alimardon, xuddi uning albatta kelishini bilganday.

Muqaddam yomg'irpo'shini eshik oldidagi mixga ildi.

— Chalavering...

— Eshitasizmi? — Alimardon shodlik to'la ko'zlari bilan unga boshdan oyoq razm solib chiqdi. — O'tiring. Ivib ketibsiz...

Muqaddam katak-katak adyol to'shalgan karavotning bir chekkasiga o'tirdi. Alimardon uning yoniga og'ir cho'kdi-da, qoshlarini chimirdi.

— Chalaymi?

Muqaddam indamasdan bosh silkidi. Pastak shift ostida yana torlar nola chekdi. Alimardonning qo'llari

pardadan pardaga yengil ko'char, toshqin sadolar tekis parvoz etar edi.

Kuy tamom bo'lgandan keyin Alimardon unga yana qoshini chimirib qarab qo'ydi.

— Rahmat! — Muqaddam unga mehr bilan tikilib qolganini payqab, darrov ko'zlarini yashirdi.

— O'sha kuni shunaqayam urgan ekansizki, uch kungacha yuzim lovillab yurdi. — Alimardon kuldi.

— Yaxshi chalar ekansiz, — dedi Muqaddam unga yana tezgina qarab olib.

— Siz kuydan ham yaxshisiz...

Muqaddam uning qo'llari chakkasidagi sochlariga tekkanini sezib, cho'g' tekkanday seskandi. Ammo turib ketmadi.

— Mana shu ashula siz uchun yozilgan... — Alimardonning ovozi negadir titrab ketdi. Muqaddam xavotirlanib unga o'girildi-yu, shu ondayoq Alimardonning qaynoq, titroq lablari o'ziga yopishganini his etdi. Muqaddam ojiz talpinar, ammo uning og'ushidan chiqib ketolmasdi. Bu daqiqalar unga ham lazzatli, ham azobli tuyulardi. Anchadan keyin u karavotdan sakrab turdi-da, teskari qarab qo'llari bilan yuzini yashirdi.

— Yaxshimas, nima keragi bor, Alimardon aka... — dedi bo'g'iq ovozda.

Shu ondayoq yelkalariga yana uning og'ir qo'llari tushganini payqadi. Siltanib, burchakdagi shkaf tagiga borib oldi. U yuzlarini kafti bilan yashirgancha turar, oyoqlaridan mador ketib, qaltirardi.

— Muqad...

U Alimardonning ovozini yana quloqlarining tagida eshitib, kaftini tushirdi-da, uning allaqanday hayajonli, o't yonib turgan bejo ko'zlarini ko'rib qo'rqib ketdi.

— Qo'ying! — U Alimardonning ko'kragidan itarib yubordi. — Xudo haqqi tegmang...

Lekin Alimardonning baquvvat qo'llari beliga chirmashganini ko'rib, dahshat ichida shivirladi:

— Qoching, hozir dodlayman!

Ikkovlari gandaraklab borib shkafga urilishdi. Shkaf ustidagi ganch mushukcha ag'darilib Alimardonning yelkasiga, undan yerga tushdi-da, chil-chil bo'ldi.

— Qoching! Uyatsiz! — U Alimardonning yuz-

ko'ziga urar, tipirchilardi. Yana bir lahzadan keyin Muqaddam karavotga uchib tushdi. — Nima qilyapsiz? — dedi qo'rquvdan ko'zlarini katta-katta ochgancha pichirlab. Keyin kuchi boricha yulqina boshladi.

Alimardon uni bo'shatmas, hadeb bir gapni qaytarardi:

— Muqad... Bari bir birga bo'lamiz-ku... Muqad...

Muqaddam kuchli edi. U uzoq olishdi. Keyin birdan bo'shashdi-yu, jimib qoldi. Hozirgina o'zi shilib tashlagan Alimardonning yuzlarini silab, ko'zlarini chirt yumib oldi. Endi u hech nimani o'ylamas, unga hamma narsa bari bir bo'lib qolgan, faqat qo'rqardi...

... Yarim soatlardan keyin u gandraklab o'rnidan turdi. Tokchaga suyab qo'yilgan oyna oldiga sekin-sekin bordi. Ko'zgudan sochlari parishon to'zg'igan, yuzlari so'lg'in bir qiz qarab turardi. Shu topdagina u o'zining qadri birdaniga pasayib ketganini yurak-yurakdan his qildi-yu, o'krab-o'krab yig'ladi. Alam ichida orqasiga o'girilib qaradi. Alimardon karavotga qo'llarini tiragancha boshini quyi solib o'tirardi.

Muqaddam chidab turolmadi.

— Endi nima bo'ladi, Alimardon aka?!

Birdaniga o'ziga yaqin, aziz bo'lib qolgan kishisining quchog'iga o'zini otdi. Uning tizzalaridan quchoqlab, yuzlarini yashirdi.

— Dadam so'yib tashlaydi meni!

Alimardon uning sochlarini silab, xo'rsindi.

— Bo'ldi... Yig'lamang.

Uning ovozi negadir hissiz, sovuq edi.

... Anchadan keyin Muqaddam chil-chil bo'lgan mushukchaning siniq bo'laklarini bosib o'tib, yomg'irpo'shini kiydi. Eshikdan chiqib ketayotganida yana bir qayrilib qaradi. U mana shu pastak uyga ham, qoshini chimirib o'tirgan Alimardonga ham o'zining bir umr bog'lanib qolganini his etar, ketgisi kelmasdi.

* * *

To'satdan kelib tekkan o'qning zarbi anchadan keyin bilinarkan.

Muqaddam eshigi tagiga yetganidan keyingina o'zi qilib qo'ygan gunohning butun dahshatini his etdi. Bu yuk shunday og'ir ediki, borgan sayin uning ikki yelka-

sidan qattiqroq ezar, yerga bukib, majaqlab tashlayotganday bo'lardi.

“Dadam so'yib tashlaydi!” U zax hidi anqib turgan kesakiga suyangancha lablarini mahkam tishlab, munkayib qoldi. Eshik go'rday sovuq og'zini lang ochib, qorayib turardi. Zulmat quyuqlashib borar, pastak bulutlar qop-qora etaklarini sudrab shahar ustida kezib yurar, hamon o'sha sovuq, loqayd tomchilarini purkar edi.

Muqaddam yelkasidan muz o'tib ketganini sezib, sekin mo'raladi. Ichkaridan tiq etgan tovush eshitilmas, faqat tarnov g'amgin shovullardi. Uning qadam bosishga majoli qolmagan, ichkariga kirishi bilanoq pichoq ko'tarib turgan dadasiga ro'para bo'ladiganday yuragi zirillardi. U necha yillardan beri o'qituvchilik qilib, odamlarga tarbiya bergan, pensiyaga chiqqanidan keyin ham domkom raisi bo'lib elga bosh-qoshlik qilib yurgan, mahalla-ko'y “Qori aka” deb orqa-oldidan qattiq hurmatlaydigan otasi yolg'iz qizining sharmandaligini kechirmasligini bilardi.

Yo'lak tomondan gurs-gurs qadam tovushlari, keyin yo'tal ovozi eshitildi.

“Dadam!” — Muqaddam yuragi uzilib tushganday tag'in kesakiga suyanib qoldi.

— Muqad! — U dadasining yo'g'on ovozini eshitib, boshini ko'tardi, qorong'ida uning qalin, hali oq oralamagan soqolini, quyuq qoshlari tagidan sinchiklab tikilib turgan ko'zlarini aniq ko'rdi. — Nima qilib turibsan? — Dadasining baland ovozi yana uning quloqlariga mixday qoqildi.

— O'zim, — dedi Muqaddam beparvo gapirishga urinib. — Ishdan keldim.

— Kir uyga! Shalabbo bo'lib ketibsan-ku!

Dadasi uni chetlab o'tdi-yu, uch qadamcha nariga borib qo'lidagi soyabonini ochdi. Boshi ustida baland ko'targancha tez-tez yurib, zulmat qo'yniga singib ketdi.

Muqaddam sarosima ichida hovliga mo'raladi. Ravon ayvondan yog'ilayotgan nur kaftdekkina hovlini, bir tup o'rikning yomg'irdan qorayib ketgan pastak shoxlarini yoritib turardi. Vodoprovod tagidagi hovuzchaga yig'ilib qolgan halqob suv xira yiltirardi.

Muqaddam devor tagiga tashlab qo'yilgan yapaloq

g'ishtlar ustidan sakrab-sakrab o'tib, ayvon eshigini sharaqlatib ochdi.

Tokchadan allanimani olayotgan Anzirat xola cho'chib o'girildi.

— Keldingmi?.. Yomg'ir ham bir ezildi-yey...

Muqaddam onasining kasalmand yuziga, shishib ketgan qovoqlariga qaradi-da, ko'zlarini yashirdi.

— Yig'ladingmi? — Onasi laganni quchoqlaganicha uning oldiga keldi. — Nima bo'ldi?

Muqaddam dahshat ichida eshikka yopishdi.

— Lobarlarnikiga chiqaman...

* * *

Uy ichi qorong'i edi. Shiftdagi qandil tashqaridan tushib turgan ojiz nurda xira yaltirar, yomg'irning shivir-shiviri eshitilib turar, qayerdadir soat chiqillardi.

Muqaddam bolalikdanoq qadrdon bo'lib qolgan bu uyga ko'p chiqar edi. Shodligini ham, alomini ham mana shu uyda, mana shu Lobarga to'kib solardi. Ammo hozir u nima deydi? Qandoq gapirsin?!

Muqaddam shiftga tikilganicha yotar, xayoli chuvalashib ketgan, nimani o'ylayotganini o'zi bilmasdi.

Lobar yotgan karavot g'irchilladi. Qorong'ida uning uf tortgani eshitildi.

— Muqad...

Muqaddam indamay yotaverdi.

— Muqad... — dedi Lobar yana sekingina.

— Nima deysan? — dedi u jerkib.

— Uxlaganing yo'qmi?

Muqaddam indamadi.

Yana Lobarning xo'rsingani eshitildi.

— O'lsin! Boshimni yuvgan edim, sochim hech turmayapti.

Muqaddam qaramasa ham Lobarning turib o'tirganini, semiz qo'llarini iyagidan o'tkazib, sochini o'rayotganini aniq tasavvur etdi.

Anchadan keyin tag'in karavot g'irchilladi. Lobar yana uf tortdi.

— Jahongir meni qishlog'iga olib ketaman, deyapti...

Muqaddam sarg'ish jingalak sochli, serharakat, xushchaqchaq yigitni esladi. Jahongir Lobarni yaxshi ko'rar, yaqinda ular bilan baravar texnikumni bitirib, feldsher bo'lgan edi.

- Tegaver, — dedi Muqaddam beparvo.
- Voy, opam turibdi-ku...
- Bo'Imasa, sabr qil!

Muqaddam teskari qarab oldi. Yana jimlik cho'kdi. Qayerdadir chiqillayotgan soat Muqaddamning azobli daqiqalarini loqaydlik bilan bitta-bitta sanay boshladi. Tashqarida yomg'ir qattiqroq shivirladi.

— Muqad...

— Nima, nima?!

— Vuy, muncha, a! — Lobar sirli pichirladi. — Ni-mani o'ylayapsan?

Muqaddam indamay yotaverdi.

Lobarning piqillab kulgani eshitildi.

— Bilaman... Anvarni...

“Anvar!” — Muqaddamning miyasi zirqillab ketdi. Yelkasidan bosib yotgan yuk ustiga yana bir tog' ag'darildi. “Anvar!” — dedi u pichirlab. Yelkalari avvaliga sekin-sekin titradi. Keyin silkinib-silkinib yig'lab yubordi. U bugun negadir Anvarni eslamagan ekan. Shuncha yillik qadrdon Anvar akasini, Anvar akajonini o'ylamagan ekan.

Muqaddam ovozini chiqarmaslik uchun ko'rpga burkanib oldi. Bir vaqt Lobar ko'rpani tortqilayotganini sezib yana ham qattiqroq burkandi.

— Qoch! — dedi nafasi bo'g'ziga tiqilib.

— Voy, jinni, nega yig'laysan?

— Yaqinda men o'laman, Lobar! — u hayratdan og'zi ochilib qolgan o'rtog'iga tik qarab qichqirdi. — O'laman! Eshitdingmi?!

* * *

Alimardon erta uyg'ondi. Yomg'ir tinganidan beri havo tiniqlashib, yerlar selgib qolgan edi. U yuvingani anhor bo'yiga tushdi. Hali quyosh chiqmagan, suv yuzida nozik tuman pardasi silkinib turardi. Alimardon sirg'anchiq sohildan avaylab yurib, pastga tushdi. Qumloq sohilga cho'nqayib, muzdek suvni kaftiga oldiyu, sovuqdan barmoqlari zirqirab ketdi. Keyin bilaklarini shimarib olgancha pishqirib-pishqirib yuvina boshladi. Bir zumda qo'llari, bo'yni qip-qizarib ketdi. Shimining tizzalariga suv sachrab, shalabbo bo'ldi.

Ko'nglida allanechuk bir yengillik sezib sakrab turdi-

yu, bir chekkada, ho'l o'tlar ustida yotgan sochiq bilan uzoq artindi. Qirg'oqdan yuqoriga chiqquncha quyosh ko'rindi. Yong'oqlarning yalang'och shoxida chumchuqlar sayradi. Yerdan mayin hovur ko'tarila boshladi.

U yengil-yengil qadamlar bilan hovli tomonga yurib ketdi.

Uch kundan beri Alimardon shod, ruhi tetik edi. Butunlay sog'ayib qoldi. Beshyog'ochdagi muzika maktabiga borib, dars bera boshladi. Faqat o'sha kundan beri Muqaddam ko'rinmayotgani ko'nglini xijil qilib turardi. Kecha ishga ketayotganida guzardagi do'xtirxonaga kirgisi keldi-yu, tag'in aynidi: "Nima, yalinib kiramanmi?" U yaxshi ish qilmaganini, bir qizni baxtiqaro qilib qo'rganini bilar, uni sog'inardi. "Baribir uylanishim kerak!" — o'sha kundan buyon uning xayolida shu fikr charx urardi.

Hozir ham yetkasiga tashlab olgan sochiqning bir uchidan ushlagancha shudring bosgan so'qmoqdan yurib kelarkan, yana Muqaddamni o'yladi: "Bugun do'xtirxonaga kiraman!"

U ko'cha eshikni ochib hovliga kirishi bilan o'rtadagi so'rining temir panjarasiga suyanib turgan Anvarni ko'rdi-yu, seskanib to'xtab qoldi. Ko'nglida uyg'ongan qo'rquvmi, uyatmi, allaqanday tushunib bo'lmas bir tuyg'udan rangi o'chib ketganini o'zi ham sezib, Anvarga zimdan qarab qo'ydi. U Anvarning hoziroq kelib yoqasidan olishini, urib yuborishini kutardi. Ammo Anvar hamon so'ri panjarasiga tirsagini tiragancha, oyoqlarini chalishtirib xotirjam turardi.

"Bilmabdi! Nimaning ma'nosiga tushunardi bu!" Alimardon Anvarning holidan huzur qilib ich-ichidan kulib qo'ydi.

— Qachon kelding!

Anvar sekin-sekin yurib kelib qo'lini uzatdi. U kuyovlardek yasanib, yangi kostum-shim kiyibdi. Ko'kish yaltiroq galstuk taqib olibdi.

— Yana sovuq suvga yuvindingmi? — dedi u yolg'ondaka po'pisa qilib.

— Nima qipti? — Alimardon kuldi. — Senga o'xshab oyimqiz bo'laymi?

— Kim, kim shunaqa? — Anvarning ko'zlari alam-

dan qisilib ketdi. — Qahramon-ey! Bir oy inqillab yot-magin tag'in...

— Bo'pti! — Alimardon uning hech nimadan xabari yo'qligiga tamoman ishondi-yu, yelkasiga shapillatib urib qo'ydi. — Hazil, uyga kiraylik.

— Yo'q... — Anvarning ko'zlariga jiddiyat cho'kdi. — Ertaga ertalab studiyaga borgan... Konsert bor. Sen ham chiqasan.

Alimardon ko'pdan o'ylab yurgan orzusi chindan ham ro'yobga chiqayotganidan quvonib, yuragi gursillab urib ketdi. Yalt etib Anvarga qaradi-yu, ataylab tal-movsiradi:

— Qo'ysang-chi!

— Hazili yo'q! — Anvar astoydil tayinladi. — Men dasturga kiritib qo'ydim.

Alimardon o'ziga soddalik bilan tikilib turgan do'stiga qarab, yana ataylab beparvo gapirdi:

— Meni boshlariga urisharmidi?

— Kutaman! — Anvar yana jiddiyat bilan tayinladi-da, qo'lini cho'zdi. — Xayr!

Uning uchi ingichka tuflisi selgib qolgan hovlida bilinar-bilinmas iz qoldirib, ko'cha eshigiga yetganidan keyin Alimardon shodon tabassum bilan shivirladi: "Galvars!"

* * *

Tushga yaqin Anvar uni telestudiya eshigi oldida kutib oldi. Yana eng avval Alimardonning ko'zi uning chiroyli galstugiga tushdi.

— Rubobing qani? — dedi Anvar Alimardonning quruq kelayotganini ko'rib.

— Boshimni qotirmasang-chi, nima deb chiqaman? — U ichida jon deb tursa ham ataylab tixirlik qildi.

— Mayli, yuraver-chi... — Anvar uning militsioner turgan vestibuldan olib o'tib, keng, yorug' yo'lakka boshlab kirdi. Poyandoz to'shalgan zinalardan ikkinchi qavatga ko'tarilishdi. Tepasiga "Muzika redaksiyasi" deb yozilgan eshik oldida to'xtab qolishdi.

— Yuraver! — Anvar eshikni ochib, uni boshlab kirdi. Chog'roq xonaga ham xuddi zinalardagiga o'xshab qimmatbaho gilam to'shalgan, bir-biriga qaratib qo'yilgan ikkita stol bo'sh turardi.

Anvar yumshoq o'rindiqli kresloni Alimardonning oldiga surdi.

— O'tirib tur-chi...

— Sening stoling qaysi?

— Ana... — Anvar beparvolik bilan devor oldidagi stolni ko'rsatdi. — Hozir tor topib kelaman. — U tez chiqib ketdi.

“Shunaqa joyda ishlarkan-da!” — Alimardon sekin uf tortib qo'ydi. Shu topda negadir uning Anvarga yana hasadi keldi, ammo nimagaligini o'zi ham bilolmadi.

Yana bir necha daqiqadan keyin Anvar sadaf pardalari yaraqlab turgan yap-yangi tor ko'tarib kirdi. “Ajoyib tor ekan! — Alimardon cholg'uning u yoq-bu yog'ini aylantirib ko'rarkan, tag'in bilintirmay uf tortib qo'ydi. — Payti kelsin, albatta, olaman”.

— Endi repetitsiya xonasiga kirib mashq qilasan...

... Alimardon studiya zalining bir chekkasidagi jajjigina stulga o'tirgancha navbat kutardi. Bu yerga kirishdan oldin qanchalik qo'rqqan bo'lsa, endi navbat tegishini shunchalik orziqib kuta boshladi. Kimdir qo'shiq aytar, allaqanday qizlar raqs tushar, ammo u hech kimni ko'rmas, hech nimani eshitmas edi. Shu topda xayolida yolg'iz bir fikr charx urardi: “Hozir meni hamma ko'radi. Butun respublika ko'radi!”

Nihoyat, pultda o'tirgan qizning: “Navbat Alimardon To'rayevga” — degani eshitildi.

U boshqa hech nimani eshitmadi. Yuzlari lovillab yonayotganini, quloqlari shang'illayotganini his etib, sekin o'rnidan turdi. Operator kamerani asta-sekin uning oldiga surib kela boshladi. Hozir tabassum qilishi kerakligi to'satdan xayoliga keldi-yu, kameraning qizil chiroqlariga qarab jilmaydi. Torni sekin-sekin cherta boshladi. Keyin zavq bilan, harorat bilan chalishga tushdi. U yaxshi chalayotganini, tor o'zining qo'lida bulbulday sayrayotganini bilar, bilgan sayin zavq bilan chertardi. Kuy tamom bo'lishi bilan u qo'shiqni, o'sha — Muqaddamga aytib bergan — “Yigit qo'shig'i”ni boshlab yubordi. Uning ovozi jimjit studiyaning baland shiftlariga tegib jaranglar, bugungi konsertda o'zi g'olib chiqayotganini, ajib bir ohangda aytayotganini bilib turardi.

Qo'shiq tamom bo'ldi-yu, u boyagiday tabassum bilan ohista bosh egib qo'ydi...

Yo'lakka chiqishi bilan Anvarga duch keldi. Anvarning ko'zlari shodlikdan chaqnar, uning qo'lini mahkam qisib, hadeb bir gapni takrorlardi:

— Juda yaxshi chalding, do'stim! Juda yaxshi.

Alimardon do'stining shodlikdan chaqnap ketgan yuziga qarab miyig'ida kulib qo'ydi. Shu ham chalish bo'ptimi? Hali shunday kunlar keladiki, Alimardon To'rayev degan nomni eshitganida butun respublika hayratdan yoqa ushlab qoladi.

— Ketamizmi? — dedi u Anvarga beparvo qarab.

— Yur... Men ham Bo'stonga borishim kerak.

— Muqaddamning oldigami? — u qah-qah urib yuborishdan o'zini arang tiyib, ko'zlarini suzdi. — Mayli, yuraver...

Ko'chada quyosh porlar, havo iliq, huzurbaxsh edi.

Alimardon taksi to'xtatgisi keldi. Anvarning hayhaylashiga qaramay, ko'chaning o'rtasiga tushib olib qo'l ko'tardi, ammo mashinalar to'xtamas, uni mayna qilganday g'izillab o'tib ketardi.

Nihoyat, bir "Volga" o'n qadamcha nariga o'tib to'xtadi. Ikkovlari ketma-ket yugurib borishdi.

— Qayoqqa, birodar? — shopmo'ylov taksichi mashinaning qiya derazachasidan mo'raladi.

— Bo'stonga oborib qo'ying! — Alimardon nafasini rostlab ololmay.

Haydovchi kuldi:

— U yoqqa "sobstvenniy" mashinangizda borasiz, uka!

Alimardon parparonday yelib ketgan mashinaning orqasidan qarab tishlarini g'ijirlatib qoldi: "Bo'pti! O'z mashinamda borganim bo'lsin!"

* * *

Qishloq yomg'irdan yuvilib, yashnab ketgan edi. Devorlar tagida adashib bosh ko'targan munis maysalar ertaga qor ostida qolishidan bexabar yashnab turardi.

Alimardon oldinda ketar, Anvar do'stining tekis talpinayotgan baland gavdasiga qarab borar, Alimardonning televizorda chiqqanidan, bunda o'zining ham xizmati borligidan shod edi.

Katta ko'chaning muyulishidagi tut tagiga yetganda Alimardon burilib qaradi.

— Do'xtirxonaga boraman, deganmiding?

Anvar ham to'xtab, soatiga qaradi.

— Muqaddam ketmagandir hali?..

— Ko'rishing shartmi?

Anvar uning chehrasida bir qalqib o'chgan masxarali tabassumni o'zicha tushundi.

— Sog'indim, — dedi sekin. Zax yerga yopishib yotgan tut xazonlarini oyog'ining uchi bilan titkiladi. Keyin do'stiga qarab ohista xo'rsindi. — Sen bilmaysan-da... Hech tushunib bo'lmaydi bu qizga. Ikki haftadan beri gaplashmay qo'ydi. Nima bo'layotganini o'zim bilmayman. — U boshini baland ko'tarib, kuz osmonida kezib yurgan bir parcha bulutga tikildi. Uning ko'zlarida shirin bir orzumi, entikuvchan tabassumni bor edi.

Alimardon yana boyagiday masxarali kuldi. U endi bu qo'ymijoz oshnasidan oladiganini olib bo'lgan, studiyadagilar bilan tanishib olgan, yana televizorda chiqish uchun Anvarning yordami kerak emasdi.

— Men uylanyapman, — dedi u xotirjamlik bilan.

Anvar yarq etib burilib qaradi. U sevinishdan ko'ra ko'proq hayron qoldi.

— Qo'ysang-chi hazilingni!

Alimardonning yuzida yana o'sha quv tabassum qalqidi.

— Hazili yo'q, — dedi sovuqqina qilib.

— Shayton-ey, nega aytmading? — Anvar endi ishon-di. — Qachon? Kimga?

Alimardon hozir uning yuragiga bigiz sanchishidan zavqlanar, ich-ichidan toshib kelgan kulgisini arang bosib turardi. Ovozini iloji boricha beparvo qilib, qoshini chimirdi.

— Muqaddamga...

— A?! Qaysi Muqaddam? — Dahshatga to'liq qisqa bir hayqiriq havoda faryod soldi. — Qaysi Muqaddam?!

Anvar oyoqlarining uchigacha muzlab ketganini his qilib, Alimardonning beparvo ko'zlaridan ma'no qidirib qoldi. Alimardon tag'in bir marta kulib qo'ydi.

— O'sha o'zing bilgan Muqaddam-da! — U oyog'ining uchida keskin burilib ketaverdi.

Alimardon boshini g'oz tutib borar, jahonda hech nima o'zgarmagandek, hamma narsa ko'ngilxushlik bilan borayotgandek edi.

U tutzor ko'cha ichiga kirib ketganidan keyingina Anvar o'ziga keldi. Yuragini tilimlab tashlagan xabarni hazilga yo'yishga harakat qilgandek shuursiz jilmaydi. Yugurib borib, Alimardonni yelkasidan ushlab, o'ziga qaratdi.

— Ovsar! Shunaqa narsa bilan hazillashadimi odam?!

Alimardon hayron qolganday qoshini chimirdi.

— O'zing bilasan, hazilni yomon ko'raman.

Anvar uning chindan ham behazil gapirayotganini tushundi. Birov bexosdan "onang o'ldi", deganda kishi qanday ahvolga tushsa, hozir u ham xuddi shunday ahvolda qoldi. A'zoyi badani yaproqday qaltiray boshlaganini his etib, Alimardonning yoqasiga yopishdi.

— Yolg'on aytasan, maraz!

Alimardon huzur qilib kuldi.

— Bor, ishonmasang o'zidan so'ra! — U Anvarning qo'lini yoqasidan olib tashlab, dona-dona qilib ta'kidladi: — U menga tegadi, bildingmi?! U menga tegishga majbur! Men uni o'zimga qilib qo'ydim!

— Tuhmat!

Anvarning ko'z o'ngi qorong'ilashib ketdi. Qoshini chimirib turgan Alimardon ham, yalang'och tutlar ham, osmonda kezib yurgan bir parcha bulut ham chirpirak bo'lib aylanib ketdi.

U Alimardonning basharasiga qachon musht tushirganini bilolmay qoldi. O'ziga kelganida, Alimardon kaf-tining orqasi bilan qop-qora qonga bo'yalgan og'zini artar, pastak tutga suyanib olganicha hadeb tupurardi.

Anvar zarang yerni qarsillatib tepganicha yugurib ketdi. Maktabdan qiy-chuv ko'tarib chiqqan bolalar orasidan, so'rilarida choyxo'rlar chordana qurib o'tirgan choyxona oldidan yugurib o'tdi-yu, derazalariga oppoq darpardalar tutilgan do'xtirxona eshigiga borib qoldi. Shiddat bilan yo'lakka otilib kirdi. Navbat kutib o'tirgan odamlarning hayhaylashiga qaramay, tepasiga "Manipulyatsionnaya" deb yozilgan eshikni shaxt bilan siltab tortdi. Qarshi tomondagi derazaning bir tavaqasi daranglab ochilib ketdi.

— Muqaddam!

Uning hayqirig'i butun do'xtirxonani jaranglatib yubordi. Ustiga oq choyshab yopilgan stolga tirsagini tayaganicha kaftini peshanasiga bosib o'tirgan Muqad-

dam o'rnidan turdi-yu, oyoqlaridan mador ketganday yana o'tirib qoldi. Uning rangi quv o'chib ketgan, ko'zlarida dahshat olovi bor edi.

Anvar ko'ksini to'ldirgan nidoni yalinchoq, ingroq ohangda aytdi:

— Muqaddam... Ayting... Rostmi?

U Muqaddamning yo'q deyishini kutib turar, shu bir og'iz so'z uchun butun borlig'ini berishga tayyor edi.

Vahimali sukunatga to'liq bir necha daqiqa o'tdi.

Muqaddam to'satdan kafti bilan yuzini to'sib yig'lab yubordi.

— Rost!

Anvarning ko'z o'ngida yana hamma narsa chirpirak bo'lib ketdi. Oyoqlari o'z-o'zidan bo'shashib, gandraklab ketdi-yu, eshikka suyanib qoldi. Bu yerdagi hamma oppoq narsalar birdaniga qop-qora tusga kirdi-da, boshini solintirgancha tashqariga qarab sudraldi.

U birdaniga hammasini tushundi. Muqaddam nima uchun o'ziga begona bo'lib qolganini ham, endi hech qachon qaytib kelmaydigan, umrbod nasib etmaydigan aziz bir narsasidan judo bo'lganini ham, o'zining sofdilligi, ochiqko'ngilligi o'z boshiga balo bo'lib yog'ilganini ham — hamma-hammasini tushundi. Faqat bir narsani tushuna olmasdi. Shuncha yillik qadr-don do'sti nima uchun xiyonat qildi unga? Shunchalar ablahlik qilishga uni nima majbur etdi ekan?! Dunyo paydo bo'lganidan beri nima uchun odamlar boshi ustida xiyonat degan qop-qora sharpa kezib yuradi? Odamlar bunchalik qabihlikni qayoqdan o'rganisharkin?!

U yelkasiga kelib tushgan qaqshatqich zarbadan munkib ketganday boshini quyi solib borar, qishloq oqshom taraddudini ko'rar, choyxona gavjum, maktabdan qiy-chuv solib bolalar chiqib kelishardi. Olisda — ufq etagida quyosh botib borar, daraxtlar uchida qonli shafaq o'ynardi.

* * *

Shanba oqshomida Bo'ston qishlog'i ajib bir joziba kashf etdi. Bu oqshom oy ham erta chiqdi. To'lib, qip-qizarib, yashnab-yashnab chiqdi. Nog'oraning shodon taka-tumi iliq kuz havosini titratdi. G'ujg'on o'ynagan yulduzlar to'yxona ustida pasayib raqs tushdi.

Anvar Qonqus ustidagi yakkacho'pda oyoqlarini osiltirib uzoq o'tirdi. Anhor jimjit, suv yuzida yulduzlar qalqib oqar edi.

Nog'orachi yigit usta ekan! Shunday berilib, shunday terga botib chaldiki, osmon pardasini yirtib yuborguday bo'ldi. O'z kasbini yaxshi bilar ekan! Boplab chalar ekan! U faqat bir narsani bilmadi. Nog'ora cho'pi bilan nog'orani emas, xuddi o'ziga o'xshash bir yigitning qalbini savalaganini bilmay qoldi.

Shu kuni ajoyib voqea bo'ldi. Kimningdir ko'nglida bahor gulladi. Kimdir kimgadir intizor bo'ldi. Kimningdir qalbiga qor yog'ib chiqdi.

To'yga butun qishloq yig'ildi. Faqat anhor o'z o'zanidan chiqolmadi. Qonqus tun bo'yi g'azab bilan, alam bilan to'lg'anib oqdi.

* * *

Hayot shunaqa ekan. Goho kimningdir motami kimgadir bayram bo'larkan!

Alimardon ikki oygacha ana shu bayram rohati bilan gasht qilib yashadi. Muqaddam o'zi o'ylaganidan ham yaxshiroq, mehribonroq chiqib qoldi. Anvar bo'lsa undan butunlay uzoqlashib ketdi. Telestudiyada to'satdan duch kelib qolsa, teskari burilib ketadigan bo'lib qoldi. Ammo Alimardon parvo qilmasdi, bir vaqtlar o'ziga qarddon bo'lgan bu yigitni endi bir pulga ham olmas, o'z quvonchi, o'z baxtidan mast edi.

U shu ikki oy ichida to'rt marta televizorda chiqdi. Ha, endi uning omadi yurisha boshlagan edi. Uzoq safarga chiqayotgan odam biron narsasini unutib qoldirishdan cho'chib, o'zini qanchalik tekshirsa, Alimardon ham shunchalik puxta tayyorlanardi. Yong'oqzor bog' ustida har sahar uning yangroq, dilbar ovozi parvoz etar, u qo'shiq boshlaganida tabiatning o'zi ham tan berib quloq solganday bo'lar, so'qmoqlar ham, anhor ham bir nafas sukut saqlab tinglardi.

Alimardon har haftada yangidan yangi qo'shiqlar o'rganar, she'rlarga o'zi kuy bastalar edi.

Navbatdagi bayram arafasida uni yana studiyaga chaqirishdi. Shu kuni Alimardon o'z kuchiga ikki marta ishonch hosil qildi. Musiqa tahririyatiga kirib borishi

bilan Anvarning yordamchisi — kasalmand muharrir yigit unga uchta konvert topshirdi.

— Sizga ekan.

Alimardon hayron bo'lib konvertlardan bittasini ochdi.

Oddiy qora qalam bilan yozilgan xatning birinchi satrlarini o'qidi-yu, hayajondan ko'z o'ngi jimirlashib ketdi. U ko'pdan orzu qilib yurgan niyatiga yeta boshlaganidan mast, shod edi. Xatning oxirgi satrlarini o'qirkan, qo'llari qaltirab ketdi. "Biz kolxozchilar Alimardon To'rayevning ajoyib ovozi har kuni eshitsak deymiz..."

Maktub ana shunday so'zlar bilan tugallangan edi.

Shu kuni u beshta qo'shiq aytdi. Har qaysisini o'zgacha zavq bilan, o'zining dilbar ohangi bilar yurak-yurakdan kuyladi.

Konsertdan keyin studiya bufetiga kirdi. Ikki qadah konyak ichdi. Bugun uning ruhi tetik, kayfi chog' edi. Shahar yangi libos kiygan, ko'chalar charog'on, rang-barang afishalarning olovli jimjimasi salqin havoda kamalakdek tovlanadi. U trolleybus hekatiga chiqqanida tanish bir ovozni eshitib, to'xtab qoldi.

"O'zi! O'zimning ashulam!" U to'rt qavatli kattakon binoning ovoz kelayotgan derazasini topdi. Qo'shiq birinchi qavatdagi yorqin shu'la tushib turgan derazadan quyilib chiqib, qanot qoqardi. Alimardon hayajon ichida sekin-sekin yurib deraza tagiga bordi. Deraza pardalari tushirib qo'yilgani uchun hech nima ko'rinmas, ammo ichkarida odam ko'pligi soyalardan bilinib turardi. Chamasi, biron-bir kecha bo'layotgan bo'lsa kerak, ichkarida bosinqi g'ovur eshitar, ammo qo'shiq tovushi baralla, tiniq yangrar edi. Bu Alimardonning o'sha birinchi "Yigit qo'shig'i" edi.

"Magnitofonga yozib olishgan ekan", deb o'yladi Alimardon nafas chiqarmay. U bu bino talabalar yotoqxonasi ekanini esladi. "Boshlandi! Talabalar yoqtirdimi, ommalashish shu!" Alimardonning lablarida quvnoq tabassum o'ynadi. Hozir kirib: "O'sha qo'shiqni aytgan Alimardon To'rayev men bo'laman", desa ishonisharmikan?..

U yong'oqzor hog'ko'chaga allamahalda yetib bordi. Hali oy chiqmagan, ammo osmonda jimjima yulduzlar

charaqlaydi, oyoq ostida xazon qirsillaydi. U pastak eshikni taqillatarkan, negadir zaharxanda bilan jilmaydi. "Alimardon To'rayev! Durustroq darvozasi ham yo'q!"

* * *

Ertalabdan beri ezila-ezila yoqqan yomg'ir tushga borib qorga aylandi. Avvaliga bitta-yarimta uchqunlar havoda erinchoqlik bilan kezib yurdi-yu, keyin birdan tezlashib ketdi. Yirik-yirik laylakqor qiyalatib urib berdi.

Alimardon deraza oldida tik turgancha, birinchi qorning yog'ishini tomosha qilardi. Hammayoq tabiatning ulug'vor, ayovsiz haqiqati oldida quti o'chganday jimjit bo'lib qoldi. Yomg'ir yog'ayotganda shodon shovullagan tarnov ham, bo'g'otdagi chumchuqlar ham bir nimadan cho'chiganday ovozsiz qotdi. Hovlidagi so'ring panjaralari, molxonaning tomi oppoq bo'lib qoldi. Hovli etagidagi azamat yong'oqlar taqdirga tan berganday ma'yus bosh egdi, yakkam-dukkam yaproqlar sovuqdan dildiray boshladi.

Bora-bora oqshom qo'ndi. Yurakni ezuvchi, ko'ngilga g'ashlik soluvchi g'ira-shira oqshom qo'ndi.

Narigi uyda Muqaddamning oyoq mashinani shatillatib ish tikishga o'tirgani eshitildi. U og'iroyoqli bo'lganidan beri kechalari hech kimga sezdirmay, chaqaloqchaga atab ko'ylakchalar tikadigan odat chiqargandi.

Ko'cha eshik taqilladi. Alimardon negadir cho'chib tushdi. Eshik sukunat qo'ynida yanada qattiqroq gursilladi. Muqaddamning mashina shatillatishdan to'xtagani eshitildi. Ammo Alimardon undan oldinroq hovliga tushdi. Kuyovlikdan yodgor bo'lgan beqasam choponi bilan yuzini qordan pana qilib, yo'lakka bordi. Pastak eshikning halqasidan ushlab tortdi.

G'ira-shira qorong'ilikda ikki kishi turardi. Ulardan biri novcha, bosh yalang, yomg'irpo'sh kiyib olgan, sovqotgan bo'lsa kerak, turgan yerida hadeb depsinardi. Ikkinchisi pakana, semiz, kalta palto kiyib olgan, ammo chehrasi aniq ko'rinmasdi.

"Yo'ldan adashganlar bo'lsa kerak". Alimardon eshikni kattaroq ochib taklif qildi:

— Kelinglar.

— Sizni topadigan kun bor ekan-ku, Alimardon aka!

— Novcha yigit eski tanishlarday quyuq so‘rashdi. Sherigi ham qishloqilarga xos tavoze bilan qo‘shqo‘llab uning kaftini qisdi.

Alimardon hech nimaga tushunmagan bo‘lsa ham, yana taklif qildi:

— Marhamat...

— Yo‘q, aka, — novcha yigit yana dilkashlik bilan shang‘illab gapirdi. — Biz bir xizmat bilan kelgan edik.

Alimardon ular to‘yga aytib kelishganini tushundi-yu, ataylab o‘zini go‘llikka soldi.

— Qanaqa xizmat?

— Mana shu do‘stimiz, — yigit sherigini imo qildi.— Ukasini uylantirayotgan ekan. Endi kattalik emas, erkalik, aka, bir xizmat qilasiz-da!

Sherigi ham qo‘shqo‘llab ta‘zim qildi.

— Endi yo‘q demaysiz-da, aka! Xizmat haqingiz qancha bo‘lsa rozimiz. Olisdan keldik.

Alimardon “qancha berasiz” demoqchi bo‘ldi-yu, aytmadi.

— Yo‘q... — u keskin bosh chayqadi. — Men to‘yga yurmayman... Hech borgan emasman...

To‘y egasi astoydil yalina boshladi:

— Xo‘p deng endi, aka. Oqqo‘rg‘on degan joydan daraklab keldik, yo‘q demang...

Alimardon yigirma qadamcha narida, tumshug‘i bilan devorga qadalay deb turgan “Volga”ni endi ko‘rdi. Qorning qalin pardasi ortida uning rangi ko‘rinmas, sharpaday arang ko‘zga chalinardi.

— Mashina o‘zingiznikimi?

To‘y egasining ko‘nglida umid uyg‘ondi shekilli, quvonib ketdi.

— O‘zimizdan, aka, o‘zimizdan! Birpasda yetkazib olib boraman.

— Yo‘q, bo‘lmaydi, — Alimardon tag‘in bosh chayqadi. — Ertaga ishga borishim kerak.

— Xo‘p deng, aka, biz ham tushunadigan odammiz. Xafa qilmaymiz... — U Alimardonning o‘ylanib turishini o‘zicha tushundi. “Faloncha beramiz”, deb katta pulni aytdi.

Alimardon yana bir tarang qilsa, qadri oshishini bilib noiloj qiyofada yelkasini qisdi.

— Borolmayman, dedim-ku, ilojim yo‘q.

To'y egasi bir lahza o'ylanib turib qo'l siltadi.

— Mayli, aka, — deb ikki hissa ko'proq va'da qildi.

Alimardon jilmayayotganini yashirish uchun uf tortdi.

— Hech qo'ymadingiz-da!.. Qaytib kelishim nima bo'ladi? Men ham ishlik odamman.

— O'zim keltirib qo'yaman...

Alimardon yana yuzini qordan pana qilib, ayvonga qaytdi. Muqaddam uning hayallab ketganidan xavotir olib bo'lsa kerak, eshik oldida turardi.

— Kim? — dedi u erining ko'ziga tikilib.

Alimardon beparvo qo'l siltadi.

— Mehmonga chaqirib kelishibdi.

— Borasizmi? — Muqaddam sekingina, hurkibgina so'radi. Endi u turmushni tushuna boshlagan, aksari xotinlarday yuvosh bo'lib qolgandi.

— Albatta!

Ketma-ket katta uyga kirishdi. Muqaddam shifonerdan kiyimlarini olib berib turdi. Alimardon bir og'iz ham gapirmay kiyindi. Rubobini oldi-da, yana xuddi shunday bir og'iz ham gapirmay eshikka tomon yo'l oldi. Faqat ayvonga chiqqanida burilib qaradi:

— Eshikni zanjirlab ol!

U yo'lda ham churq etmadi. Mashina qor bo'roni orasida shiddat bilan olg'a uchar, havoda parpiragan uchqunlar old tomondagi oynaga chirsillab urilar, bir juft shu'la oqish zulmatni yorib borardi.

Alimardon suyanchiqqa o'zini tashlagancha yo'ldan ko'z uzmay ketar, mana shu ko'rimsiz, qo'pol qishloqida bor mashina o'zida yo'qligi alam qilardi unga.

Bir soatchadan keyin chiroqlar nurida charaqlab yotgan to'yxonaga kirib borishdi. Kattakon uy odamlar bilan liq to'lgan, mehmonlar to'rt tomondagi devor tagida chordana qurib o'tirishar, dasturxon to'kin, araq isi gurkirardi.

... Alimardon qo'shiq boshlashi bilan hammayoq suv quyganday jimib qoldi. U o'z ovozinin sehri butun to'yxonani rom etganini sezib, zavq bilan ashula ayta boshladi. U qo'shiq aytar, qo'pol etik, chopon kiygan odamlar boshini sekin-sekin chayqab, huzur qilib eshitishar, shu topda deraza ortida ham bola-chaqa, xotin-

xalaj to'lib ketganini Alimardon bilar, bilgan sayin zavqlanar edi.

Qo'shiq tugashi bilan: "Yasha!", "Baraka top!" — degan qiyqiriqlar yeru ko'kni qopladi. Uning oldida odamlar tizilib ketdi. Ular qadoq qo'llari bilan uning chekkasiga pul qistirishga navbat kutishardi. Alimardon ko'pdan buyon shu qadar ehtiros bilan kuylamagan edi. Shu qadar ko'p ichmagan edi. Ha, u bugun mast bo'ldi. Ammo nimadan mast bo'lganini o'zi ham bilmadi: maydanmi, olqishdanmi, pul isidanmi...

* * *

Tashqarida shamol uvillaydi, qor uchqunlarining derazaga chirsillab urilishi aniq eshutilib turadi, allaqayerda yong'oq shoxi ayanchli ingraydi. Muqaddam ko'rpaga o'ralib olgancha, dahshat ichida qorning shitirlashiga quloq solib yotar, muzdek zulmat mo'ralab turgan derazaga qarashga botinolmas, yuragining gup-gup urushi o'ziga ham aniq eshitilardi.

Devordagi ko'kish tun chirog'i o'limtik nur sochadi, yaltiroq kapgirli soat goh qattiq, goh sekin chiqillaydi, vaqt imillab o'tadi.

Qiziq, balog'atga yetgan qiz muhabbatni emas, muhabbatning o'zi uni izlab topadi, deganlari rost ekan. Muqaddam necha yillardan beri Anvardan muhabbat izlab yurardi. Birdaniga Alimardonning sevgisi uni izlab topdi. U to'y oldidan qanchalik kuyib-yongan, iztirob chekkan bo'lsa, to'ydan keyin shunchalik quvonch bilan yashay boshladi. Otasi ham to'yga darrov rozi bo'la qoldi. Alimardon unga bir dunyo baxt hadya etdi.

Muqaddam hamon guzardagi do'xtirxonada ishlar, hamkasb dugonalari uning baxtiga havasi kelganini yashirib ham o'tirishmasdi. Muhabbat to'shakda uyg'onadi, deganlari shu bo'lsa kerak-da! Bora-bora Anvarni unutdi. "O'zimning Mardon akamni hech kimga alishmayman!" Bo'yida bo'lganini sezganidan beri xayoliga shu fikr mahkam o'rnashdi. Ammo xuddi o'sha kundan boshlab tag'in bir narsani ko'p o'ylaydigan bo'lib qoldi.

Muqaddam bir vaqtlar bolaligida shahar hovlisining yo'lagida qizaloqlar bilan chirchira o'ynashni yaxshi ko'rardi. Har kuni ularning hovlisiga qizlar to'lib ketar,

kechgacha koptok o'ynashardi. O'yinning qiziq qoidasi bor edi. Kimki chirchirani ellikkacha yetkazmay koptokni qo'lidan qochirib yuborsa, o'yindan chiqib ketardi.

Keyingi kunlarda uning nazarida Alimardon akasi ham xuddi koptokday qo'lidan chiqib ketayotganga o'xshardi.

Ayol kishi erkakning, oz bo'lsa-da, sovuqlashishini darrov payqaydi. Muqaddam Alimardon akasining avvalgiday ochiq-chochiq muomala qilmayotganini sezib turardi. Keyingi paytlarda eri ko'p ichadigan, sal narsaga jerkib tashlaydigan odat chiqardi. "Yeganing oldingda, yemaganing ketingda, men bilan ishing bo'lmasin", degan gapni ko'p qaytaradigan bo'lib qoldi. Axir, odam dunyoga faqat yeyish-ichish, kiyinish uchun kelmaydiku! Nahotki, Alimardon akasi shuni bilmasa! Muqaddam shularni o'ylagan sari, eri kun sayin o'zidan uzoqlashib borayotganini his qilar, bundan dahshatga tushardi. Hozir ham o'sha beshafqat tuyg'u yuragiga bigizday sancildi-yu, qaltirab ketdi. "Yo'q, yo'q... O'zim ham vahima bo'lib qolibman". U ko'rpaga burkandi, o'zini majbur qilib ko'zini yumdi...

Muqaddam cho'chib uyg'onib ketdi. U uxladimi, yo'qmi, bilolmadi, ammo vahimali bir tuyg'udan negadir vujudi titray boshladi. Ko'rpadan sekin hoshini chiqarib quloq soldi. Hamon shamol uvillaydi, qor uchqunlari hamon zulmat qoplagan derazani savalaydi. Birdan tashqarida allakim dodlagandek bo'ldi. Muqaddam oyoq-qo'llari bo'shashib, ko'zlarini katta-katta ochgan-cha, taxta bo'lib qoldi. Boyagi ovoz tag'in qaytarildi.

— Mashina-ku, — deb pichirladi u qo'rquv ichida, — uy orqasidan mashina o'tyapti.

Shu ondayoq ko'cha eshik qattiq taqilladi.

"Mardon akam!" — Vujudiga huzurbaxsh iliqlik yugurdi. Alimardon akasining zanjirni tez-tez taqillatishiga o'rganib qolgan edi.

Muqaddam qushday yengillik bilan sakrab turdi, chiroqni yoqdi. Boshiga Alimardon akasining beqasam choponini yopganicha ayvonga chiqarkan, yo'lakay devordagi soatga qarab oldi. Soat millari to'rt yarimni ko'rsatar edi.

Muqaddam hovliga tushgan zamoni sovuq havo

nafasini qaytarib yubordi. Kalishi qorga to'lib chiqdi. Shu payt eshik tag'in qattiq taqilladi. U oyog'ining igna sanchib achishishiga qaramay yugurdi. Tayg'ana-tayg'ana eshik tagiga yetib keldi.

— Kim? — dedi hurkovich ohangda.

— Och!

Muqaddam Alimardon akasining ovozi tanib, darrov zanjirni tushirdi.

Alimardon engashib eshikdan kirarkan, unga urilib ketdi.

— O'lib qoldingmi? — Uning og'zidan gupillab araq isi keldi.

“Ichibdi!” — Muqaddam indamasdan eshikni tag'in zanjirladi.

Ketma-ket ayvonga chiqishdi. Alimardon telpagini yechib, paltosining yelkasiga qo'ngan qorni qoqarkan, qoshini chimirib Muqaddamga qarab qo'ydi. Uning yuzlari qizarib ketgan, qisqa-qisqa nafas olardi.

— Bitta chaqirganda ochsang bo'lmaydimi? — dedi u telpagini burchakdagi divanga tashlab.

Muqaddam uning savoliga savol bilan javob berdi:

— To'yga bordingizmi?

Alimardon unga yelkasi osha qaradi.

— Ha! Yoqadimi?

Erining boya yo'lakda aytgan gapi Muqaddamning yuragini o'rtab yuborgan, ikki yo'l o'rtasida o'tirgan og'iroyoqli xotiniga o'limni ravo ko'rgani hamon vujudini titratardi.

— Yo'q! — dedi u ovozi titrab. — Yoqmadi!

— Yoqmasa... — Alimardon kinoyali jilmayib qoshini chimirdi. — Yoqmasa... Keta qol! Uying yaqin...

— A?! — alamli bir hayqiriq Muqaddamning bo'g'ziga tiqilib qoldi. Ko'zlari birdan jiqqa yoshga to'ldi. Titroq qo'llari bilan erining bo'yniga mahkam osilib yig'lab yubordi. — Qaytarib oling so'zingizni... Jon Mardon aka, qaytarib oling!..

Yana bir necha daqiqadan keyin u erining zabardast yelkasidan mahkam quchoqlab bag'riga bosar, hozir uni birov tortib olayotganday qo'yib yuborgisi kelmasdi.

“Mast-da, kayf ustida aytib yubordi, — derdi u o'ziga-o'zi tasalli berib. — Ertaga o'zi pushaymon yeydi...”

Anvar mashinka xonasidan chiqdi-yu, qo'lidagi qog'ozni sekin-sekin silkitgancha, yorug' yo'lakdagi guldor poyandozning bir chekkasidan boshini quyi solgancha yurib ketdi. U ish ko'pligidan xursand, faqat mehnat bilan ovunar edi.

Biryola ham sevgilisidan, ham do'stidan judo bo'lish og'ir ekan. Alimardon bilan Muqaddamning to'yi o'tganidan beri u odamlarga o'zgacha bir sinchkovlik, ichki alam, ishonchsizlik bilan qaraydigan bo'lib qoldi. Bog'larda sayr qilib yurgan oshiq-ma'shuqlarni ko'rganida, ularning sirli shivirlashayotgani qulog'iga tasodifan chalinib qolganida g'ashi kelardi. "Bir-birining ko'ziga tikilib aldashyapti, — deb o'ylardi u jirkanch bir tuyg'udan ijirganib. — Mana shu qiz hozir bir yigitning qulog'iga shivirlayapti. Ertaga labi sovumasdan turib, boshqasini o'psa ajab emas..."

Iqbol xola yoz kelishi bilan to'y harakatini boshlab yubordi. Uzoq xolavachchasining E'tibor degan qizini hadeb maqtaydigan bo'lib qoldi. Anvar onasining gaplarini eshitganida zaharxanda kulib qo'ya qolardi. "Rostda, maqtasa maqtayvermaydimi, unga nima!"

Bugun ertalab ham onasi hadeb gapiraverib, uning jahlini chiqarib yubordi.

Anvar onasi bilan achchiqlashib qoldi. "Uylanmayman, vassalom!"

U hozir ham yo'lakdan og'ir-og'ir qadamlar bilan borarkan, o'sha dilxunlikni esladi. "Nima qilsin, axir, onasida nima gunoh? U ham to'y ko'rsam, orzularim ushalsa deydi-da..."

Anvar musiqa tahririyati eshigiga yetganda, allakim chaqirganini eshitib, to'xtab qoldi. Burilib qaradi-yu, yo'lak muyulishida, kattakon toshoyna oldida turgan Alimardonni ko'rib, yuragi sirqillab ketdi. Alimardon konsertga kelgan bo'lsa kerak, qora kostyum kiyib olgan, o'sha haqoratli tabassum bilan iljayib, sigareta chekib turardi.

Anvar o'shandan beri u bilan gaplashmas, uni ko'rgani ko'zi, otgani o'qi yo'q edi. Uni odamlarga nafrat bilan qarashga o'rgatgan, butun orzularini chilchil qilgan, eng ulug' baxtini tortib olgan mana shu emasmi, axir?! Do'st bo'lib qo'yniga kirib, yuragini yulib olgan shu emasmi?!

Anvar qo'li asabiy qaltirayotganini sezib, ushlab turgan qog'ozini shartta ikki buklab shimining cho'ntagiga solib oldi-yu, uning yaqin kelishini kutib turdi.

Alimardon hech nima bo'lmaganday jilmayib yaqinlashdi-da, qo'l uzatdi.

Anvarning ko'ziga u hozirgina o'ljasini yeb, labini yalab turgan bo'riday ko'rinib ketdi. U bilan pachakilashib o'tirgisi kelmadi.

— Qo'lingni tort!

U ovozi titrab ketganidan afsuslanib, yuzini chirt o'girdi.

— Voy-bo'! — Alimardon yana hech nima bo'lmaganday kuldi. Uning beparvo kulgisi Anvarning yuragini o'rtab yubordi. O'zini g'olib his qilayotganini ovozidan bilib, azob cheka boshladi. — Qachon uylanasan?

Anvar nafrat bilan burilib qaradi-yu, Alimardonning hamon kulib turgan ko'zlariga to'qnash keldi.

— Ishing bormidi? — dedi u g'azabdan ko'zlarini qisib.

Alimardon yana kuldi.

— To'yingda bir xizmat qilay degan edim-da...

Anvar bir nafas ikkilanib turdi-da, aytmasligim kerak, deb turgan gapi og'zidan chiqib ketdi.

— Avval katta pul berayotganlarnikiga borib tur-chi...

Bu gap Alimardonga shunchalik ta'sir qilishini bil-magan edi. Alimardonning ko'zlaridagi tabassum birdan o'chdi. Atrofga sergaklanib qarab oldi-da, kinoyali ohangda gap qildi:

— Nima, studiya xo'jayinlariga chaqmoqchimisan?

Qiziq, bu narsa Anvarning xayoliga ham kelmagandi. U to'satdan ko'nglida bir yengillik his etdi-yu, yana aytmasligi kerak bo'lgan fikrni aytib yubordi:

— Xotirjam bo'l, xoinlikni yomon ko'raman. Lekin o'zing qanoting chiqmasidan turib uzoqqa uchmoqchisan, bola! Ehtiyot bo'l, sho'ng'ib ketmagin tag'in.

Keng yo'lakda yana Alimardonning g'olib kulgisi yangradi.

— Aytaver, qo'rqadigan joyim yo'q. Televizorga chiqmasam, bir yerim kamayib qolmaydi. Allaqachon estradaga ishga kirganman.

Anvarning quloqlari shang'illay boshladi. Uning oxir-

gi gaplarini eshitmay, burilib ketaverdi. U o'zini bosib ololmas, hadeb titrardi.

* * *

Yozga chiqib Alimardon ishni katta qilib yubordi. Ota-bobosidan qolgan paxsa devorli bir uy, bir ayvonni buzdirib, yangi sakkiz xonali, oldi oynaband ayvonli uy soldirdi. Pul bo'lsa changalda sho'rva, deb bejiz aytishmagan ekan. O'sha pastak, eski eshikni oldirib tashlab, o'miga yaxshi niyat bilan mashina kiradigan darvoza qurdirdi. Bahorda Anvar unga "bir kuni sho'ng'ib ketasan", deganda yanglishgan ekan. Alimardon pastga emas, kun sayin yuqoriga parvoz eta boshladi. Tole uning oldida hamma gulshanlarning darvozasini baravar ochib yubordi. Endi Alimardon To'rayevning nomi kunora radioda yangrar, televizor ekranida qoshini xiyol chimirib, jilmayib turgan chiroyli chehrasi tez-tez ko'rinib qolar, dilrabo ovozi bilan odamlarning yuragini larzaga solar, har bir uyning derazasidan uning tiniq ovozi eshitar, magnitofon lentolari Alimardonning qo'shiqlari bilan to'lib ketgan edi. Odamlar bir-birini: "Yuring, falonchining to'yiga Alimardon To'rayev kelarmish", deb shoshirishar edi. Ha, u kamolot pog'onalaridan tez, ishonch bilan ko'tarilib borardi.

Bugun konsert yo'qligi uchun Alimardon uyda qoldi. Kun bo'yi o'z xonasidan chiqmay yangi qo'shiq mashq qildi.

Rejissyor, tomoshabinlar oldida o'zingizni yaxshi tutolmaysiz, deb koyinganidan buyon u toshoyna qarshisida turib, ashula aytishni qayta-qayta o'rganar edi. Hozir ham xuddi sahnaga chiqqandek yengil odimlar bilan yurib, burchakdagi toshoyna oldiga keldi. Ko'zgudagi o'z aksiga qarab ohista ta'zim qildi-da, mayin jilmayib qo'ydi. Keyingi oylarda u to'lishgan, salobatli bo'lib qolgan, ko'zlarida baxtiyorlik nuri barq urib turardi.

Uyning yaqindagina sirlangan, bo'yoq isi anqib turgan shifti ostida tor sadolari titrab ketdi. Alimardon torni zavq bilan berilib-berilib cherta boshladi, barmoqlari pardalar ustida ko'z ilg'amas ildamlilik bilan ko'char, go'yo kuy o'z-o'zidan quyulib kelardi. Yana bir lahzadan keyin tor sadolariga uning shirali ovozi ulanib ketdi:

*Daryo to'qin, suvlar toshqin, o'tolmasman...
Otim oriq, manzilimga yetolmasman...
Otginamni oriq qilgan shu soyning toshi,
Ranginamni sariq qilgan ul qalam qoshi...*

Alimardon qadim zamonlardan buyon xalq tilidan tushmay kelayotgan bu satrlarda o'zgacha bir joziba, yashirin iboli tuyg'ular borligini darhol payqab olgan, o'zi bastalayotgan kuyda mana shu pokiza tuyg'ular butun go'zalligi bilan yarq etib ko'rinishini xohlar, yurak-yurakdan to'qinlanib aytardi:

Ranginamni sariq qilgan ul qalam qoshi...

U hamon torni chertarkan, orqa tomondan Muqaddam kelganini payqadi. Ammo chalishdan to'xtamadi. Nihoyat, qo'shiq tugadi.

— Nima gap? — dedi Alimardon Muqaddamning o'ziga emas, oynadagi aksiga qarab.

Muqaddam ozib, qorayib ketgan edi. Alimardon uning yelkalari osilib tushgan ko'ylagiga, ichiga cho'kkan ko'zlariga bir lahza tikilib qoldi. Bahorda Muqaddamning bolasi tushgan, o'shandan buyon ko'zlaridan ana shunday ma'yus bir ifoda arimaydigan, kamgap, g'amgin bo'lib qolgandi. Ammo Muqaddam har qancha tashvish chekmasin, Alimardon parvo ham qilmasdi. Nima qilibdi? Farzand bilan davlat — qo'lning kiri. Kelaveradi ham, ketaveradi ham. Ishdan qolmaslik kerak.

— Nima deysan? — Alimardon keskin burilib qaradi-yu, xotiniining lablari pirpiray boshlaganidan, qo'pol gapirib yuborganini sezdi. — Xalaqit bermagin-da, — dedi mayinroq qilib.

Muqaddam eridan ko'z uzmay turib yutindi. Chamasi, bir amallab o'zini bosib oldi shekilli, bo'g'iq ohangda, shivirlagudek bo'lib gapirdi:

— Ovqat sovib qoldi.

— Hozir, hozir, — dedi Alimardon betoqat bo'lgandek shoshilib.

Muqaddam indamasdan burilib ketdi. Uning shippagi ayvonda shap-shap qilib turdi-da, narigi xonaning eshigi ochilgani eshitildi. Alimardon tag'in torni qo'liga oldi. Hamma narsani unutib, qo'shiqni qaytadan boshladi.

Alimardon uchastkasini daranglatib bitirib oldi. Qovun po'choq yerga tushdi. Za'faron qanotlarini unsiz silkitib yana kuz kirdi. Ko'chalar ustida chinorlarning yirik-yirik yaproqlari kapalakday parpiradi. Oqshomlari yo'lklar chetida yoqilgan xazonning yupqa tutuni havoda uzoq kezib yuradigan bo'ldi, bog'lar, xiyobonlar jimib qoldi. Shaharliklarning ko'pi terimga — hasharga jo'nab ketgani uchun Toshkent xiyla osuda, tramvaylarda odam siyrak.

Alimardon tramvaydan tushdi-da, Estrada teatri tomonga yengil, dadil qadamlar bilan yurib ketdi. Quyosh endigina botgan, konsert boshlanay deb turar edi. U oyog'i ostida qirsillagan xazonlarni bosib-yanchib borarkan, teatr binosining oldidagi oynaband taxta qarshisida bir zum to'xtab o'tdi. Kattakon, rangli afisha-da bugun konsert beradigan artistlarning nomi yozilgan edi. U o'z ismini topdi. Uning nomi artistlarning eng oxiriga mayda harflar bilan tirkab qo'yilgan edi.

Alimardon lablarini qimtib yutindi. Kassa oldida uymalanishgan odamlarga bir qaradi-da, yana o'shanday yengil qadamlar bilan teatr binosini aylanib o'ta boshladi.

Yosh chinor daraxtlari qalin xazon to'kkan kichkinagina bog'chadan o'tib, teatrning orqa eshigidan ichkari kirdi. Shoshilmaslan sement zinalardan ko'tarildi. Yo'laklar nimqorong'i, zaldagi hashamlar bu yerda ko'rinmas, devorlar zax edi. Qayerdadir doira taraklar, pianino tovushi eshitilib turardi.

“Repetitsiya qilishyapti”, deb o'yladi u sahna tomonga yurib borarkan. Yana bir yo'lakdan o'tib, yonboshdagi eshikni taqillatdi. Ichkaridan yo'g'on, bosinqi ovoz eshitildi:

— Kiring!

Alimardon ovoz egasini tanidi: “Zufar Xodiyevich! Hozir urishadi!”

U eshikni shaxt bilan ochdi. Jajjigina xona billur qandildan yog'ilayotgan nurga to'lgan, devorlardagi keksa artistlarning suratlari solingan ramkalar oynasi yaraqlab turardi.

Zufar Xodiyevich kattakon stol orqasida kresloga og'ir gavdasi bilan cho'kib o'tirar, sigaret tutatar, oppoq,

siyrak sochlari chiroq nurida yaltillardi. Uning xiyol ochiq lablaridan og'zidagi uch-to'rt tilla tishi ko'rinib turar, chehrasida charchoq bir ifoda bor edi.

— Yana kech qoldingizmi? — Zufar Xodiyevich kafti bilan tamaki tutunini haydab koyidi. — Shu odatingizni qachon tashlaysiz?

Alimardon indamay turaverdi. U teatr badiiy rahbarining qattiqqo'lligini, unga gap qaytarmaslik kerakligini bilar, ammo uning yoshlarni yaxshi ko'rishidan ham xabardor edi. U Alimardonni ishga olayotganda hamma sharoitni yaratib berishga, gastrollarga olib chiqishga va'da bergan edi. Chindan ham va'dasini bajardi. Alimardon yoz bo'yi respublikaning hamma viloyatlariga borib keldi...

U tag'in nima derkin, degan xayolda Zufar Xodiyevichdan ko'z uzmay turaverdi.

— Grimxonaga kirmaysizmi? — dedi Zufar Xodiyevich tag'in o'sha koyigan ohangda.

Alimardon hech nima demay, keskin burildi-da, chiqib ketdi.

U sahna chekkasiga surib qo'yilgan parda oldiga borganida konsert qizib ketgan edi. Yana ikkita nomerdan keyin konferansye qiz shoshilib kelib, uning qulog'iga shipshidi: "Tayyormisiz? Chiqing!" U Alimardonning javobini ham kutmay, sahna o'rtasiga borib e'lon qildi:

— Navbat yosh artist Alimardon To'rayevga!

Gulduros qarsaklar zalni titratib bordi. Uning nazari-da odamlar qo'shiqning nomini eshitishga ham toqat qilmay, o'zini ko'rishga oshiqardilar. Alimardon yengil, ishonchli qadamlar bilan sahna o'rtasiga — mikrofon oldiga yetib bordi. Hamon havoni qarsaklar titratar, u yurib emas, mana shu qarsaklar qanotida uchib sahnaga chiqqandek edi. Alimardon bir vaqtlar sahnada qay holatda ko'rinishni orzu qilgan bo'lsa, hozir xuddi o'sha holatda edi. U chust do'ppi, qora kostum shim kiyib olgan, neylon ko'ylagining kraxmallangan yoqasi tagida chiroyli yaltiroq galstuk yonib turardi. U bir vaqtlar telestudiyada ilk bor qo'liga ushlab tomosha qilganidan ham yaxshiroq tor ko'tarib turardi.

Alimardon qoshini biroz chimirib jilmaydi-da, ohista ta'zim qildi. Zal yana guvullab ketdi. Torning jozibador yangroq sadolari kungurador shiftlarga urila boshlagach,

zal sekin-sekin tinchib qoldi. Alimardon o'zi bastalagan yangi qo'shiqni ayta boshladi. Chehrasida hamon o'sha tabassum bilan zavqlanib, yurak-yurakdan erib aytdi.

Qo'shiq tugashi bilan zal yana dengiz to'liqiniday guvullab ketdi. Alimardon ohista burilib ketarkan, tag'in bir marta ta'zim qildi. Ammo zal tinchish o'rniga battar to'liqinlanib, odamlar o'rnidan turib ketdi. Konferansye qiz uni qo'lidan yengilgina tortib, yana mikrofon oldiga yetaklab bordi.

— “Yigit qo'shig'i!” — dedi u jarangdor ovozda.

Zal suv quygandek jimjit bo'lib qoldi. Alimardon yana o'sha tabassum bilan, yana o'sha zavq bilan kuyladi.

Qo'shiq oxirlashi bilan shiftlar tag'in larzaga keldi. U bu safar chuqur ta'zim etdi-da, parda orqasiga o'tib ketdi.

Konferansye navbatdagi artistlar nomini e'lon qila boshlagan edi, tomoshabinlar guvullab, tartibsiz qarsak chalib yuborishdi. Zum o'tmay qarsaklar bir me'yorda takrorlanuvchi gurs-gurs etgan ovozga aylanib ketdi. Odamlar navbatda chiqayotgan sozandalarning peshanasiga mix qoqayotganday baravar qarsak chalishar, Alimardonning o'zini talab qilishardi.

Alimardon hayajonlanib ketdi. Konferansyening e'lon qilishini ham kutmay, tez-tez yurib sahnaga chiqib bordi. Zalga emas, sutdek oqish nur to'kib turgan qandillarga qarab yangi qo'shiq boshladi.

U olqishlar ostida sahna chetiga chiqishi bilan Zufar Xodiyevichning g'azabdan chaqnagan ko'zlariga to'qnash keldi.

— Insof bormi sizda? San'atkorlik odobi bormi?

Alimardon indamadi. Uning ko'zlariga dangal tikilib turib, masxarali kulib qo'ydi.

Zufar Xodiyevich o'zini bosib ololmas, Alimardon bemalol jilmayar, pastda esa zal hamon guvullar, Alimardonni talab qilib qiy-chuv ko'tarardi.

Alimardon mana shu sahna tez kunda butunlay o'ziniki, yolg'iz o'ziniki bo'lib qolishini hozir aniq bildi.

* * *

Alimardon sahna chekkasida, og'ir zangori baxmal pardaning tirqishidan zalni kuzatib turardi. U har safar

sahnaga chiqishdan oldin shunaqa — bir chekkada turib zalni tomosha qiladi ko'ngli shodon tuyg'ularga limmo-lim to'lib ketadi.

Zaldagi kattakon qandil hali o'chmagan, tomoshabinlar qatorlar o'rtasidagi yo'lakdan shoshapisha o'tib, o'z o'rinlarini qidirishardi, hali ochilmagan sahna tomonga orziqib qarab-qarab qo'yishardi. Ular har xil: yosh, qari, erkak, ayol... Qandaydir bir yarim-ikki yil ichida butun O'zbekistonni hayratga solib qo'ygan Alimardon To'rayevni ko'rishga, dildor ovozini eshitishga uzoq-yaqindan kelgan odamlar shular.

Alimardon miyig'ida kulib qo'ydi. Ha, u shod edi! U chindan ham butun O'zbekistonni zabt etganini bilar, bilgan sayin quvonardi. Odamlar butunlay mahliyo bo'lib qolganga o'xshardi. Uning konsertiga eng chekka qishloqlardan kelishar, ikki hafta ilgari olib qo'yilmasa biletlar topilmas, shunda tomoshabinlar har bir pattani o'n barobar bahosiga bo'lsa ham olib tushishardi.

Alimardon o'zining nima uchun bunchalik tez tanilib ketganligini biladi. U odamlarning yuragini qitiqlash sir-larini o'rganib oldi. Qo'shiqdagi har bir yangi ohang tomoshabinning zavqini toshirib yuborishini, har bir harakat olam-olam olqish hadya etishi aniqligini tushu-nib qoldi. O'zi bastalayotgan kuylarda quvonch bilan iztirob, muhabbat bilan sadoqat — hamma-hammasini mujassam etishga urindi. Har bir ashulada hech qachon takrorlanmas ohang bo'lishi, qo'shiqlarining har bir so'zi tinglovchining yurak-yuragiga yetib borishi uchun harakat qildi. Shu tufayli shinavandalar uni ehtiros bilan olqishlaydigan bo'ldilar.

Alimardon to'ylarga ham ko'p qatnaydi, ammo arzon-garovga emas.

Zalda gulduros qarsaklar yangradi. Alimardon yana parda tirqishidan mo'raladi. Oldingi qatorlar liq to'lgan, orqaroqda esa joyini topolmagan tomoshabinlar zir yugurishar edi. U soatiga qarab qo'ydi. Tomosha boshlanishiga besh minut qolgan. U burilib ketayotganida yana zal guvullay boshladi.

Mana, ikki yildirki, Alimardon shu qarsaklar havosi-da uchib yuribdi. U xuddi oyga o'xshardi. Kun sayin tiniqlashib, kun sayin yorqinlashib, balandlab borardi. Uning silliq taralgan sochi ustidan chust do'ppi kiyib,

qoshini xiyol chimirib, tabassum qilib turgan surati allaqachon hammaga tanish bo'lib qolgan, afishalarga nomi o'qlog'iday harflar bilan yozilib chiqar edi.

U pardoixonaga kirib, o'zini yana bir marta ko'zguga soldi-da, torini ko'tarib qaytib chiqdi.

Sahna pardasi sekin-sekin ochila boshladi. Zaldagi katta qandil o'chdi. Chekka-chekkadagi eshiklar ustida yonib turgan qizil chiroqlargina qoldi.

Konferansye e'lon qilgandan keyin Alimardon sahna-ga chiqdi. Kungurador shiftlar qarsak sadolaridan titrab ketdi, butun zal hayajondan larzaga keldi. Alimardon har tarafga qarab ta'zim qildi. Olqishlar yana ham kuchayib ketdi. Shu ko'yi besh minutgacha to'xtamadi.

Alimardon torini ko'ksiga bosib, tomoshabinlarga zimdan qarab qo'ydi. G'ira-shirada hayajondan qizargan chehralar ko'rinadi, orqa qatordagilar o'rnidan turib ketgan, hamma baravar chapak chaladi.

Tor sadolari yuraklarni zirillatib tilga kirganidan keyingina zal sekin-sekin tinchiy boshladi. O'sha onda-yoq Alimardonning tiniq ovozi osuda parvoz etdi:

... Ranginamni sariq qilgan ul qalam qoshi...

U ko'zlarini xiyol yumib olganicha qo'shiqni zavq bilan aytdi. Ashula tugamasidanoq zal titrab ketdi. Uning sahnadan jilishiga hech yo'l qo'ymasdilar.

Konsert oxirlab qolganida u charchadi. Boshi qizib, tor simlari uzra surilgan barmoqlari zirqiray boshladi. Ammo ikkinchi bo'lim tamom bo'lgunicha ham hech kimga gal bermadi. Bisotidagi yangi qo'shiqlarning ham-masini aytdi. Uning dilrabo ovozida goh vasl quvonchi yangrar, goh hijron iztiroblari ingrar, goh shodon hazil ohanglari mavjlanardi.

Nihoyat, konferansye konsert tamom bo'lganini e'lon qildi. U tomoshabinlar bilan xayrlashish uchun sahnaga chiqqanida hammayoq yana dengiz toshqiniday guvullab ketdi.

Sahna chetidagi zinadan guldasta ko'targan qator odamlar chiqib kelishardi. Eng avval uning oldiga kat-takon guldasta ko'targan chiroyli juvon yetib keldi. Alimardonni quchoqlab, qo'lga gul tutqazdi. Shu ondayoq u chakkasida ayolning titroq issiq lablarini

tuydi. Dimog'iga allaqanday xushbo'y atir isi gupillab urildi.

Alimardon qayrilib qaraguncha, boshqa odamlar uni o'rab oldi. U quchog'iga to'lib, ko'z o'ngini to'sib qolgan gullarni qayerga qo'yishini bilmas, shu topda oyog'ining tagigacha gulga to'lib ketgan edi.

Parda yopilganidan keyin gullarni konferansye qizga topshirdi-da, nimqorong'i, tor yo'lakdan o'tib hovliga chiqdi. Galstugini yechib, cho'ntagiga soldi-da, yoqasidagi tugmalarini tushirib, namxush kuz havosidan to'yib-to'yib nafas oldi.

Asfalt yo'laklar qorayib qolganini, shivalab yomg'ir yog'ayotganini shundagina bildi.

Poshnalari bilan qorong'i sukunatni charsillatib titratgancha yo'lakdan o'tib, bog' chekkasidagi temir panjara oldiga keldi. Panjaraning pastak eshikchasini ochib ichkari kirdi-da, "Volga"sining motorini gurullatdi.

Alimardon mashina haydashni maktabda o'qib yurgan kezlaridayoq amakisidan o'rganib olgan edi. O'shanda g'alati ishlar bo'lgandi.

Bir yili kolxoz raisi, boshida eri yo'q, deb uning onasini anhor yoqasidagi katta boqqa qorovul qilib qo'ydi. O'sha yili uzum yaxshi bo'ldi. Yozda Alimardon har kecha katta bog'da yotib qolardi. Bir kecha chaylada uxlab yotganida amakisi uyg'otdi: "Darvoza yonida mashina turipti. Uzumlarning yaxshi-yaxshisidan tanlab uz..." — dedi. Alimardon endi og'iz ochmoqchi edi, amakisi gapirtirmadi: "Aytganimni qilavergin, mashina haydashni o'rgataman". Ikkovlari qo'lchiroq yoqib, ishkonga kirishdi. Amakisi mashinani haydab ketar ekan, tayinladi: "Hech kimga aytma. Velosiped olib beraman!"

O'sha kundan boshlab Alimardonning ishi yurishib ketdi. U onasi uyda qolgan kechalari amakisi bilan ishkomi oralab, kunduzlari "GAZ-51"ning kabinasidan chiqmaydigan bo'ldi.

O'sha yil kuzda u yettinchi sinfga soat taqib, velosiped minib boradigan bo'ldi.

Kelgusi yil yozida Alimardonning yana omadi keldi. Ammo endi u pishiq bo'lib qolgan edi. Amakisidan uzum haqining yarmisini talab qiladigan bo'ldi. Hamma

ish silliq borayotgan edi-yu, kuzda lop etib amakisi qamalib ketdi. Alimardon amakisining shaltog'iga o'zi ham toyib ketishidan qo'rqardi. Xayriyat, hech nima qilmadi. Lekin endi ularni katta boqqa yaqin yo'latmay qo'yishdi. Qiziq, amakisi o'n yilga qamalganini eshitganida achinmadi ham. Bahonada o'zining bir nimalik bo'lib qolgani, mashina haydashni o'rganib olganiga suyundi.

Yaqinda "Volga" sotib olganida, o'shanda mashina haydashni o'rganib qo'ygani yana qo'l keldi. Naridan-beri haydovchilik kursini bitirib guvohnomalik bo'lib oldi. U yangi uylanganida Muqaddamni qanchalik yaxshi ko'rgan bo'lsa, endi mashinasini ham shunchalik suyardi. Hozir ham faralarning yorqin nurida asfalt yo'lkani yoritib, mashinani avaylab katta ko'chaga olib chiqdi. Teatrda qaytayogan tomoshabinlar to'ldasini yorib o'tib, shiddat bilan yelib ketdi.

Muyulishga yetganda ikki qavatli uy oldida turgan oqish "Volga"ni ko'rdi. Mashinaning eshigi ochilib, oq xalat kiygan kishi tushdi-da, kafti bilan chiroqdan ko'zini pana qilib chekindi. "Tez yordam" ekan, deb o'yladi Alimardon yo'ldan ko'z uzmay borarkan. Bir lahzada chetlab o'tishni o'yladi-yu shu ondayoq fikridan qaytdi. Tezlikni pasaytirmasdan yelib boraverdi. Ikkala mashina yonma-yon kelganida yo'l o'rtasidagi halqob suv sachrab ketdi. Alimardon "Tez yordam"ga yopishib turgan kishining xalati rasvo bo'lganini, orqadan qo'l siltab allanima deb koyiganini ko'rib qoldi. Lekin parvo qilmadi. "Jon kerak bo'lsa chetroq tursin-da!"

* * *

Anvar Bo'stonga qanday kelib qolganini o'zi tushunmasdi. Kim bilsin, balki o'tmish xotiralari bilan xayrlashish uchundir...

Qorong'i tushib qolgan, havo bulut, yurakni qon qilib boruvchi kuz yomg'iri boshlanay-boshlanay deb turadi. U qishloq ko'chalaridan o'tib borarkan, hammayoq o'zgarib ketganini ko'rdi. Avvalgi egri-bugri tor ko'chalar o'rnida yangi asfalt yo'l ochilgan, qator-qator simyog'ochlar cho'zilib ketgan edi. Negadir unga qishloqning ancha o'zgarib qolgan yangi manzarasi yoqmad. Avvalgi bog'-rog'larning ko'pi yo'q bo'lib ketibdi.

Kishining nafasini qaytaruvchi shahar havosi sezilib qolibdi. Bir paytlar o'zining bolaligi o'tgan hovli o'rnida to'rt qavatli uy qurilibdi. Yong'oqzor yo'qolib ketibdi.

U ko'cha chetidan sekin-sekin yurib borarkan hozir Muqaddamni ko'rishini bilar, ammo qay holatda uchratishni, o'zini ko'rganda uning qanday ahvolga tushishini tasavvur eta olmas edi.

Har odamda ham boshqa hech kimda topilmaydigan biron fazilat bo'larkan. U E'tibordan — o'sha onasi ko'p eslaydigan qizdan Muqaddamda yo'q bir fazilatni topdi. E'tibor Yadro institutida ishlar, o'zining jiddiyligi, oqila qiz ekanligi bilan Anvarga yoqqan edi. Anvar bu qiz o'zini yaxshi ko'rib qolganini bilar, ammo o'zi uni sevadimi, yo'qmi, bilolmas edi... Bari bir, endi hamma narsa hal bo'lgan, ortiqcha ikkilanib o'tirishning hojati yo'q edi.

U xayol bilan Alimardonning eshigiga kelib qoldi. Alimardon yangi uy solganini eshitgan, ammo bunchalik deb o'ylamagan edi. Pishiq g'ishtdan boloxonador qilib solingan kattakon uy qaddini baland tutib turar, dera-zalariga temir panjaralar to'silgan edi.

Anvar peshtoqida chiroq yonib turgan jimjimador darvoza oldiga yetganida, birdan yuragi gupillab ketdi. Shundagina ko'nglining bir chekkasida kul bosib yotgan cho'g' hamon o'chmaganini, bu yerga bekor kelganini angladi. Ammo ichki bir kuch — Muqaddamni ko'rish orzusimi, boshqa bir narsami, majbur etdi-yu, eshikni taqillata boshladi. Keyin darvoza chekkasida oppoq tug-macha turganini ko'rib qoldi-da, hijolatdan esankirab tugmachani bosdi.

Ichkaridan kalishning shap-shap etgan tovushi dar-vozaga yaqinlashdi. Zum o'tmay ayol kishining tovushi eshitildi

— Mardon aka...

"Muqaddam!" — Anvar yuragining allaqayerida nozik bir tor jaranglab ketganini sezdi. "Nega keldim? Mayna bo'lganimi? Yo maqtangani, qasos olganimi?"

U tomog'i qurib, yutinolmay qolganini, lablari o'z-o'zidan pirpiray boshlaganini payqadi-yu, qat'iy pichirladi:

— Ketish kerak!

Yo'q, u kechikkandi. Darvoza ichiga o'rnatilgan eshik g'iyqillab ochildi.

— Voy!

Anvar Muqaddamning birdan cho‘chib ketganini, hurkib boshini ichkari tortganini ko‘rdi. Ikkovi bir-birlariga tikilib qolishdi. Anvar bir qarashdayoq uning rangi o‘chib ketganini, eshik tutqichidan ushlab turgan qo‘li titraganini sezdi. Shundan keyingina uning ancha oriqlab, qorayib qolganini, ko‘zlarida avvalgi shodlik uchqunlari yo‘qligini payqadi. Muqaddam boshiga kapron ro‘mol tashlab, guldor xalat kiyib olibdi.

Chamasi, u Anvardan ko‘ra ilgariroq o‘ziga keldi. Yuziga iliq bir qizillik yugurdi-da, jilmayib salom berdi.

— Keling.

U eshikni lang ochib, ikki qadam orqaga chekindi.

— Keling, — dedi yana sekingina.

Shu topda Anvarning ko‘zi uning tugmalari ochiq xalatiga tushdi. “Ikkiqat ekan!”

Qiziq, Anvar o‘zida hali hech sezilmagan ajib bir yengillik his etdi. Bu odam o‘ziga butunlay begona ekanligini, kerak ham emasligini butun vujudi bilan birdaniga tushundi-yu, qalbida hozirgina qayta lovillagan o‘t to‘satdan so‘ndi. U qandaydir loqayd, xotirjam bo‘lib qoldi.

— Alimardon qayerda? — dedi bosiq ovoz bilan.

Muqaddam ham uning ko‘nglidan kechganlarning hammasini birdan tushundi shekilli, yana jilmaydi. Bu tabassum sevgili kishisiga emas, ko‘proq singilning akasiga qarashiday erkin, sokin edi.

— Konsertda edilar...

— Shanba kuni to‘yga boringlar.

Anvar Muqaddamning chehrasida bir lahza g‘am soyasiga o‘xshash allaqanday hayrat paydo bo‘la boshlaganini payqab oldi. Ammo shu ondayoq u yana jilmaydi.

— Tabriklayman...

Anvar bu yerda uzoq turmasligi kerakligini bilib, tezgina xayrlashdi-da, jo‘nab qoldi. U Muqaddam orqasidan tikilib turganini bilar, shuning uchun qayrilib qaramas edi. Anchadan keyin eshikning taraqlab yopilganini eshitib, o‘girilib qaradi. Ostona bo‘m-bo‘sh edi.

— Ikkiqat ekan... — u yuragining yarasiga malham topilganidan shod bo‘lgandek, yana bir bor pichirladi.

Shivalab yomg‘ir yog‘a boshladi. Havoda tuproq isi

gurkiradi. U Qonqus bo'yiga kelganda yomg'ir tezlashib ketdi. Qishloq o'zgacha tus olgan bo'lsa ham anhor o'zgarmabdi. Qirg'oqda hamon o'shanday qamishzor shovullab yotar, suv hamon jimgina oqar edi. Anhor bo'yidagi tollar ham joyida turibdi. Faqat bittasining kattakon shoxi sinib tushib bir uchi suvga osilib qolibdi. To'lqinlar g'ira-shira zulmat qo'ynida tol shoxlariga urilib shovullaydi, yomg'ir tomchilari anhorga unsiz shivillab tushadi.

Anvar yomg'irdan sirg'anchiq bo'lib ketgan yakka-cho'p ustida anchagacha suvga tikilib turdi-da, avaylab yurib, narigi sohilga o'tib oldi. Oxirgi marta anhorga qarab qo'ydi-da, tez-tez yurib ketdi.

* * *

Alimardon ta'bi tirriq bo'lib keldi. Mashinasini hovliga olib kirdi-da, o'rtadagi sement maydonchada to'xtatib, yerga tushdi. Yozlik shiypon peshtoqidagi chiroqni yoqdi. Rezinka ichakni vodoprovod jo'mragiga ulab, mashinani yuva boshladi.

Yomg'ir shivalab yog'ar, ust-boshi shalabbo bo'lib ketgan, nafasi qisar, ammo o'jarlik bilan rezinka ichakni qo'yib yubormasdi.

— Loaqal palto kiyib olsangiz-chi, shamollab qolasiz!

Alimardon xotinining tovushini eshitib, burilib qaradi. Muqaddam bir tavaqasi ochilgan deraza oldida eriga achinib qarab turardi. U o'tgan safar qo'rqib qolgani uchunmi, endi bo'yida bo'lganidan beri o'zini ayniqsa ehtiyot qilar, ishdan ham bo'shagan edi.

— Paltongizni olib chiqaymi? — dedi u hamon dera-zadan qarab turarkan.

— Kerakmas! — Alimardon rezinka ichakning uchi-ni qattiq qisdi. Suv tizillab otilib, mashina eshigiga yopishgan loyni yuvib tusha boshladi.

Deraza tavaqasi ohista yopildi.

— Bilganini qilmaydimi! — pichirladi Muqaddam o'kinch bilan. U divanga borib o'tirdi-da, chala qolgan kashtasini tika boshladi. U o'zini alahsitishga, ko'nglida-gi g'am soyasini haydashga harakat qilardi.

Mana, to'ydan buyon ikki yil o'tibdiki, shu azob. Alimardon hamisha u aytganining teskarisini qiladi. Bir

og'iz ortiqcha gapirib ko'rsin-chi! O'sha qish kechasida aytgan gapini qaytarolmaydi deysizmi?

Nima qilsin? Dardini kimga aytsin? Otasigami? Yo onasigami? "O'zing ko'ngil qo'yib tekkansan", deyish-maydimi?

U bahorda bolasi tushganidan keyin juda cho'kib qolgan edi. Yo'q, xayriyat, tole yana farzand ato qildi. Faqat erining insofga kelmagani o'rtaydi Muqaddamni. Bugun Anvar kelib ketganidan keyin Mardon akasining siltab-siltab gapirishi nimagadir yana og'irroq botdi unga...

... Alimardon mashinasini garajga kiritib qo'yguncha yarim kechadan oshib ketdi. U vannaga tushdi. Shalabbo bo'lib ketgan kiyimlarini almashtirdi-da, o'z xonasiga kirdi.

Devorga qimmatbaho gilamlar qoqilgan, shiftdagi kattakon billur qandil uy ichini munis, erkalovchi nurlarga to'ldirgan edi.

Alimardon deraza oldida turgan royal qopqog'ini ochib, chala boshladi. Mashhur "Oqqush ko'li" bale-tining jo'shqin ohanglari xonani to'ldirib yubordi. Alimardon undan har gal yangi ohang topar, kuyning sehrli olamiga kirib ketardi.

Bir mahal u eshik ochilganini ko'rib, yonlamasi burilib qaradi. Eshik oldida Muqaddam turar, aftidan, bir nima demoqchi bo'lar, ammo eriga xalaqit berishdan cho'chir edi.

— Nima gap? — dedi Alimardon nihoyat notadan bosh ko'tarib.

— O'rtog'ingiz keldi...

Alimardon kipriklarini pirpiratdi:

— Kim?

Muqaddam bir nafas jim qoldi-da, sekingina aytdi:

— Anvar.

— Ki-i-im? — dedi Alimardon cho'zib. Ko'zlari chaqnaq ketdi. Muqaddam indamay turaverdi.

— Nima xizmatlari bor ekan?! — dedi Alimardon jerkib.

— To'y qilayotgan emish. — Muqaddam eriga xotir-jam tikilib turib qo'shib qo'ydi: — Shanba kuni...

Alimardon uning kimga uylanayotganini bilgisi keldi-yu, so'ramadi. "Menga nima?!" U Muqaddamning bili-

nar-bilinmas dog'lar paydo bo'lgan chehrasidan ma'no uqmoqchi bo'lganday ko'ziga qarab turib so'radi:

— Qachon keldi?

— Hali, — dedi Muqaddam yana o'sha ohangda.

Alimardon indamasdan royal ustiga egildi. Endi chala boshlagan edi, xotiniining nozik kafti yelkasiga tekkanini sezib to'xtadi.

— Borasizmi? — Muqaddamning qaynoq nafasi uning qulog'i ostida pichirladi. — Tayinlab ketdi. — Muqaddam uning sochlarini barmoqlari orasiga olib siladi. Chamasi, u bugun erining o'ziga mehribonroq bo'lishini ayniqsa xohlar, bu narsa juda muhimdek tuyulardi.

Ammo Alimardon uning qo'lini siltab tushirdi.

— Ko'p suykalaverma!

Muqaddamning xo'rliigi kelib, ko'zida yosh halqalandi. “Nega hadeb jerkiydi? Nimaga xor qiladi? Axir u ham umid bilan uyim-joyim deb yuribdi-ku!”

Muqaddam erining ataylab shunday qilayotganini payqadi-da, bir amallab ko'z yoshini yutib yubordi. Shuncha paytlardan buyon yuragining qaysi bir ko'chasi-da yashirinib yotgan qaysar g'azab tuyg'usi lop etib yuzaga chiqdi.

— Nimaga siltaysiz?! — dedi lablari pirpirab.

Alimardon notadan ko'z uzib qaradi-da, uning gapini eshitmaganday ermak qilib kuldi.

— Anvar akangizni mehmon ham qildingizmi?

Muqaddam g'azabdan titrab pichirladi:

— Ha! Qildim!

Alimardon boyagidan ham yoyilib kuldi.

— Yig'lab ko'rishgandirsizlar?.. Bir vaqtlar yaxshi ko'rardingiz...Sog'inib qolgansiz...

Muqaddam uning yuziga tarsaki qo'yib yuborgisi keldi-yu, zo'r-bazo'r o'zini tiydi. Alam bilan yer tepib chinqirdi.

— Bo'ldi!

U jahldan oyoq-qo'llari qaltirab, erining tepasida turar, boshqa payt bo'lsa yig'lab yuborgan bo'lar, lekin ko'z yoshi ham, o'kinchi ham allaqayoqqa yo'qolgan, uning ko'nglida faqat g'azab qolgan edi.

— Hammani o'zingizga o'xshatmang! — dedi ko'zlari yonib.

Alimardonning rangi bir oqardi-yu, ammo yana o'sha ermak qiluvchi kulgi bilan o'zini yupatdi.

— Mayli, boraman, o'sha qo'ymijoz akangizning to'yiga... Sizning ham ko'nglingiz qolmasin...

Muqaddam ijirg'anib yuzini burdi.

— Bormang! Hech kim sizga zor emas!

Alimardon stuldan sekin turdi-da, uning xuddi qulog'i tagida ta'kidladi:

— Mana shuning uchun ham boraman. Albatta, boraman!

Muqaddam qayrilib ham qaramay, eshikni qarsillatib yopib, ayvonga chiqdi. Hamon yomg'ir shivalab yog'ar, hovlidagi yong'oqlar, o'rtadagi shiypon zaxkash zulmat qo'ynida mung'ayib ko'rinar edi.

Muqaddam ayvon derazasining muzdek qirrador raxiga peshanasini bosdi. Shu topda uning ko'nglida umid ham, quvonch ham qolmagan. Alimardon bilan o'zining o'rtasida kattakon jarlik yotganini, bu jarlik kun sayin chuqurlashib borayotganini sezib turardi.

* * *

Konsert kech tamom bo'ldi. Alimardon har galgiday bu safar ham bufetga kirib konyak ichdi. U foyega chiqqanida yarim kecha bo'lib qolgan, teatrning chiroqlari o'cha boshlagan edi. U tashqariga chiqib ketayotgan edi, garderobxonada bir ayol tikilib turganini sezib to'xtadi. Katta qandillar o'chgani uchun foye nimqorong'i, hech kim yo'q edi. "Kim ekan bu?"

Ayol ilgakka osiqlik yomg'irpo'shini olmoqchi bo'lar, ammo bo'yi yetmas, oyog'ining uchida cho'zilib talpinardi. U Alimardonga burilib qaradi-da, ko'mak kutganday jilmayib qo'ydi. Alimardon bu tiniq chehrani, bu iliq tabassumni qayerdadir ko'rgandek bo'ldi-yu, ammo eslay olmadi. "Do'ndiq ekan!" Uning yuragi gursillab urib ketdi. Ayol yana yomg'irpo'shiga talpindi-da, unga burilib jilmaygancha uf tortib qo'ydi.

"Ataylab qilyapti. Garderobchi allaqachon ketib qolgan. Bu ataylab kechikkan". — Alimardonning xayoliga shu o'y keldi-yu, tez-tez yurib ayolning yoniga bordi.

— Olib beraymi?

— Mayli... — ayol unga qarab tag'in jilmayib qo'ydi. Alimardon yomg'irpo'shni ilgakdan chiqardi.

— Qani, qo'lingizni uzatib yuboring...

Ayol hamon o'sha tabassum bilan qo'lini orqasiga cho'zdi. Alimardon yomg'irpo'shni kiygizdi-da, bir lahza qo'llarini uning yelkasiga qo'yib, turib qoldi. Ayol ham uning og'ushidan chiqishni xohlamaganday suyanib turgancha tugmalarini qadar, negadir barmoqlari qaltirar edi.

“Barno qiz ekan”, deb o'yladi Alimardon uning yelkasi osha chehrasiga nazar tashlab. Ayol chindan ham barno edi. Jajigina qabariq lablari, popukday qosh-ko'zi nihoyatda o'ziga yarashgan, chiroyli qilib turmaklangan sochining bir cheti peshanasida yarim doira yasab, orqaga qayrilib ketgan edi.

— Kuzatib qo'ysam maylimi? — so'radi Alimardon u bilan yonma-yon eshik tomon yurib borarkan. — Bir o'zingiz... Kech qolib ketibsiz.

Ayol unga sho'x bir nazar tashladi-yu, indamadi. Alimardon shu boqishdanoq uning rozi ekanligini bildi. Ikkovlarining qadam tovushi parketga urilib, jimjit shiftlar ostida aks-sado berib turdi-da, bora-bora tindi.

Havo ochilib ketgan, salqin shamol esar, shundoqqi-na televideniye minorasining qir uchida pufakday to'lin oy osilib turardi.

— Birpas turing, men... hozir... — Alimardon tez-tez yurib, teatr binosini aylanib o'tdi-da, mashinasi turadigan temir panjara ichiga kirdi. Shosha-pisha cho'ntagidan kalit olib, mashina eshigini ochdi. Motorni gurillatib, ko'z ochib-yumguncha tashqariga chiqdi.

Ayol faralarning yorqin nurida ko'zini pana qilib chetlashdi. Alimardon o'tirgan yerida cho'zilib, o'ng tarafdagi eshikni ochdi.

— O'tiring.

Ayol yomg'irpo'shini shildiratib uning yoniga o'tirdi.

— Sizni qayerdadir ko'rganga o'xshayman, — dedi Alimardon yo'ldan ko'z uzmay borarkan.

— Siz bizdaqalarni ko'rarmidingiz!

Alimardonning ko'nglidagi umid ishonchga aylanib, jilmayib qo'ydi.

— Otingiz nima?

— Klara...

Alimardon katta ko'chaga chiqib olish uchun mashinani chapga burgan edi, Klara surilib kelib unga

urildi. Shu ko'yi qayta nari surilmadi. Alimardon badaniga tegib turgan yosh, tarang vujudni sezib, haya-jonlanib ketdi, yuragi orziqa boshladi.

Shu topda ko'chalar ayniqsa, kezishli bo'lgan, militsionerlar mototsikli-yu, suv sepadigan mashinalardan boshqa hech nima yo'q, ikki qator chiroqlar marjoni mashina istiqboliga yugurib kelardi...

Xadraga yetgandan keyingina qayoqqa borishini so'rashi kerakligi Alimardonning esiga keldi.

— Qayoqqa borasiz, Klaraxon? — dedi xotirjam ohangda gapirishga urinib.

— Chilonzor...

— Yo'limiz bir ekan.

— Bilaman.

Alimardon unga ko'z qiri bilan qarab qo'ydi.

— Qayoqdan bilasiz?

— Sizni bilmagan odam bormi? — Mashina ichi g'ira-shira qorong'i bo'lsa ham Alimardon Klaraning chiroyli ko'zlarini suzib qo'rganini payqadi.

— Faqat siz hech kimni bilmaysiz... — Klara bir lahza jim ketdi-da, negadir armonli ohangda kuldi. — Har safar konsertingizga tushaman. Bergan gullarimni olasizu qayrilib ham qaramaysiz.

Alimardon birdaniga konsertda o'zini o'pgan ayolni esladi. "Ha, shu ekan-da..." — U indamay kulib qo'ya qoldi.

Besh qavatli panelli uylardan birining oldiga yetganda Klara sekingina shipshidi:

— Chappa yurasiz...

Mashina parcha-parcha oy nuri sochilib yotgan yo'lakdan daraxtlar orasiga kirib to'xtadi. Bir eshikdan Alimardon, narigisidan Klara tushdi.

— Rahmat, — Klara qo'l cho'zdi.

Alimardon uning chiroyli, do'mboq qo'lini avaylabgina qisarkan, vujudida tag'in yengil titroq uyg'onganini sezdi.

— Zinangiz qorong'i ekan, — dedi u qop-qora og'zini lang ochib turgan yo'lak eshigiga qarab. — Chiqqani qo'rqmaysizmi?

— Sizga bari bir emasmi? — Klara hamon uning qo'lini qo'yib yubormas, oydinda chehrasi biroz rangsiz, ammo jozibali ko'rinardi. Alimardon uning qo'yib

yuborgisi kelmayotganini tushundi. Boyadan beri xayolida charx urayotgan fikr yana g'imirladi. "Besh kunlik dunyoda xotiniga xiyonat qilmagan erkak bormi?"

Shartta qo'lini bo'shatib, asabiy harakatlar bilan mashina eshigini qulfladi-da, qaytib kelib, uni qo'ltiqhladi.

— Yuring.

Ikkovlari qop-qorong'i sement zinalardan chiqib borisharkan, negadir Alimardonning ko'nglida qo'rquvgami, g'ashlikkami o'xshash tuyg'u uyg'ondi.

— Uyingizda kim bor? — dedi qorong'ida qattiq shivirlab.

Klara piq etib kuldi.

— Shunaqa qo'rqoqmisiz?!

Uchinchi qavatdagi eshiklardan birini ochishdi. Klara "chiq" etib chiroqni yoqdi. Uy shinamgina, did bilan bezatilgan edi. Burchakda, deraza oldida oyoqli magnitola turar, qarshi tomondagi devor tagida divan-karavot qo'yilgan, berigi burchakda kattakon shifoner bor edi.

— O'tiring, — Klara o'rtadagi stol yonida turgan stulni uning oldiga surib qo'ydi. Alimardon o'tirmadi. Devordagi rang-barang suratlarni tomosha qila boshladi. Bular jurnallardan kesib olingan rasmlar, kinoyulduzlarning suratlari edi. Birdan u o'rtada o'zining suratini ko'rib qoldi. Bu o'sha — afishalarda chiqqan chust do'ppili rasmi edi.

Alimardon ham quvonch, ham zavq bilan unga burilib qaradi. Ammo Klara ataylab magnitola ustida kuymanar, lentalarni tanlagan kishi bo'lardi. Alimardon yana suratlarni tomosha qila boshladi. Quyiroqda Klaraning surati osilgan edi. U qora qosh, sochlari jingalak, yoshgina yigitga suyanib turardi.

— Bu... akangizmi? — U "Eringizmi?" demoqchi bo'ldi-yu, ataylab aytmadi.

Klara yelkasi osha beparvo qarab qo'ydi.

— Ha... akam...

Alimardon hech qaysi singil akasi bilan bunaqa turib suratga tushmasligini bilgani uchun miyig'ida kuldi.

— Yaxshi akangiz bor ekan. Qayerda hozir?

— O'lgan... Muzika eshitasizmi? — Klara uning javobini kutmasdanoq magnitolani buradi.

Dengiz to'liqiniday tiniq bir kuy yangradi. "Shtraus...

Moviy Dunay valsini", deb o'yladi Alimardon. Har gal shu kuyni eshitsa, negadir quyoshning tumanli nurlariga to'lgan o'rmon, undan pastroqda o'zining to'liqlarini ohista sudrab oqayotgan moviy daryo ko'z o'ngiga kelardi. U hozir ham ko'zlarini chirt yumib, huzur qilib tinglay boshladi.

— O'tiring, — dedi Klara uning yelkasiga ohista turib. — Hozir qahva qaynatamiz. Ichasizmi?

Alimardon o'zi ham bilmagan holda bosh silkib qo'ya qoldi.

...Klara shifonerning toshoynasi oldiga borib, o'zini oynaga soldi. Alimardon uning ko'zgudagi aksini ko'rib turardi.

— Qaramang, — Klara shirin jilmayib, barmog'i bilan po'pisa qildi. — Uyat bo'ladi.

Alimardon tentaklarcha bir ehtiros vujudini yondira boshlaganini sezib, istamaygina teskari o'girildi. Lekin o'sha ondayoq zimdan uning harakatlarini kuzata boshladi. Klara ayollarga xos chiroyli harakat bilan sochini orqasiga tashlab yubordi. Keyin o'z eri oldida turganday bemalol yechina boshladi. Alimardon uning marmarday oppoq, tarang yelkalarini ko'rdi-yu, beixtiyor o'rnidan turdi. Yugurib borib mahkam quchoqlab oldi.

— Qoching! Tegmang! — Klara negadir ko'zlarini yashirar, ammo borgan sayin uning pinjiga kirib borardi.

...Shu kecha Klara ko'p yig'ladi. Kim bilsin, balki to'ng'ich sevgisini eslagandir...

Alimardon tong qorong'isida zulmat zinalardan tushib ketdi. Uning ko'ngli g'ash, badaniga allaqanday iflos bir narsa yopishib qolganday edi.

Mashinasiga o'tirdi-yu, loqaydlik bilan haydab ketdi.

Yana yarim soatdan keyin Alimardon uyda, divan-karavot ustida chalgancha yotar, Muqaddam uning tepasida ko'ziga tikilib o'tirardi. U ich ko'ylak ustidan xalatini kiyib olgan, sochlari parishon, kechasi bilan uxlamagan bo'lsa kerak, ko'zlari qizarib ketgan, chehrasi horg'in edi. Alimardon xotining oyoqlariga, xalat ostidan ko'tarilib turgan qorniga, ozg'in, horg'in chehrasiga qarab ijirg'andi. "Oyog'i muncha ingichka! Tovuqnikiga o'xshaydi. Uylanayotganimda ko'zim qayoqda edi!"

U chuqur uf tortib, teskari burildi.

— To'ydamidingiz? — dedi Muqaddam nihoyat uy ichidagi o'lik sukunatni buzib.

“Qaysi to'yni aytyapti? — Alimardon bir lahza o'ylanib qoldi-yu, birdan miyasiga gursillab urildi: “Ha-a! Bugun Anvarning to'yi edi-ku!” — U lablarini qimtib oldi. Bir lahza yuzlari uyatdan lovillab ketganini sezdi. Lekin shu ondayoq o'ziga tasalli berdi. “Nima, o'tkizib qo'yibdimi menga?! To'yi mensiz ham o'tavera-di!”

— Ha, to'yda edim! — dedi jerkib.

* * *

Birinchi qor yog'ishi bilan Alimardonning eski dardi qo'zidi. Bronxit uni to'shakka mixlab qo'ydi. Aksiga olib, bu yil qish juda qattiq keldi. Qora ayoz yer-u ko'kni qahriga olib qaqshatar, kechalari dahshatli sovuqdan daraxtlarning shoxi qarsillab sinardi. Keyin gupillatib qor yog'di.

Muqaddam oy-kuni yaqinlashib qolgani uchun uning holidan yaxshiroq xabar ololmasdi. Oxiri Alimardon kasalxonaga tushdi. Doktorlar vaqtincha qo'shiq aytmasligi, ichmasligi kerakligini aytishdi. Lekin Alimardon sog'ayib chiqqanidan keyin Gagraga — kurortga yo'llanma olgan joyida aynidi: dekabr oyida teatr Yaponiyaga gastrolga borishi kerak edi.

U yana ishini boshlab yubordi.

Alimardon hamon oyga o'xshar edi. U kun sayin tiniqlashib, kun sayin yorqinlashib, zamindan uzoqlashib borardi-yu, bir narsani bilmasdi. Oy eng baland nuqtasiga yetganidan keyin pastga sho'ng'ishga majbur bo'lishidan bexabar edi.

U hamon avvalgiday qoshini biroz chimirib, tabasum bilan qo'shiq aytar, zalning oldingi qatorida ko'zlari yonib o'tirgan do'ndiq juvonlar o'zini xayolan quchoqlayotganini bilib turar, deyarli har hafta Klara bilan uchrashar, yangi-yangi jazmanlarni topar, ammo endi avvalgidek o'zidan o'zi jirkanib yurmas edi.

Faqat yangi kuylar bastalash ham, olqishlar ham ko'ngliga sig'may qoldi. “Odamlar borini hazm qilib tursin-chi!” — Qiziq, negadir odamlar ham uni avvalgiday olqishlamas, shiftni ko'chirib yuborgudek qarsak chalishmasdi.

Alimardon ishga jo'nayotganida bugun o'zi uchun ham eng mudhish, ham eng quvonchli kun bo'lishini o'ylamagan edi.

U ulga o'tirgisi kelmadi. Trolleybusdan tushganida oqshom qo'ngan edi. Maydalab qor yog'ar, teatr oldidagi bog'cha butunlay ko'milib ketgan, pastak daraxtlar yukining og'irligidan nologanday bosh egib turardi. Uning o'pkasi sovuq havoga to'lib, yana nafasi qisdi. Bir lahza to'xtab qoldi.

Bog' ustidagi chiroqlar birin-sirin yondi. Hammayoq allanechuk go'zal, jozibador bo'lib ketdi. U ko'pdan buyon o'zi bilan o'zi ovora, tabiatga mana shunday nazar solmagan edi. Hozir ajib bir manzarani ko'rdi. Havoda uchqunlar kezar, chiroqlarning qalpog'i ostidan elak-elak qor quyular, jimgina kuzatib turgan odamga qor yerga tushayotgandek emas, yerning o'zi sekin-sekin osmoni falakka ko'tarilib ketayotganday tuyuladi.

Uning yonida qo'ng'iroqdek kulgi sadosi yangrab ketdi. Bog' ichkarisidan tizzasigacha qor kechgan qiz yugurib chiqdi. Uning ro'moli ham paltosi ham qorga burkangan, chiroq nurida qip-qizarib ketgan chiroyli chehrasi yashnab ko'rinadi. Zum o'tmay uning ketidan bir yigit yugurib chiqdi. Yigitning ham paltosi, kepikasi qorga burkangan.

Yo'lka chetida yigit qizni quvib yetdi. Qo'lidagi yumaloqlangan koptokday qorni baland ko'tarib, qizning peshanasiga yaqin olib keldi.

— Nima qilay, — dedi u kulib. — Qani, nima qilay?

Qiz hamon qo'ng'iroqdek kular, sokin bog' uning shodon qahqahasi bilan to'lgan edi.

— Bo'ldi, — qiz kula-kula kafti bilan yuzini to'sdi. — Bo'ldi, Marat aka, tavba qildim...

Yigit qorni uloqtirib yubordi-da, burilib qarab, yo'lka o'rtasida turgan Alimardonni ko'rib qoldi. Qizni ohista qo'ltiqlab oldi. Ularning bir-biriga monand gavdasi chiroqlar nurini kesib o'tib qorong'ilik qo'yniga singib ketdi.

Alimardon sevishganlarning ketidan uzoq qarab qoldi. Shu topda unga alam qilardi: o'zining hech qachon shunday yurmagani, endi hech qachon yurolmasligi alam qilardi.

U yolg'izoyoq iz tushgan yo'ldan yurib, bog'dan

chiqdi. Teatrning baland peshtoqida kamalakday nur porlar, chiroq ostida yashnayotgan afisha oynasi ichida o'zining surati uzoqdan yaqqol ko'rinib turardi. Kassa oldida odam siyrak edi.

Alimardon tez-tez yurib, orqa eshikdan ichkari kirdi. Qorong'i yo'lakdan o'tdi-yu, uchragan hamkasblarining salomiga boshini bilinar-bilinmas qimirlatib alik olib, to'g'ri grimxona eshigini ochdi. Shoshilmasdan kiyindi.

Yana chorak soatdan keyin Alimardon To'rayevning nomi zal ustida qanot qoqdi. U qarsaklar og'ushida torini ko'tarib, sahnaga chiqib kelarkan, nimqorong'i zalga zimdan nazar tashlab qo'ydi. Odamlar siyrakligini ko'rdi-yu, negadir hafsalasi qaytdi. Shundoq bo'lsa ham o'sha odamlarga tanish tabassumni chehrasiga qalqitib chiqardi.

Zal ustida tor sadolari parvoz etdi. Ketidan Alimardonning mayin ovozi yumshoq qanot silkidi. U birinchi qo'shiqni yaxshi aytdi. Lekin ikkinchisining avjiga chiqqanida nafasi qisila boshladi. Shunda ham qaysarlik bilan uchinchi ashulani boshladi. U nafasi bo'g'ziga tiqilib qolayotganini bilar, peshanasidan ter quyular, ammo qo'lida tor bo'lgani uchun artib ololmasdi.

Bir amallab qo'shiqni tugatdi-da, parda orqasiga o'tdi.

Konferansye qiz endi navbatdagi qo'shiqni e'lon qilishga chiqib kelayotgan edi, jahl bilan shivirladi:

— Boshqasiga gal bering!

Qiz hayron bo'lib to'xtab qolgan edi, jerkib berdi:

— Nega anqayasiz? Boshqa odam chiqsin.

Konferansye qiz tushundi shekilli, tez-tez yurib mikrofon oldiga bordi.

— Mutal Qodirov! — dedi u baland ovoz bilan.

Qorachadan kelgan, jingalak sochli, ozg'ingina yigit Alimardonning oldidan o'tib sahnaga chiqdi.

Alimardon sahna orqasiga o'tib ketayotgan edi, gulduros qarsakni eshitib to'xtab qoldi. Odamlar guvillab chapak chalib, yosh artistni olqishlashardi. "Iblis!" — Alimardon parda orqasidan sekin mo'raladi. Mutal mikrafon oldida turib tomoshabinlarga yengilgina ta'zim qilardi.

"Iblis!" — dedi Alimardon yana pichirlab. U mana

shu yosh bola o'zi bilan raqobat qila boshlaganidan g'azablanar, uning Leningradda konservatoriyani bitirib kelganini, ajoyib ovozi borligini, odobli, bilimdon artist ekanini bilar, alamdand qaqshar edi.

Alimardon uning ovozin eshitmaslik uchun tez-tez yurib, nimqorong'i yo'lakka chiqdi. Yonboshdagi xonani taqillatmasdan kirib bordi. Zufar Xodiyevich boshini quyi solgancha stol ustidagi allaqanday qog'ozlarni kavlashtirib o'tirar, uy ichi tamaki tutuniga to'lgan edi. Zufar Xodiyevich uni ko'rdi-yu, og'ir, kattakon gavdasi-ni arang ko'targanday shoshilmasdan o'rnidan turdi.

— Keling, azizim! — U Alimardonning qo'lini o'zi-ning semiz, yumshoq kafti orasiga olib qisdi. — Butunlay sog'ayib ketdingizmi?

Alimardon o'tirmadi. Zufar Xodiyevichning tilla tish-lariga tik qarab so'radi:

— Yaponiyaga qachon ketamiz?

— Zufar Xodiyevich xijolat chekkanday bir unga, bir stol ustidagi qog'ozlarga qaragancha jimib qoldi.

— Bilasizmi, — dedi anchadan keyin uzr so'ragan ohangda. — Bizlar Mutal Qodirovni yozib qo'ygan edik.

“Nima?” — Alimardonning ko'ziga mana shu tor xona zindondek ko'rinib ketdi. O'sha yosh artistning qoracha chehrasi ko'z o'ngiga keldi-yu, alamdand tishla-rini g'ijirlatdi.

Zufar Xodiyevichning gaplarini anchdan keyin eshit-di.

— Siz Boltiq bo'yiga bordingiz. Boshqa respub-likalarda bo'ldingiz... Yoshlarga ham yo'l berishimiz kerak... — u bir lahza o'ylanib turdi-da, qo'shib qo'y-di: — Uch kundan keyin Tojikistonga guruh boradi. O'zingiz bosh bo'lasiz.

Alimardon shartta burildi-da, eshikni qarsillatib yopib chiqib ketdi.

“Ablah! — u Zufar Xodiyevichning yuziga aytolma-gan gapini pichirlab o'zicha takrorladi. — Ablah! Allaqanday so'takka alishtirib o'tiribsanmi meni! Hali shundoq dodingni berayki! Teatring mensiz bir kun ham kun ko'rolmaydi!”

Shu ketgancha uyga yetganida o'ziga keldi. Darvoza peshtoqidagi chiroq yoqilmagan, derazalar zimiston edi. U qo'ng'iroq tugmasini uzoq bosib turdi. Ichkaridan sado chiqmadi.

“O‘lib qolganmi bu?” — Alimardon g‘azab bilan yana uzoq bosdi. Hamon sukunat hukm surar, qor uyni ham, Muqaddamni ham, hayotining o‘zini ham og‘ir yuki bilan bosib qolganday edi.

Birdan uning esiga tushib qoldi. “Kalit! Kalitni topish kerak!” Muqaddam u yoq-bu yoqqa chiqsa, kalitni darvoza peshtoqidagi teshikchaga qo‘yib ketguvchi edi. Alimardon qorong‘ida timirskilab kalitning temir halqasini topdi. Tortib oldi-da, darvoza o‘rtasiga o‘rnatilgan eshikni ochdi. Qor bosgan yo‘lakdan o‘tib, ayvonga, undan yotoqqa kirdi-da, chiroqni yoqdi. Uy ichi nurga to‘ldi. Burchakdagi toshoyna, devordagi gilamlar yashnab ketdi. Divan-karavot bo‘sh, Muqaddam yo‘q edi.

“Qayoqqa daf bo‘libdi!” — U o‘z xonasiga o‘tdi. Chiroqni yoqdi. Royal qopqog‘i ustida turgan bir varaq oq qog‘ozni ko‘rib qolib, shoshilib bordi. Yulib oldi-da, egri-bugri qilib yozilgan so‘zlarni o‘qidi:

“Mardon aka, meni yettinchiga olib ketishdi”.

To‘satdan uning xayoliga yashinday fikr urildi:

“Yettinchi tug‘ruqxonaga ketgan!”

U mashinani garajdan olib chiqarkan, pichirladi: “Yettinchi... Yettinchi... Qayoqda edi?.. Ha, Chilonzorda. Chilonzorda!”

Alimardon mashinani yeldirib ketdi. Qor tingan, ammo yo‘llar ko‘milib ketgan, ko‘chalar sirg‘anchiq edi. U tug‘ruqxona eshigiga yetib kelganida yarim kechadan oshgandi.

Alimardon mashina eshigini qarsillatib yopib, yorug‘ nur tushib turgan eshik olldiga bordi. Oynaga yopishtirib qo‘yilgan ro‘yxatni shosha-pisha o‘qib chiqdi. To‘rayeva degan familiya yo‘q edi. U shiddat bilan eshikni taqillatta boshladi.

Eshik yonidagi jajjigina darcha ochilib, oq xalat kiyib olgan semiz kampirning yuzi ko‘rindi.

— Nima deysiz, bolam? — dedi kampir xasta ohangda.

— Bilib chiqing-chi, To‘rayeva nima bo‘ldi ekan...

Kampir Alimardonning iltijo bilan tikilib turgan ko‘zlariga qarab rahmi keldi shekilli, darchani ochiq qoldirib burilib ketdi.

Alimardon ancha kutdi. Sovuq kuchaygan, atrof

jimjit, uzoqlarda tramvaylar g'iyqillar, tunning qahraton suknatini buzishga ahd qilganday nola chekardi.

Anchadan keyin ichkaridan ship-ship etgan qadam tovushi eshitildi.

Alimardon toqat qilolmay darchadan boshini suqdi.

— Ha?!

Kampirning semiz yuzi shodlikdan yorishib ketgan edi.

— O'g'il muborak bo'lsin, bolam! O'g'il! — dedi u ovozi titrab. — Hozirgina ko'zi yoridi. O'n oltinchi palatada yotibdi.

Alimardon titroq qo'llarini cho'ntagiga soldi-da ilashib chiqqan yigirma besh so'mlikni kampirga uzatdi. Kampirning gaplarini eshitib ham o'tirmay, zinalardan chopib tushib ketdi.

Mashinani g'izillatib uyga qaytarkan, yuragi nurli bir tuyg'udan to'lib-toshgan edi.

— Otini Shavkat qo'yaman, Shavkat! Shavkatli kunlarimdan xotira bo'lsin! — derdi u pichirlab.

* * *

Ayol kishi bir beva qolganida, bir ko'zi yoriganida ko'ngli nozik bo'ladi, deyishadi. Bir haftadan buyon dadasi bilan onasi, goho Lobar tug'ruqxonaga galma-gal kelib-ketishar, ammo Mardon akasidan darak yo'q edi. Rost, u chaqaloq tug'ilgan kunning indiniga bir marta kelib ketdi. Muqaddam deraza oldiga kelib hovlida turgan eri bilan imo-ishoralar qilib gaplashdi. Alimardon xursand ko'rinardi. Boshidagi kubankasini yechib olib hadeb silkitar, jilmayar edi.

Lekin o'shandan beri daragi yo'q.

Qaysi kuni onasi ering Tojikistonga ketibdi, deb gap topib keldi. "Nima, bir safar gastrolga bormasa, birov urisharmidi? Uyda hech kim bo'lmasa? Bu yoqda pahlavondek o'g'il ko'rgan bo'lsa?.. Arzimabdimi?" — Palatadagi xotinlar Muqaddam Alimardon To'rayevning xotini ekanligini bilib qolib har kuni surishtirishar, "O'rtog'ingiz kelsa bizlarga ham ko'rsatasiz", deb iltimos qilishar edi.

Muqaddam deraza oldida tik turganacha shularni o'ylar, o'ylagan sayin ko'ngli cho'kardi.

Hovli qiy-chuv bo'lib ketdi. Muqaddam darpardani

surib mo'raladi. Necha kunlardan beri bugun quyosh charaqlab ketgan, qor zarralari oftobning nurli kukunlariday yaraqlab ko'zni olar, daraxt shoxlariga qo'ngan uchqunlar duv-duv to'kilib tushardi.

Pishiq g'ishtdan baland qilib o'ralgan devor tagidagi tepalikda bolakaylar chana uchishardi. Ana, bo'ynini ola-bula sharf bilan o'rab olgan qizaloq, ukasi bo'lsa kerak, besh-olti yoshlardagi bolakayni chanaga o'tqazdi-da, tepalikdan itarib yubordi. Chana uch-to'rt quloch surilib, pastga tushdi-yu, birdan yonboshiga burilib ag'darildi. Bolakay mukkasidan yiqilib, qorga dumalab ketdi. Bir amallab qordan chiqdi-da, opasiga o'girilib qarab yig'lay boshladi.

Muqaddam uning do'mboqqina qo'llari bilan ko'zini ishqalashini ko'rdi-yu, zavqlanib kulib yubordi.

Yuqoridan opasi chopib tushdi. Bolakayning tepakchasini yechib, qorini qoqa boshladi. Biron narsa va'da qilib ovutdi shekilli, ukasi hali yoshi qurimagan ko'zlarini katta-katta ochib, jilmayib qo'ydi.

Mana, yana to'rt yilmi, besh yilmi o'tib uning o'g'li ham xuddi shunaqa yiqilib-surilib, katta bo'lib qoladi. Keyin jajigina papka ko'tarib maktabga boradi. Undan keyin... Muqaddam shirin xayollar og'ushida huzur qilib deraza raxiga suyandi. Endi adasi ham insofga kirib qoladi. Ota bo'ldi, axir. Avvalgi o'dag'aylashlarini tashlasa ajabmas... Shunday deydi-ku, unga ham qiyin, axir. Ishi og'ir, ko'pchilikning ko'nglini olish osonmi?

...Yo'lakdan yig'i tovushi eshitildi. Muqaddam cho'chib o'girildi. U onalarga xos ichki bir sezgi bilan shuncha chaqaloq orasidan o'g'lining ovozi — baland, azamat yig'isini darrov ajratib olardi.

Dimog'iga oq doka tutib olgan yoshgina hamshira qiz chaqaloqni ko'tarib kirdi. Muqaddam uning qo'lidan o'g'ilchasini oldi, mehr bilan bag'riga bosdi. Chaqaloq ko'zlarini chirt yumib, jahl bilan yig'lar, halitdan bilinib qolgan qoshi chimirilib ketgan edi.

“Xuddi adasining o'zi, — o'yladi Muqaddam unga jilmayib tikilarkan. — Jahlini ko'rmaysizmi buning!”

Hamshira qiz emib bo'lgan chaqaloqni Muqaddamning qo'lidan olayotganida iymonib so'radi:

— Kiyimlaringizni olib kelaymi?

Muqaddam bugun ketishi kerakligini ertalab doktor-dan eshitgan edi.

— Mayli, — dedi xo'rsinib. — Oyimlar kelgandirlar...

Uning xo'rliigi keldi. Hozirgi holatini atrofdagilardan yashirish uchun teskari qarab kiyindi. Bir amallab o'zini xushchaqchaq ko'rsatib xayrlashdi-da, yo'lakka chiqdi.

Issiqlik adyolga o'ralgan o'g'ilchasini ko'tarib olgancha sekin-sekin yurib, yo'lakdan o'tdi. Tug'ruqxonaning og'ir, oynaband eshigini ochib, qor bosgan sement zinalarga oyoq qo'ydi-yu, birdan quvonchdan qichqirib yubordi:

— Mardon aka!

Alimardon zangori "Volga"sini ko'cha tomonga burib qo'ygancha, mashina eshigini lang ochib o'tirardi. Uning bir oyog'i mashina ichida, ikkinchisi yerda turar, yonboshi bilan rul chambaragiga suyangancha sigaret tutatar edi.

U Muqaddamning ovozini eshitib, burilib qaradi. Birdan chehrasida quvonchli tabassum charaqlab ketdi. Mashinadan sakrab tushib, qo'llarini oldinga cho'zgan-cha keldi.

— Qaniy, qaniy! — U bolalarcha shodlik bilan chaqaloqqa talpinar, hadeb jilmayar edi.

Muqaddam o'g'ilchasini uning qo'lga tutqazdi.

— Xuddi o'zingiz... — dedi birov eshitib qolib uyat qilishidan cho'chib shivirlab.

Alimardon chaqaloqni beo'xshov quchoqlab olgancha, bir qo'llab yuzini ochdi.

Chaqaloq birinchi marta ko'rayotgani uchun quyoshdan ko'zlari qamashib, sekin-sekin yumib-ochar, qayoqqadir javdirab tikilmoqchi bo'lar, Alimardon bilan Muqaddam esa quvonchdan kulishar, shu topda ular jahondagi eng baxtli odamlar edi.

— Qo'ying, — dedi Muqaddam chaqaloqning yuzini berkitib. — Shamollatib qo'yasiz!

* * *

Taqdir degan gapni odamlar o'zini yupatish uchun o'ylab topgan bo'lsa kerak. Boshimizga og'ir tashvish tushsa uning oqibatini ko'ramizu sababini surishtirib o'tirmaymiz. Qismatdan nolib qo'ya qolamiz. Ko'pdan buyon xuddi shu qismat izimizdan quvib yurganini, uni

o'zimiz ergashtirib yurganimizni bo'ynimizga olishdan qo'rqamiz.

Alimardon ham o'z taqdirini o'zi ergashtirib yurganidan bexabar edi.

Erta bahor kunlaridan birida u konsertga bormadi: katta magazinning mudiri qizini uzatayotganini aytib, qo'yarda-qo'ymay uni to'yga olib ketdi. Alimardon bu "o'g'il bola" yigit bilan ko'pdan ulfat edi. Bir nafas ikkilanib turdi-da, rozi bo'ldi: "Bir safar konsertni mensiz ham o'tkazib ko'rishsin-chi!"

U ertasiga erta bilan repetitsiyaga hammadan ilgari yetib bordi. Mashinasini endi panjara ichiga qo'yib chiqayotgan edi, o'ziga qarab sekin-sekin yurib kelayotgan Zufar Xodiyevichni ko'rib, to'xtab qoldi. Zufar Xodiyevich yomg'irpo'shini yechib yelkasiga tashlab olgan, bo'ynida kostumiga monand jigarrang sharfi osilib yotar, og'ir gavdasini ko'tarolmagandek xiyol egilib, vazmin-vazmin qadam tashlab kelardi.

"Hozir yana diydiosini boshlaydi", — deb o'yladi Alimardon g'ijinib. Kecha o'ylab qo'ygan bahonasini, tobi qochib qolganini aytishga og'iz juftlab turgan edi, Zufar Xodiyevich uning barmoqlarini o'zining yumshoq kaftlari orasiga olib qisdi-da, jilmayib so'radi:

— Mashina yaxshi ishlayaptimi?

"Nima demoqchi bu?" — Alimardon o'zining holatiga mos bo'lmagan tetik ohangda kuldi.

— Otdek!

— Ketdik bo'lmasa! — Zufar Xodiyevich ohista yurib kelib, mashinaning orqa eshigini ochdi-da, yomg'irpo'shini o'rindiqqa tashladi. — Bir dalalarni aylanib kelaylik. Havoning tiniqligini qarang! — U ko'zlarini xiyol qisib, quyosh charaqlab yotgan osmonga, panjaraaning narigi yog'idagi yakkam-dukkam yaproq yoza boshlagan sadaqayrag'ochga qarab qo'ydi.

— Qayoqqa boramiz? — dedi Alimardon kabina peshanasidagi kaftdek oynadan ko'rinib turgan Zufar Xodiyevichning aksiga qarab.

— Zaxariqdagi qirga chiqsakmikin, — dedi Zufar Xodiyevich mushtugiga sigaret qistirarkan.

Alimardon mashinani yeldirib borarkan, raqibining birinchi bo'lib musht tushirishini kutib turgan boladek sergaklanib, uning gap boshlashini kutar edi. Ammo

Zufar Xodiyevich shahardan chiqishguncha bir og'iz ham gapirmadi.

Beton yotqizilgan katta ko'chaga chiqishganidan keyin o'tkinchi mashinalar siyraklashib qoldi. Alimardon sochini tortqilayotgan mayin shamoldan rohat qilib, yonboshidagi qiya darchani ochib qo'ydi.

— Oynani tushirib qo'yavering, Zufar aka! — dedi orqasiga burilib qarab.

Zufar Xodiyevich xuddi shuni kutib turgandek darrov eshik oynasini tushirdi.

— Bahor yaxshi-da! — dedi u atrofiga alanglab. — Bunaqa paytda hammayam yoshligini eslasa kerak...

“Kayfiyati joyida-ku”. — Alimardon mamnun jilmayib qo'ydi-da, gazni bosdi.

Ular yo'ldan besh chaqirimcha uzoqdagi baland adir ustida to'xtadilar. Ikkovlari baravar sakrab tushishdi. Havoda endigina erib bitgan qor hidi kezar, hali selgimagan yerdan bosh ko'targan mayin maysalar olis ufqlargacha gilam to'shab tashlagan, onda-sonda quyosh parchasiday qoqigullar yaraqlab ko'rinib qolardi.

Alimardon ko'ksini baland tutgancha to'yib-to'yib nafas oldi. Ko'klam quvonchi butun borlig'ini larzaga soldi-yu, bor kuchi bilan yugurib pastga tushib ketdi. Shu topda uning ko'ngli bolalarcha shodlikka limmo-lim to'lgan, yumshoq maysalar silkinib turgan yer ustidan qanot chiqargandek uchib borardi. Ancha joyga borganidan keyin charchadi. Shundoq maysa ustiga o'zini tashladi-da, chalqancha yotib oldi. Ko'zlarini yarim yumgancha quyoshga, beg'ubor osmonga tikilib uzoq yotdi. Atrof jimjit, baland osmonda muallaq suzib yurgan yakka-yolg'iz burgut ham qanot silkimas, butun koinot tug'ilish gashti bilan huzur qilayotgan tabiatni sukunat hukmiga topshirganday edi.

Anchadan keyin u og'ir-og'ir qadam tovushini eshitib, burilib qaradi. Zufar Xodiyevich yaqin kelib, yomg'irpo'shini yerga tashladi-da, yonboshladi. Chamasi, u charchagan shekilli, chuqur-chuqur nafas olar edi.

Yana uzoq vaqt ikkovlaridan sado chiqmadi. Alimardon qayrilib qaramasa ham, Zufar Xodiyevich mushtugiga sigaret qo'ndirganini, gugurt chizganini bilib yotdi.

— To'y yaxshi o'tgandir?..

“Bari bir gap ochdi-ya”, deb o'yladi Alimardon vujudini qaqshab. Hozirgi quvonchidan nishon ham qolmadi. Boshini ko'tarib burilib qaradi. Zufar Xodiyevich yomg'irpo'shiga tirsagini qo'yib yonboshlab yotar, sigaretning tutuniga o'ychan tikilib qolgan edi.

Alimardon o'zi o'ylab qo'ygan bahona foydasiz ekanligini birdan tushundi-yu, rostini aytdi:

— Qalin o'rtog'im edi, hech qo'ymadi. — U bir nafas jim qoldi-da, aybdor ohangda qo'shib qo'ydi: — Bilaman, Zufar aka, odamlar konsertga meni deb kirishadi. Kecha kelmaganim yomon bo'ldi.

— Shunaqami?.. — Zufar Xodiyevich hamon sigaret-dan ko'z uzmay, negadir kuldi. Ammo Alimardon bu kulgida har galgidek jahl ham, zaharxanda ohang ham yo'qligini sezdi. — Yo'q, Alimardon, odamlar konsertga sizning ashulalaringizni eshitish uchungina kelmaydi. — U Alimardonning ko'zlariga o'ychan tikilib, yana qaytardi: — Faqat sizni deb kelmaydi...

Alimardon keyingi paytlarda odamlar o'zini ilgarigiday olqishlamayotganini esladi-yu, qaysarlik bilan qoshini chimirdi.

— Bo'lsa bordir, konsert mensiz ham o'tdimi axir?!

Zufar Xodiyevich uning kinoyasini payqamagandek xotirjam o'tirar, uning ko'zlarida Alimardon hali hech ko'rmagan bir tuyg'u — achinish to'la tuyg'u bor edi.

— Teatrda o'ttiz yildan beri ishlayman, — dedi u hamon o'sha sokinlik bilan. — Iste'dodini qurbon qilgan ko'p artistlarni ko'rdim. Siz ham shunday bo'lmang, deyman-da...

Alimardon hali hech kimdan eshitmagan, ammo yuragining bir burchi bilan sezib yurgan haqiqatni birdan his qildi-yu, shiddat bilan qaddini rostlab o'tirib oldi. Zufar Xodiyevich sigaret qoldig'ini uloqtirib tashladi. Mushtugini shimining cho'ntagiga solib, Alimardonga qarab qo'ydi.

— O'zingiz ayting, bir yildan buyon loaqal bitta yangi qo'shiq aytdingizmi? Tomoshalaringizda odamlar nima uchun kun sayin kamayib borayotganini o'ylab ko'rdingizmi?

Yo'q, Alimardon ularni o'ylamagan edi. Ammo g'ira-shira tushunardi. Shunday paytlarda har doim

o'zini bitta narsa bilan yupatardi. Hozir ham shuni aytdi:

— Menga haqiqiy tomoshabinlar kerak. San'atni tushunadigan tomoshabinlar kerak.

Zufar Xodiyevich yana kuldi. Ammo bu kulgi alamli bir nidoga o'xshar edi.

— Eng baland qarsak chaladigan, polni tepkilab olqishlaydigan, gul tutadigan tomoshabinlarmi?

— Balki shunaqadir, — dedi Alimardon xotirjam gapirishga urinib.

— Xuddi shunaqa, eng qattiq qarsak chaladigan tomoshabinlar sizni eng avval unutadi. Haqiqiy tomoshabinlar haqiqiy san'atni olqishlaydi.

“Bo'lmasa meniki qanaqa san'at ekan? Bo'lmasa nima qilib teatr meni bog'lab olgan?” — deb o'yladi Alimardon g'ijinib. Lekin o'zini bosib oldi-yu, kuldi:

— Mutal Qodirovning san'atinimi?!

Zufar Xodiyevich o'rnidan turdi-da, uvushgan oyoqlarini uqalay-uqalay yana sigaret tutatdi.

— Sizning san'atingiz ham yaxshi san'at edi. Ajoyib edi! O'zingiz uni tarbiyalay olmadingiz. Aynib ketdingiz. Qo'shiqlaringizning hammasi bir-biriga o'xshaydigan bo'lib qoldi. — U birdan gapidan to'xtadi-da, shiddat bilan Alimardonning ustiga egildi. — Siz iste'dodingizni chakana pullaydigan bo'lib qoldingiz. Yengil-yelpi maq-tovlar ovozingizni bo'g'ib qo'ydi.

Alimardon ijrg'anib yuzini o'girdi.

— Bo'lmasa nima qilib ushlab turibsiz meni? Nimaga?

— Kechagi qilg'ingiz uchun sizni allaqachon teatr-dan haydash kerak edi. Men achinganimdan gapiryap-man. Rahbar sifatida emas, do'st sifatida aytyapman...

— Rahmat, — dedi Alimardon o'rnidan turarkan. — Men hech kimning shafqatiga zor emasman...

U yo'l-yo'lakay alamidan bir og'iz ham gapirmadi. Uyga qaytdi-yu, to'ppa-to'g'ri ish kabinetiga kirib ketdi. “Chuchvarani xom sanabsan! — deb o'yladi u Zufar Xodiyevichning gaplaridan bo'g'ilib. — Hali shunaqa qo'shiqlar yozayki, o'zing ham, o'sha erkatoying Mutal ham yoqa ushlab qollaring... Shundoq ashulalar aytayki, zallaringning tomi ko'chib ketsin!”

U shu kuniyoq yangi kuy topishga kirishdi. Ajab harchand urinsa ham ko'nglida na bir nurli tuyg'ular, na

ilhombaxsh ohanglar topilmadi. Oxiri charchadi. "Boshi kesilgan tovuqday pitirlab, nima qilaman, — deb yupatdi u o'zini-o'zi. — Shuncha qo'shiqlar ham yetadi. Avval boriga ko'nib turishsin..." — Divanga yonboshladi-da, xotirjam jilmayib qo'ydi. Shu topda hamma narsa bari bir edi unga.

* * *

Shavkatjon talpinchoq bo'lib qoldi. U uy bur-chagidagi belanchakda maykachan yotar, hadeb qiyqirib kular edi.

Alimardon barmog'i bilan uning jajji qornini qitiqlar, Shavkat do'mboq oyoq-qo'llarini baravar silkitib iljayar, hali tishi chiqmagan og'zini ochib qiyqirgancha dadasi-ga talpinardi.

— Muqad! Qara, qaragin! Oyog'ini velosiped qilyap-ti! — Alimardon devorga osig'liq gilamni tozalayotgan xotiniga qichqirdi. — Ko'rsang-chi, buningni!

Muqaddam qo'lidagi ho'l lattani tashlab keldi. Shavkat onasini tanidi: yanayam qattiqroq qiyqirib, qo'lhalarini silkita boshladi.

— Voy sen-ey! — Alimardon yana barmog'i bilan uning qornini qitiqladi. — Kulishini qara, kulishini!

— Qo'ying! — Muqaddam uning qo'lini surib tashla-di. — Bolani qiynamang!

Ikkovlari bir-birlariga qarab jilmayib qo'yishdi.

Eshik qo'ng'irog'i jiringladi. Muqaddam yo'lakka yugurdi. Oyog'iga duch kelgan kalishni ilib, hovliga tushdi. Yerlar selgib qolgan, ammo hali havoda erigan qor isi gurkirardi. U sementlangan yo'lakdan halqob suvlarni bosib o'tib, darvoza eshigini ochdi.

— Voy, Lobar!

U quvonchdan chehrasi yashnab ketgan dugonasini quchoqlab oldi. Lobar yomg'irpo'sh kiyib olgan, boshidagi hindiy ro'moli charaqlagan quyosh nurida yarqillab turardi.

Muqaddam uni semiz, do'mboq qo'lidan ushlab ichkariga sudradi.

— Yo'q, kirmayman... Ering bo'lsa kirmayman. — Lobar qaysarlik qilib eshik oldida turib oldi. U yanayam to'lishgan, oq sariq yuzi qizarib ketgan edi.

— Esing bormi, yursang-chi!

Lobar yana qo'lini tortib oldi. Tuflisining uchi bilan hali qurib ulgurmagan yerni chiza boshladi.

— To'yga borasanmi? — Uning chehrasi yana ham qizarib ketdi.

— Voy, rostdanmi? — Muqaddam uni mahkam quchoqlab, u yuzidan-bu yuzidan o'pib oldi. — O'sha... Jahongirgami?

Lobar quvonchini yashirolmadi shekilli, uyalgan bo'ldi.

— Ha... — dedi sekingina bosh silkib.

* * *

Kelinlar tushgan avtobus Oynatog' qishlog'iga kunbotar chog'i kelib to'xtadi. Yonbosh tomondagi tik ko'tarilib turgan sip-silliqliq cho'qqi botayotgan quyosh nurida targ'il alanga bo'lib yonar, butun qishloq uning shafag'ida olovlanib ko'rinardi. Allanechuk afsonaviy, hazin bir manzara hali kurtak yozmagan dov-daraxtlarga ham, pastak uylar ustiga ham olovli soya tashlab turardi.

“Oynatog' degancha bor ekan!” — Muqaddam avtobus derazasidan mo'ralab, atrofni tomosha qila boshladi.

Qishloq kichkinagina edi. Yarmigacha toshdan devor urilgan loy tomli uylar, echki qiylari sochilib yotgan shag'al, egri-bugri ko'chalar, katta-katta chinorlar hazin, o'ychan tuyg'ular uyg'otardi unda. Qayerdadir soy shovullar, tog' ungurlarida hali qor erimagan bo'lsa kerak, allanechuk tezak isi aralash sovuq shabada esib turardi.

Muqaddam ko'pdan buyon — bir vaqtlar o'quvchilik paytida sinfdoshlari bilan sayohatga chiqqanidan beri tog'ni ko'rmagan, shuning uchunmi, bu yerning rang-barang manzarasi unga quvonch baxsh etardi. Alla-qayerda radio karnayi shang'illaydi, sigirlar ma'raydi, qishloq ahli oqshom taraddudida yelib-yuguradi.

Ko'cha ichkarisida surnay tovushi eshitildi. Muqaddam yonida o'tirgan Lobar o'zining qo'lini mahkam ushlab olganini sezib, burilib qaradi. U oppoq ro'molga burkanib, engashib olgan edi.

— Kuyovlar kelishyapti, — dedi Muqaddam ro'mol ustidan uning qulog'iga shivirlab.

Lobar uning qo'lini tag'in ham mahkamroq qisdi.

— Qo'rqyapman.

Ular boshqa gaplasha olishmadi. Guldasta ko'targan yigitlar avtobusni o'rab olishdi. Pastdan hayajonli qattiq-qattiq tovushlar eshitildi.

— Kelin tushmaydimi?

— Olib tushsang-chi, Jahongir!

Old tomondagi eshikdan kattakon guldasta ko'tarib kuyov chiqdi. U jingalak sarg'ish sochi ustidan chust do'ppi kiyib olgan, ko'kish ko'zlarida o't chaq nab jilmayar edi.

Lobarni bir qo'lidan kuyov, ikkinchisidan Muqaddam ushlab, pastga olib tushishdi. Tor ko'cha odamlar bilan to'lib ketgan, oyoqostini ko'rib bo'lmas, hali qurimagan silliq toshlar ustidan sirg'anib-sirg'anib borishardi. Ikki tomondagi pastak devorlar ortidan xotin-xalaj mo'ralashar, baqirib-chaqirib kelinni ko'rsatishar edi.

Muqaddam bir qo'lida Shavkatni ko'tarib olgani uchun qiynalar, ammo Lobarning bilagidan mahkam tutib borardi.

— Ehtiyot bo'l, qoqilma! — derdi u hadeb bir gapni takrorlab.

Kichkina eshikdan kirib borishganida yigitlar qiy-chuv ko'tarib "To'ylar muborak"ni aytishdi. Allakim sochqi sochdi. Keyin surnay ezib-ezib nola chekdi.

Bunaqa paytda har bir juvon o'zining kelinlik damini eslaydi. Muqaddam ham o'zining ilk bor yor-yor bilan Alimardon akasinikiga kirib borganini esladi-yu, hayajonlanib ketdi.

Hovli o'rtasida lovillab yonib turgan gulxan yonidan o'tib to'rga chiqishdi. Hamma chapak chalib, kelin-kuyovni olqishladi.

Muqaddam stol oldiga o'tirganidan keyingina atrofga razm soldi. Kattakon hovlining to'rt chekkasidagi stol-larga mehmonlar tizilishdi. Havo salqin, etak tomondan — shovullayotgan soydan sovuq shamol esadi. U shamollab qolishidan cho'chib, Shavkatni bag'riga bosdi.

To'y qizib ketganida Shavkat uxlab qolgan edi. Muqaddam uni hamon bag'riga bosib o'tirar, ora-chora Lobarni ovqat yeyishga qistab qo'yardi.

Tog' ustida yirik-yirik yulduzlar yondi. Qop-qora tiniq osmonda ular gavhar donalariday yashnab ko'rindi, juda past tushib qolganga o'xshaydi. Negadir

Muqaddamning ko'ngli xijil bo'la boshladi. U uyiga ketgisi kelardi.

Kelin tarafdin kelgan qiz-juvonlar o'rtasida shivir-shivir gap yurib qoldi.

— Avtobus ketayotganmish...

Muqaddam Lobarni bilagidan ohista tutib, sekingina shipshidi:

— Men ham ketaman.

— Yotib qolaman, demaganmiding! — Lobarning astoydil xafa bo'lgani ovozidan bilinib turardi.

Muqaddam chindan ham Mardon akasiga "Bugun qaytmayman" degan, hozir ham beqadrlik qilib, Lobarni tashlab ketgisi kelmas, ammo qo'lida uxlab qolgan. Shavkatni o'ylabmi, ko'nglida tushunib bo'lmas bir g'ashlik uyg'ongani uchunmi, fikridan qaytgan edi.

— Yo'q, ketmasam bo'lmaydi.

U sekingina sirg'alib chiqdi-yu, tashqariga yo'l olgan xotinlarga ergashdi.

Chorak soatlardan keyin avtobus chiroqlari past-u baland tog' yo'llarini avaylab paypaslagancha yurib ketdi.

* * *

Muqaddam o'z darvozasi oldiga yetib kelganida tun yarmidan og'gan, oy allaqachon botib ketgan edi. Derazalarda ham, darvozada ham chiroq ko'rinmasdi.

— Adang ishdan kelmabdilar, — dedi Muqaddam xuddi tushunadiganday Shavkatga qarab. U yo'lda uyg'ongan, ammo g'ingshimay jimgina kelayotgandi.

Muqaddam darvoza peshtoqidagi teshikchaga cho'zilib qo'l suqdi. Kalit yo'q edi.

"Tashlab ketmabdilar-da, — dedi u pichirlab. — Voy, esim qursin, o'zimda ham bor-ku". U ketayotganida kalitning bittasini tashlab ketganini, ikkinchisini yomg'irpo'shining cho'ntagiga solib olganini esladi.

Havo ochiq bo'lgani uchunmi, salqin shamol esib turardi. Muqaddam bolaning shamollab qolishidan cho'chib, shosha-pisha eshikni ochdi. G'ishtin zinalaridan ayvonga chiqdi. Chiroqni yoqdi.

Xuddi shu payt yotoqxona ichida chiroq yongani eshik oynasidan ko'rindi. Ichkaridan kalit shiqirlab, eshik lang ochilib ketdi.

Muqaddam qo'rqqanidan birdan orqaga chekindi. Bolani tashlab yuboray dedi. Eshik oldida ich kiyimdagi Alimardonning gavdasi ko'rindi.

— Odamning yuragini yorib yuboray dedingiz! — Muqaddam erkalash ohangiga to'lgan ovoz bilan Alimardonni koyidi. Keyin jilmayib Shavkatni baland ko'tardi. — Mana, bizlar keldik...

U Alimardonning chehrasiga qaradi-yu, qo'rqib ketdi. Erining turqi shu topda dahshatli bo'lib ketgandi. Uning rangi quv o'chgan, negadir titrar, ko'zlarining qorachig'i kichrayib, dum-dumaloq bo'lib qolgandi. Nihoyat, uning tili kalimaga keldi:

— Muqad...

Muqaddam hayron bo'lib, ichkariga mo'raladi. Avvaliga hech nima tushunmadi. Divan-karavot ustida qo'rquvdan shumshayib o'tirgan yarim-yalang'och xotinni ko'rdi-yu, birdan hammasiga tushundi.

— A-a-a! — deb qichqirib yuborgancha, dahshat ichida orqasiga chekindi. Ayvonning burchak-burchaklari, jimjit hovli iztirobli chinqiriqdan larzaga keldi.

— A-a-a!!

Shavkat qo'rqib ketib, chirillab yig'lay boshladi. Muqaddam uni bag'riga bosganicha hovliga otildi...

... Alimardon turgan yerida haykalday qotib qolgan, hozir nimadir qilish kerakligini, qandaydir muhim, juda muhim bir ish qilish zarurligini bilar, ammo o'ylab topa olmasdi. Ha, topdi! Shavkatni olib qolishi kerak!

U o'zi qilib yurgan ishlari uchun qachondir javob berishga majbur bo'lishini olldindan bilar, ammo bu kun xuddi shu bugun yetib kelishini bilmagan edi. "Kelmayman deb ketgan odam qaytib kelishini kim bilibdi?!" Bir lahzada uning xayolidan bir kechalik huzur uchun Klarani uyiga olib kelib, kechirilmas xato qilib qo'ygani, endi hammasi tamom bo'lgani chaqmoqday yaraqlab o'tdi. Bu xato boshqa bir fojiani boshlab kelishini, Muqaddam uni hech qachon kechirmasligini endi aniq tushundi. Oxirida eng katta fojiani ham tushundi. Yo'q, u o'g'lini — o'zi uchun shu qadar yaqin bo'lib qolgan, yuragining bir parchasiga aylangan Shavkatni endi hech qachon ko'rolmasligini o'yladi-yu, zinadan yalang oyoq pastga otildi. Yo'q, yalinib-yolvorib bo'lsa ham to'xtatib qolish kerak!

Alimardon zax yerda sakrab-sakrab Muqaddamning ketidan yugurdi. Darvoza tagida yetib oldi.

— Muqad... — dedi halloslab.

Muqaddam keskin o'girilib qaradi. U entikib nafas olar, qorong'ida o't bo'lib yonib turgan ko'zlari charaqlar edi.

— Muqad... — dedi Alimardon qo'l cho'zib. — Men...

— Qoch, vijdonsiz! Yo'qol, iflos! Yuvuqsiz! — dedi Muqaddam chinqirib. Birdan qo'lidan Shavkat sirg'alib tushib ketayotganini sezib qoldi-da, ko'tarib mahkam bag'riga bosdi.

Eshikdan otilib chopib chiqib ketdi. U yig'lagisi kelar, ammo yig'lay olmas, turtinib-turtinib chopib borar, bola chirillab yig'lardi. Bir yerga borganda oyog'i toyib ketdi. Ammo Shavkatni qo'yib yubormadi. Cho'kkalab olganicha bolani mahkamroq bag'riga bosdi. Beixtiyor orqasiga qaradi. Kattakon uy vahima ichida qorayib ko'rinar, bitta, faqat bitta derazadan iflos nur to'kilib turardi.

Shundagina u Shavkatning boshiga yuzini bosgancha o'ksib-o'ksib yig'lab yubordi. Ha, u sezar edi. Erining sayoqligini, o'ziga xiyonat qilayotganini sezardi. Ammo bu xayoldan dahshatga tushib, o'zini aldar, uni pok deb o'ylashga majbur etardi.

Bir vaqtlar mana shu uyga yor-yor bilan kirib kelganini haligina orziqib eslamaganmidi!

Ha, bu yuvuqsiz boshidan uni baxtiqaro qilgan edi. Oxirida ham baxtsiz qildi! Shuncha yillardan beri bir so'zini ikki qilmay hukmiga bo'ysunib kelganida, vaqti kelib allaqanday xotinlar bilan to'shagini harom qilishini bilganida edi!

Bunchalar sho'r bo'lmasa bu peshanasi!

U hamon hiqillab-hiqillab borar, qayoqqa ketayotganini o'zi bilmas, uyiga qaytay desa, badjahl otasining g'azabidan qo'rqrar, osmon-u falakda osilib turgan yulduzlar sovuq ko'z yosh to'kib yum-yum yig'lar, faqat Shavkat ovunib qolgan edi. U onasiga nima bo'lganini tushunmoqchiday qorong'ida ko'zlarini javdiratib borardi.

Quyosh baxtidan entikkanlarga ham, g'amidan bag'ri qon bo'lganlarga ham baravar nur sochaverar ekan. Uch haftadan buyon Muqaddamlarning g'am yukini ko'tarolmay jimjit bo'lib qolgan kaftdek hovlisida bahor gurullaydi. Tip-tiniq, chuqur osmonda tog'-tog' bulutlarni ko'chirib yurgan ko'klam sabosi el qatori bu hovliga ham iliq tomchilar purkab o'tdi. Hovlidagi bir tup o'rik shoxlarida qinidan chiqqan dovuchchalar mo'raladi. Burchakdagi oshxona tomida chuchmomalar ochildi. Hovuzcha oldida Muqaddam qizligida dadasiga janjal qilib ektirgan bir taxta o'sma yana jonlanib qoldi. Mana shu o'smalar suvi bir vaqtlar uning qunduz qoshida yashnagan edi.

Endi-chi? U o'smani nima qilsin? Kimga? Nimaga? Kim uchun qo'yadi?

Muqaddam afsus bilan xo'rsinib qo'ydi. U Shavkatning yaktakchalarini yuvib o'tirar, iliqqina oftob yelkalarini qizitar, jomashovdagi oppoq ko'pik sachrab-sachrab ketardi.

Muqaddam hech nimani o'ylagisi kelmas, ammo g'amgin xayollar yuragini g'ijimlardi.

Chiqqan qiz chiyriqdan tashqari, deydilar. U qaytib kelgan kunidan boshlab Anzirat xolaning boshiga tog'day g'am tushdi. Ona har kuni uni koyiyverib charchadi. Muqaddam bo'lgan gaplarning hammasini aytib berdi. Endi hech qachon qaytib bormasligini ham aytdi. Rostda, nimaga borsin? Qaysi qilgan yaxshiliklariga? To'ydan keyin uch-to'rt oy o'ynab-kulgani bo'lmasa...

Endi o'ylab qarasa, Alimardon uni qilcha ham qadrlamagan ekan. Nima qilsa o'zi uchun qilarkan. Muqaddam unga bir oqsoch bo'lib qolgan ekan.

Yo'q, hecham qaytib bormaydi. Yelkasining chuquri ko'rsin o'sha uyni!

Muqaddamlarning xonadoni o'sha kundan beri yana bir qo'rqinchli voqeani kutib yashardi. Otasi bir oycha ilgari Boysunga — uzoq bir qarindoshinikiga ketgan, uydagi gapdan bexabar edi. Ona-bola erta-indin qaytishi kerak bo'lgan otani yurak hovuchlab kutishardi...

Ichkaridan bola yig'isi eshitildi. Muqaddam shoshapisha qo'lining ko'pigini bir chekkada yotgan sochiqqa

artib yugurdi. Oynaband ayvonning eshigini sharaqlatib ochib kirdi.

Anzirat xola ikki bukilgancha Shavkatni belanchakdan olmoqchi bo'lar, doka ro'moli sirg'alib yelkasiga tushib qolgan, oppoq sochlari to'zg'ib ketgandi. U ovozini baralla qo'yib Alimardonni qarg'ardi.

— Xudoyo yigit o'lsin. Yigitgina o'lmasa rozi emasman. Bolaning ko'z yoshi ko'r qilmasa, rozi emasman!

Muqaddam yig'layotgan Shavkatni onasining qo'lidan oldida, bag'riga bosdi.

— Ungayam boqqan balo bordir, yigitgina o'lgur! — Anzirat xola bolaning ho'l bo'lgan taglik ko'rpachasini almashtirdi-yu, Muqaddamga zarda bilan qarab qo'ydi. Muqaddam onasining toliqqan chehrasiga, kasalmandlikdan milklari shishib ketgan ko'zlariga, oppoq sochlariga qarab turib, rahmi keldi. Shuncha yillar azob chekib, o'zini katta qilgani yetmasmidi? Keksayganida, endi rohat ko'raman deganida, ko'rgani shu bo'ldimi!

— Qo'ying, — dedi bir onasiga, bir o'g'liga qarab sekingina, qarg'amang. Nima foydasi bor...

— Tag'in qarg'amang deydi-ya! Hali otang kelsa, ko'rasan tomoshani! — Anzirat xola jahl bilan burilib tashqariga chiqib ketdi. Hovli tomondan uning oh chekkani eshitildi. — Ey, falak!

Muqaddam onasining birgina shu nolasidan umr bo'yi ko'rgan mashaqqatlarining butun dahshatini sezib, yuragi zirqirab ketdi. O'zi ham bilintirmay uf tortib qo'ydi. Ko'krakka talpingan Shavkatning qo'ng'ir sochlarini siladi. U jimgina to'yib-to'yib emar, ko'zlarini suzib turar, ammo qoshlari chimirilib ketgan edi. "Xuddi o'shaning o'zi! — Muqaddam beixtiyor jilmaydi. — Qosh-ko'zi ham, o'jarligi ham..." — U engashib o'g'lining yuzidan avaylabgina o'pdi.

* * *

Muqaddam Shavkat uyg'onmasdan ishlarini bitirib olish uchun yelib-yugurar edi. Anzirat xola yuragi qon bo'lib ketganini aytib, erta bilan qo'shninikiga chiqib ketdi. Muqaddam idish-tovoqlarni yuvdi, hovli supurdi. O'sma oldida to'plangan axlatlarni paqirga solayotganida to'satdan eshik taqillab qoldi. Muqaddam tanidi. Tanidi-yu, qo'lidan supurgi tushib ketdi. "O'sha! — Muqaddam uning eshik qoqishini yaxshi biladi. — O'sha!"

U ovoz chiqarishdan cho'chigandek bir lahza nafasini yutib, turib qoldi.

Eshik yana taqilladi.

Muqaddam oyoqlaridan mador ketib, qaltirab bora-yotganini sezar, o'zini bosib olishga urinar edi. Nihoyat, u sekin-sekin borib, zanjirni tushirdi. Alimardonni ko'rdi-yu, begona erkak qarshisida turgandek barmoqlari bilan ko'ylagining yoqasini g'ijimlab, ko'kragini yashirdi.

Alimardonning ko'zlari biroz cho'kkan, ammo tik qarab turar, Muqaddamning ko'nglidagini bilib olmoqchiga o'xshardi. Nihoyat, Muqaddam unga boshdan-oyoq razm solib chiqdi. Alimardon eshik kesakisini ushlab olgan, ko'k kostumining yengidan chiqib turgan oltin soati yaraqlardi. Bu soatni yaqinda ikkovlari birgalashib olishgan, Muqaddam o'z qo'li bilan uning bilagiga solgandi.

— Mana, men keldim, Muqad...

Bu so'zlarni shunday mayin aytdiki, Muqaddam uning hech qachon bunday muloyim, yalinchoq ohangda gapirganini eshitmagan edi. Yo'q, eshitgandi, bir vaqtlar, kelin bo'lmasidan ilgari...

Muqaddam yana ko'z o'ngi xiralashib ketayotganini, bir og'iz gapirsa ovozi titrab ketishini bilib indamadi. Yana uning qo'llariga, barmoqlarining ustini mayin tuk qoplagan qo'llariga qaradi. Qachondir bu qo'llar uning sochlarini silagan. Mayin-mayin silagan. Silab turib baxtiga chang solgan... Bu qo'llar o'sha xotinning ham sochlarini silagan-da. O'sha xotinning ham yelkalarini siypalagan-da...

Muqaddam g'azabdan bo'g'ilib pichirladi:

— Nega keldingiz? Nima kerak sizga?!

Alimardon Muqaddamga tanish, o'sha ma'noli ohangda kuldi.

— Bo'l endi, Muqad...

Muqaddam alamdan lablarini tishlab, devorga suyanib qoldi.

“Bo'l endi...” — U kelinlik paytida erining xuddi shu so'zlarini, xuddi shu ohangda kulib aytganini har kecha eshitardi. Kim bilsin, yana kimlar eshitmadi ekan bu so'zlarni...

Uning vujudini birdan g'azab yondirdi-yu, nafrat bilan pichirladi:

— Keting!

Shu topda u Alimardonning yalinishini, yolverishini istar, o'sha uyga baribir qaytib bormasliligini bilib tursa ham, shuncha iztiroblari haqi uni tiz cho'ktirishni, qasos olishni xohlardi.

Ammo Alimardon yalinmadi. Uning ko'zlariga xotirjam tikilib turdi-da, sekin ta'kidladi;

— Bola bor, esingni yig'...

Muqaddam g'azab ichida qo'llari qaltirab, eshikni qarsillatib yopdi-da, zanjirlab oldi. Nima qilayotganini o'zi ham tushunmay, uyga otilib kirdi. Uxlab yotgan Shavkatni dast ko'tardi-yu, birov tortib olib qo'yayotgandek mahkam bag'riga bosdi.

* * *

Shavkat tug'ilganidan beri Muqaddamning uyqusi qush uyqusidek ziyrak bo'lib qolgan edi. Hozir ham u endi ko'zi ilinganida kimdir ship-ship yurib yoniga kelganini sezdi-yu, uyg'onib ketdi. Boshida onasi engashib turardi. Uy ichi qorong'i bo'lsa ham u onasining chehrasidagi xavotirni payqadi. Ko'ylagining ko'krak tugmalarini qadarkan, onasiga tikilib so'radi:

— Nima bo'ldi, oyi?

Anzirat xola javob bermasdi. Tashqarida shamol guvillab, derazaning ochiq qolgan bir tavaqasi g'iyqillar, uy ichidagi sukunatni chuqurlashtirishga qasd qilganday horg'in ingrar edi.

Muqaddam Shavkatni uyg'otib yubormaslik uchun ehtiyot bilan o'rnidan turdi.

— Nima bo'ldi? — dedi tag'in shivirlab.

Ona Muqaddamga go'daklikdan tanish bo'lib qolgan xavotirli ovozda pichirladi:

— Dadang keldi... — Uning yuragi orqasiga tortib ketdi, qo'rqa-pisa ayvon tomonga qarab qo'ydi. — Ko'chadan eshitib uyingga boribdi. Ering bilan gaplashibdi. Avzoyi yomon...

Muqaddam turgan yerida qotib qoldi. Bir vaqtlar qizaloqlik paytida gunoh qilib qo'ysa, dadasi uni ayovsiz kaltaklar, o'shanda onasi xuddi hozirgidek titrab-qaqshardi. Muqaddamning vujudini yengil bir titroq silkitib yubordi. U dadasining qahri qattiq ekanini, "Qizing eridan chiqib keldi", degan isnodni ko'tara olmasligini

bilar edi. U dadasining ko'nglida borini bilib olmoqchiday ayvon tomonga qarab qo'ydi. Qiya ochiq eshikdan uy ichidagi gilamga nur to'kilib turar, ammo dadasi ko'rinmasdi. Tashqarida hamon shamol guvillaydi, o'rik shoxlari ayanchli ingrab, bir-biriga qarsillab uriladi, bitta-yarimta yomg'ir tomchilayotgan bo'lsa kerak, deraza oynalari chirsillaydi.

Muqaddam yana bir nafas ikkilanib turdi-da, sekin-sekin borib, eshikni lang ochdi. To'rda, guldor qog'oz yopishtirilgan devor tagidagi ko'rpachada o'tirgan otasi-ga salom berdi. Lekin ovozi o'zi ham arang eshitdi. Dadasi o'siq qoshlari ostidan unga bir qarab qo'ydi-yu, alik olmadi. Uning ozg'in, serajin yuzida qon qolmagan, iyagi titraganidan qop-qora soqolining uchi bilinar-bilinmas silkinib turar, ko'kimtir tomirlari bo'rtib ketgan qo'lini musht qilib olgancha xontaxtaga tirab o'tirardi.

Muqaddam otasidan ko'z uzmay, oyoq uchida yurib kelib poygahga cho'kkaladi. Onasi ham sharpaday siljib keldi-yu, eridan ko'z uzmay ikkovlarining o'rtasiga o'tirdi.

Ota hamon indamas, xontaxaning yupqalanib ketgan qirrasiga tikilgancha o'tirardi. Muqaddam mana shu dahshatli sukunatning tezroq tamom bo'lishini kutar, nima bo'lsa ham otasi tezroq gapirishini xohlar, hozir portlash ro'y berishini bilib azoblanardi. Onasi gapir, ahvolini so'ra, deganday Muqaddamga imlab qo'ydi. Ammo Muqaddam hozir otasining ahvolini so'rasa, battar loyillab ketishini bilardi. Shuning uchun indamay o'tiraverdi.

Nihoyat, otasi unga qoshini chimirib qarab qo'ydi.

— Ering bilan nega urishding?

Muqaddam dadasining ataylab yumshoq gapirganini tushundi. Lekin javob bermadi.

Onasi qo'rquv ichida goh qiziga, goh eriga qarab shoshilib gapirdi:

— Suv bir loyqalanmasdan tinmaydi... Ertaga o'zingiz oborib qo'yasiz, binoyiday bo'lib ketadi. — U Muqaddamga qarab xo'p de, deganday imladi.

Muqaddam bunaqa gaplardan foyda chiqmasligini bilib, past, ammo qat'iyat to'la ohangda yuragida borini aytdi:

— Yo'q, oyi, men qaytib bormayman!

Ona bechora olazarak bo'lib qolganini sezdi-yu, yana qaytardi:

— Bekorga ovora bo'lmanglar...

Otasi xontaxtaga yanayam pastroq munkayib, ko'zlarini tag'in bir nuqtaga tikib turaverdi.

Oraga yana o'sha tarang sukunat cho'kdi. Tashqaridagi shamol kuchayib ketdi. Endi shamol muttasil g'uvillar, o'rik shoxlarining vahimali vishillashi aniq eshitilib turar, bo'g'otning allaqayeri qirsillar, shiftdagi lampochka sekin-sekin lopillab dadasining soyasini xontaxta ustida u yoq-bu yoqqa silkitardi.

— Ering bilan gaplashdim. — Dadasining ovozi sukunatda jaranglab eshitildi. U o'zini bosib oldi shekilli, anchadan keyin bosiq ovozda qo'shib qo'ydi: — Qilmishidan pushaymon bo'lib o'tiribdi. Yalinib borsam, o'zi kelmadi, deyapti.

O'zining to'shagida yotgan o'sha juvon Muqaddamning ko'z oldiga keldi-yu, hali eskirmagan, hech eskirmaydigan alami yana lovillab ketdi. "Qilg'ilikni qilib qo'yib nega yalinadi?" — Boyagi qo'rquv allaqayoqqa yo'qolib, o'rnini chidab bo'lmas nafrat egalladi.

U indamay yuzini o'girdi.

Yana onasi o'rtaga tushdi.

— Urmagan, so'kmagan er bormi, bolam? Bitta bolangni tirik yetim qilasanmi?

Muqaddam yaxshilik uchun yolg'on gapirgan onasiga ma'nosizgina qarab qo'ydi-yu, indamay o'tiraverdi.

— Avlodimizda eridan chiqish odati yo'q, — dedi otasi bo'g'iq ohangda. — Butun mahallaga halitdan gap tarqalib ketibdi... Qaysarlik qilma, yopig'liq qozon yopig'ligicha qolsin. Boshqa iloj yo'q.

Muqaddam kinoya bilan kulib qo'ydi. Boshqa iloj yo'q emish?.. Nima, birov undan o'tganini bilarmidi?

Onasi ota-bolani murosaga keltirish, Muqaddamning shaxtini qaytarish uchun tag'in o'rtaga tushdi:

— O'zing ko'ngil qo'yib tekkansan, qizim... Birov seni majbur qilgani yo'q.

Muqaddam ayovsiz haqiqatni shundoqqina ro'parasiga keltirib qo'ygan onasiga yarq etib qaradi. "O'zim! O'zim! Hammasiga o'zim aybdorman! — U o'kinch bilan boshini quyi soldi. — Ko'ngil qo'yib... Ko'ngil

qo'yibmi, majbur bo'libmi?!" — U allaqachonlardan beri shu savolni o'ylar, ammo javob topolmasdi. Boyagina Alimardonni qovura boshlagan nafrat olovining bir cheti endi o'zini ham kuydirib tashladi. Onasi yana allanimalar dedi. Ammo Muqaddam eshitmadi. Endi uning yuragini beshafqat bir qo'l g'ijimlar, lekin bu qo'l Alimardonnikimi, o'zining qo'limi — ajrata olmas edi.

— Ertaga u keladi.

Muqaddam dadasining so'zlarini yarim-yorti eshitdiyu, burilib qaradi.

— Nima?!

— Ering kelib, olib ketadi, — dedi otasi yumshoq, lekin qaysar ohangda. Keyin yana ham yumshoqroq qilib qo'shib qo'ydi: — Uyat bo'ladi. Gunohini bo'yniga olib turibdi-ku. Iloj qancha?

— Men bormayman, — dadasi qanaqa ohangda gapirgan bo'lsa, Muqaddam ham xuddi o'sha ohangda javob berdi.

Otasining qalin qoshi ostidagi ko'zlari chaqnab ketdi. Endi uning qoni qaynay boshlagan, o'z hukmiga bo'ysunmaganlarning jazosini beruvchi asablari tarang tortila boshlagan edi.

— Borasan! — dedi u cho'rt kesib. — Bormasang, o'zim oborib qo'yaman.

— Bormayman!

— Borasan!

Otaning qoni gupillab ketdi. Lekin Muqaddamning vujudida ham xuddi shu ota qoni aylanardi. U mo'min-qobil onasiga emas, xuddi shu otasiga tortgan edi.

— Bormayman! — dedi u otasiga tik qarab.

— Hay, dadasi, bola qo'rqadi! — ona dahshat ichida erining titray boshlagan qo'llariga yopishdi. — Qo'ying... Qo'yinglar...

— Borasan, itvachcha, borasan!

Muqaddam sakrab o'rnidan turdi.

— Bormayman! Bekorga ovora bo'lasizlar!

Otaning ko'zlari chaqnab ketdi. Mahsili oyog'i bilan xontaxtani tepib yubordi. Xontaxta Muqaddamning shundoqqina oldidan uchib o'tib, obrezga borib tushdiyu, qarsillab sindi.

Ona chirqillab eriga yopishdi. U allanima deb yolvor-rar, ammo Muqaddam eshitmas edi.

— Yo'qol ko'zimdan, ko'rnamak!

Muqaddam jaholatdan qaqshayotgan otasining oldiga tik yurib keldi.

— Haydamasangiz ham ketaman! — U ko'ksini to'ldirib kelayotgan yig'ini arang bosib, nimqorong'i uyga otilib kirdi-yu, o'g'lini ko'rpasi bilan yulqib karavotdan oldi. Shavkat g'ingshib yig'lay boshladi. Muqaddam yana shiddat bilan otilib chiqdi. O'g'lini mahkam bag'riga bosib, ayvon eshigiga yetdi.

Ona endi erini qo'yib yuborib, yig'lagancha Muqaddamga yopishdi. U yig'i aralash bir nimalar der, Muqaddamni olib qoladigan tanho umidi shudek Shavkatga talpinar, bolaning ko'rpachasidan tortqilardi. Muqaddam hech nima eshitmadi. Ayvonning oynaband eshigini qarsillatib ochdi-da, o'zining eng osuda damlari kechgan uyiga bir qarab qo'ydi. Shu qarashda ko'zlari-dan yosh tirqirab ketdi.

— Tegma! Ketsin! — hayqirdi otasi turgan yerida yaproqday qaltirab. — El-yurt oldida sharmanda qilgandan ko'ra, yo'qolib ketsin!

Muqaddam g'ishtin zinadan hovliga sakrab tushdi. Qattiq shamol nafasini qaytarib yubordi. Ro'moli pir-pirab, yelkasidan sirg'alib uchib tushdi, sochlari yoyilib ketdi.

Yo'lak oldida onasi unga yetib olib, bilagiga yopishdi.

— Jon bolam, esingni yig', jon bolam! — dedi u yig'lab.

Muqaddam onasining iztirob to'la yig'isini eshitib, qayrilib qaradi. Ammo to'xtamadi. Pastak darvozadan boshini egib ko'chaga otildi, yugurib ketdi.

Ko'chalarda shamol o'kirar, simyog'ochlar uchidagi lampochkalar shiddat bilan lopillar, chopib borayotgan Muqaddamning soyasini u yoqdan-bu yoqqa irg'itar edi.

Toshkent! Odamlarning baxtini qanchalik bag'rikenglik, saxiylik bilan ko'ksiga sig'dirsa, baxtsizligini ham shunchalik bag'rikenglik, beparvolik bilan qarshilaydi!

Muqaddam ko'ksini to'ldirgan yig'idan dovdirab ko'cha bo'ylab borarkan, o'zini yakka-yolg'iz, ojiz his etar, odamlar allaqachon uy-uylariga kirib ketishgan, qaysi bir derazalarda chiroqlar o'chgan, kimlardir baxtidan entikib hayot gashtini surar, qaysi bir derazalardan

kuy yog'ilib chiqar, kimlardir o'z oqshomini shodlikka to'ldirgan aziz bir odami bilan suhbat qurardi. Faqat u yolg'iz edi. Uning qadam tovushlari asfalt yo'lkada qarsillar, shamol aralash quloqni teshib yuborguday olis-olislarga tarqalar edi. Ha, u biladi! Otasi jahl ustida shundoq qilayotganini, zum o'tmay pushaymon bo'lishini, butun umidlari shu qizidan ekanini biladi. Onasi hozir alam ichida zir titrab, qo'rquvdan behush bo'lib qolganini ham biladi. Lekin otasi, onasiga bo'lgan mehrdan ko'ra o'z-o'ziga bo'lgan nafrat zo'r chiqib, yetaklab ketyapti uni! Qayoqqa? Mana shuni bilmaydi u...

Muqaddam katta ko'chaga chiqaverishdagi pastak uy tagida yotgan xarsang-toshga ko'zi tushdi-yu, birdan hushi joyiga kelganday to'xtab qoldi. O'g'lining yig'layotganini, o'zining sochlari to'zib ketganini endi payqadi. Chiroq nurida tilsiz boqib turgan bu tosh uning ko'ziga oltin bo'lib ko'rinib ketdi. Iliq, aziz xotiralarning quyuni to'satdan yopirilib keldi-da, sekingina tosh ustiga o'tirdi.

Bir vaqtlar eri urushda o'lgan xotin shu tosh ustida o'tirib, pista sotardi, Muqaddam qizaloq dugonalari bilan doim shu yerda o'ynardi.

Keyin... Keyin u oqshomlari o'zini kuzatib kelgan Anvar bilan xuddi shu yerda o'tirguvchi edi...

Birdan uning ko'z o'ngida hozirgi emas, o'sha o'z Anvar akasining uyatchan, xayolchan qiyofasi jonlandi...

Mana, hozir ham hammayoqqa pista po'chog'i sochilib yotibdi. Chekka-chekkada oqarib yotgan papiros qoldiqlarini shamol ermak qilib pildiratyapti...

O'zi ham bir vaqtlar Anvarning muhabbatini ermak qilgan ekan. Dunyo o'zi shunaqa ekan. Kishi o'zini ardoqlaganlarga ozor berarkanu ozor berganlarni ardoqlarkan...

U o'g'li ko'ksini tortqilayotganini sezib, egilib qardi. Shavkat ovunib qolgan, ammo uzun-uzun kipriklari orasida yosh yaltirab turar, jajji qo'ldalari bilan onasining siynasiga yopishib olgan edi. U o'g'liga bir qarash-dayoq hamma fikrlari izsiz yo'qolib ketdi. Ko'ksi quyoshday yagona, quyoshday yorqin onalik mehri bilan to'lib-toshdi. Shavkatni mahkam bag'riga bosib, negaligini o'zi ham tushunmay jilmayib qo'ydi.

Ko'cha ichida shoshilinch qadam tovushlari eshitildi. Allakim halloslab yugurib kelardi. Muqaddam shoshilib, ko'ksini yashirdi. O'g'lini bag'riga mahkamroq bosib o'rnidan turdi.

— Muqad!

Muqaddam zulmat ichidan chiqib kelayotgan ayolni daf'atan taniy olmadi. Keyin tikilib turdi-yu, qichqirib yubordi:

— Lobar!

Lobar yugurib kelib, uni quchoqlab oldi. U harsillar, tez chopganidan rangi o'chib ketgan edi.

— Jinni! — dedi u Muqaddamga o'qrayib. — Esing bormi o'zi?! Nima qilib o'tiribsan, Anzirat xolamni o'ldirmoqchimisani? — U Shavkatni ko'tarib olmoqchi edi, Muqaddam bermadi.

— Qo'yaver, o'zim... — Muqaddam uning kelinlik latofati barq urib turgan chehrasiga, atir hidi gurkirayotgan atlas libosiga qarab turib, loqayd so'radi:

— Qachon kelding?

— Vuy, odamning o'takasini yorib yuboray deding! — Lobar nafasini rostlab jilmaydi. — Oyim kasalliklarini eshitib kelgan edim... Uzoq yo'l, endi kelib turgandim, xolam yig'lab chiqdilar... — U yo'l boshlar ekan, shamoldan yuzini pana qilib Muqaddamga qarab qo'ydi. — Jinni bo'lib qoldingmi?

Muqaddam sirdosh dugonasining xuddi shu paytda uchraganidan ko'nglida bir ilqlik uyg'onib, unga ergashdi. Lobarining shamolda hilpirayotgan etaklariga, shoshilib qadam bosishiga qarab borarkan, daf'atan xayoliga qiziq bir fikr keldi. Bu xayol umid chirog'i singari oldinga yetaklaganday bo'lib ketdi.

— Lobar, qishlog'inglarda menga ish bormi? — dedi shoshilib.

Lobar taqqa to'xtab, burilib qaradi. Yana yuzini kafti bilan shamoldan pana qilib, uzoq qarab qoldi.

— Nima ketmoqchimisani? — dedi ishonqiramay.

— Ish bo'lsa, boraman! — Muqaddam Shavkatni o'nglab ko'tarib, o'jar, qat'iy ohangda yana takrorladi: — Butunlay ketaman!

Lobar uning aniq aytayotganini tushunib, tag'in bir nafas turib qoldi.

— Ish topiladi, — dedi o'ylanib. U dugonasining o'z

yonida bo'lishidan quvona boshlagan edi. — Rostdan qaytib kelmaysanmi?

— Butunlay ketaman! — Muqaddamning o'zi oldingaga o'tib, yurib ketdi.

Zum o'tmay ular ko'cha ichiga kirishdi. Ikki juft poshna sadosi shamol qanotida uzoq qarsillab turdi.

Muqaddam bu ko'chalarda o'zining qadam tovushlari endi yangramasligini bilardi.

* * *

Kattakon zal ham, balkonlar ham tomoshabinlar bilan liq to'lgan. Chekka-chekkadagi eshiklar ustida yonib turgan qizg'ish, o'ychan nur ostida odamlarning chehrasi shodon, hayajonli ko'rinadi.

Alimardon torini ko'tarib olgancha, sahna chekkasiga surib qo'yilgan zangori baxmal parda orqasidan zalga tikilib turar, negadir ijirg'anar edi. Kungurador shiftlar ostida Mutal Qodirovning mayin, dilkash ovozi ohista parvoz etadi, odamlar uni hayajondan entikib tinglashadi. Alimardonning nazarida yuzlarcha odamlar shu topda bir ohangdan tebranib, bir ohang og'ushida to'lg'anayotgandek edi. Bahor suvlarining jarangdor kulgisi ham, iliq quyoshning erka nurlari ham, iboli yurak to'lqinlari ham — hamma-hammasi shu ohangda mujassam edi.

Zalda dahshatli qarsak ko'tarildi-yu, Alimardonning yuragi zirillab ketdi. U birinchi qatorda o'tirganlarga vahima bilan qarab qo'ydi. Odamlar baravariga qarsak chalishar, Alimardonning raqibini olqishlashardi.

Alimardon Mutalning zalga qarab yengilgina ta'zim qilib qo'yganini ko'rib turdi. U tomoshabinlarga yana bir marta tashakkur bildirdi-da, sahna chetiga chiqdi. Konferansye qiz tez-tez yurib mikrofon oldiga borgani-da, qarsaklar yana kuchayib ketdi. Ammo qiz hech kimga parvo qilmay baland ovoz bilan qichqirdi:

— Navbat taniqli, sevimli xonandamiz Alimardon To'rayevga!

Alimardon torini qo'lga olib, chehrasiga o'sha tanish tabassumni qalqitdi-da, sahnaga chiqa boshladi. Ammo shu ondayoq qarsak ilgarigidan ham kuchayib ketdi. Avvaliga u odamlar meni olqishlayotibdi, deb quvondi. Lekin mikrofon oldiga kelganidan keyin chapak tovush-

lari bir me'yorda gurs-gurs urilayotganini ko'rdi-yu, bir nafas qotib qoldi. Odamlar norozilik bilan qarsak chalishar, zalning chekka-chekkalaridan hushtak ovozlari eshitilib qolardi. Nima gap? Odamlar uni haydashyaptimi? Mutalning o'zini talab qilishyaptimi?

U vahima ichida bir zalga, bir bo'zrayib qolgan konferansyega javdirab qaray boshladi, alamdand lablari titrardi. Shunda ham o'zini o'zi majbur qilib qayta jilmaydi. Tomoshabinlarga qarab ta'zim qildi-yu, torini ko'tardi. Zal ustida torning alamli sadolari jaranglay ketdi. Jarangladi-yu, shu ondayoq gumburlagan chapak tovushlari ostida ko'milib qoldi. Odamlar haydashar edi uni!

Alimardon birdan chalishdan to'xtadi. Sitam to'la ko'zlari bilan zalga tikilib qoldi.

"Bu qandoq sharmandalik! Bu qandoq sharmandalik!"

Bir vaqtlar momaqaldiroqdek gumburlab odamlarning yuragini larzaga solgan, chaqmoqdek chaq nab kishilarning ko'zini qamashtirgan Alimardon To'rayevning qismati shu bo'ldimi? Sahna gulshanida qanoti kapalakdek tovlangan Alimardonning umri shunchalar qisqa bo'ldimi?!

Har safar qiyqirib olqishlagan tomoshabinlar qani? Balki o'sha paytda eng qattiq qarsak chalib olqishlagan odamlar hozir ham eng qattiq qarsak chalib uni haydashayotgandir?! Nahotki, Zufar Xodiyevichning gaplari to'g'ri chiqqan bo'lsa!

U zalga, o'zining eng shirin, eng baxtiyor damlarini bag'riga yashirgan qadrdon zalga, nochor termilib turgan tilsiz devorlarga, munis qandillarga oxirgi marta qaradida, birdan ko'zlariga yosh quyulib keldi.

Turgan yerida shartta burildi-yu, chopganicha sahna chetiga chiqdi. Undan yo'lakka o'tdi-da, torini to'shalgan poyandozga tashlaganicha yugurib ketdi.

Teatr etagidagi boqqa kirgandagina o'ziga keldi. Chor atrofda bahor yashnar, tabiat o'zining mangu, buzilmas qonuniga amal qilib ko'klamni yetaklab kelgan edi. Bog' ustida orombaxsh shabada esar, havoda ko'katlar isi anqir, ko'klam shamoli mayin yaproqlarni silkitar, yomg'ir suvini emib to'ygan yer erkin-erkin nafas olardi.

Ha, yer yuzida qayta tug'ilish, qayta gullash, qayta hayot boshlangan edi. Yolg'iz uning — Alimardon To'rayevning bahori o'tgan edi.

Odam o'zi baxtiyor paytida o'zgalarning baxtsizligini tushuna olmas ekan. Muqaddam uyidan qon-qaqshab chiqib ketayotganida Alimardon uning mushtiparligini tushunmagan ekan. Mana, bugun o'zi baxtsizlik nima ekanini payqaganida birdaniga tushundi. Hammasini tushundi. Shu topda oldida biron-bir yupanchi, biron-bir suyanchig'i qolmaganini o'yladi. O'yladi-yu, butun vujudi bilan munkib ketdi. Shu topda o'g'lini, o'zining yagona yupanchig'ini bag'riga bosib-bosib erkalatgisi, o'zi ham kimgadir erkalangisi, dardlashgisi kelib ketdi!

Nachora? Hayot nimaniki taqdim etgan bo'lsa, o'shandan ortig'ini qaytib olmaydi.

"Ahmoqlar! — deb o'yladi u o'zini sahnadan quvib chiqargan odamlarni o'ylab. — Ahmoqlar! Shular san'atkorning qadrini bilisharmidi? San'at nimaligini tushunisharmidi?!

U boshini quyi solgancha sekin-sekin yurib borar, alamdan tishlarini g'ijirlatardi. U odamlardan nafratlanar, kuni kecha bir nafaslik orom uchun chakkasiga pul qistirib, bugun o'zini sahnadan haydagan yengil-yelpi tomoshabinlarni ko'rardi-yu, chinakam san'atni qalbining to'rida saqlashga qodir bo'lgan chinakam shinavandalar ozmuncha emasligini bilmas, bilishni xohlamas edi.

U bahor quvonchiga to'lgan ko'chalardan soyaday sudralib borar, ammo hayot o'zining kichkinagina bir zarrachasining fojiasiga parvo qilmas, yashash gashti bilan, tug'ilish zavqi bilan mast edi.

* * *

Alimardon katta yo'ldan burilib, tor ko'chaga kirdida, o'n qadamcha yurib to'xtab qoldi. Devorlar osha egilib yotgan o'rik shoxida danak qotirgan dovuchchalar marjondek tizilgan, oqarib qolgan gilolar ustida chumchuqlar parvona bo'lardi. Quyosh endigina ko'z ochgan, kechasi yog'ib o'tgan jalaning tarovatli nafasi hali ketmagan, asfalt ko'chaning u yer-bu yerida suv halqob bo'lib yotardi. Hammayoq jim, o'tkinchilar siyrak. Faqat ko'cha ichkarisida — yagona simyog'och tagidagi sayhonlikda ikki qizaloq koptok o'ynaydi. Ularning biri, kaltagina qizil ko'ylak kiygan qiz tomosha qilib turar, ikkinchisi, jajji duxoba nimcha kiyib, sochiga bargak taqib olgani koptokni yerga urib, gir-gir aylanardi.

Koptok to'p-to'p etib yerga uriladi, har aylanganida qizaloqning bargaklari yoyilib-yoyilib ketadi. Qizil ko'ylakli qiz o'rtog'ining aylanishiga havas bilan qarab, bir ohangda sanaydi:

— O'n yetti, o'n sakkiz, o'n to'qqiz...

Alimardon ularga qarab jilmayib qo'ydi. Hayot o'z yo'lidan borar, bahor bolalarga o'z quvonchi, o'z shodliklarini saxiylik bilan taqdim etgan edi.

Alimardon qizaloqlarning oldidan sekin-sekin yurib o'tib ketdi. Qizchalar parvo qilishmadi unga. U yana yigirma qadamcha yurib, boloxonali uy yonboshidagi ko'kish eshikni ko'rib to'xtadi. Yuragining bir burchida shuncha yillardan beri mudrab yotgan allaqanday pok, ammo azobli tuyg'ular birdan tug'yon urdi-yu, nafasi tiqilib qoldi. Bir vaqtlari — bundan uch yil burun u o'zining do'stlari bilan, yoshlik zavqiga to'lgan yigitlar bilan mana shu yerdan bir ko'cha bo'lib o'tib, ko'kish eshikdan kirib borgan edi. Uni quchoq ochib, farzandim, deb kutib olishgan edi. Endi-chi...

U qo'lga tushib qolishdan cho'chigandek oyoq uchi-da yurib yaqin bordi. Eshik qiya ochiq turardi. U boshini bir tomonga egib, asta mo'raladi. Hovli o'rtasidagi vodoprovod jo'mragidan suv sharillab oqib yotar, sement hovuzcha to'lib chiqib, ariqcha chetidagi barq urib yotgan o'smalarga toshib ketgandi.

Uning ko'z o'ngi qorong'ilashib, entikib ketdi. Hamma narsaning qadri yo'qolganidan keyin bilinarkan. Shu topdagina u Muqaddamni sevganini, qattiq sevganini tushundi. Tushundi-yu, yengil titrayotgan qo'llari bilan eshik zanjirini qoqdi.

Ichkaridan ayol kishining "hu-uv" degan tovushi eshitildi. Ayvonning oynaband eshigi sharaqlab ochildida, qaynonasi ko'rindi. U yo'lakda turgan odamni ko'rmadi shekilli, kaftini quyoshdan pana qilib tikildi. Alimardon uning qo'llari xamir yuqi ekanini ko'rdi. Kampirning egik gavdasi tag'in ham kichraygan, munkillab qolgan edi. Alimardon Muqaddamga uylan-ganidan keyin bu hovliga kam kelgan, qaynonasini ham, qaynotasini ham kam ko'rgan, ular uyiga borishganida ro'yxush bermas edi. Hozir u kampirni g'am-g'ussa ado qilganini payqadi.

— Kelavering, — dedi kampir past, ojiz tovush bilan.

Alimardon kirmadi, kirolmadi. O'sha, Muqaddam haydab yuborganidan beri bu uyga qadam bosishga haqqi yo'qligini bilardi.

Kampir javob bo'lmaganidan hayron qoldi shekilli, zinalardan avaylab qadam bosib hovliga tushdi. Suv toshib yotgan o'smalarni chetlab o'tib, yo'lak yoniga kela turib, taqqa to'xtab qoldi.

— Keling, — dedi u beixtiyor. Keyin birdan rangi o'chdi. Xira ko'zlari yarq etib ochilib ketdi. Begona, qora niyatli odam oldida turganday doka ro'molining uchi bilan yuzining yarmini yashirdi. — Nega keldingiz? — dedi ovozi titrab. — Nima kerak sizga?

Alimardon shu bir og'iz so'zdan — tubsiz alam, bir olam nafrat ohangidanoq hammasi tamom bo'lganini tushundi.

— Men... — Alimardon qaynonasining ko'zlariga qaray olmay teskari o'girildi. — O'g'lim qani? — dedi yuragidagi gapni aytib.

Ayvon eshigi yana sharaqladi. "Muqaddam". Alimardon yuragini titratib yuborgan hayajon ichida yarq etib o'sha tomonga qaradi. Zinadan baland gavdasini g'oz tutib qaynotasi tushib kelardi. U hamon o'zgarmagan edi. O'siq qoshlari ostidan tikilib qaradi-yu, uzoqdan Alimardonni tanidi.

Alimardonning nazarida uning ko'zlari g'azabdan chaqnab ketgandek bo'ldi. U, Qori hozir, hozirning o'zidayoq haydab solishini his etib turar, endi bitta umidi qolgan edi. Alimardon o'g'lini ko'rgisi kelar, uning ovozini, loaqal yig'isini eshitib qolishni orzu qilardi.

Qori katta-katta qadamlar bilan yurib kelib Alimardonga ro'para bo'ldi. U qisqa-qisqa nafas olar, kulrang yaktagi tagidagi sertuk ko'kragi tez-tez ko'tarilib tushar, soqoli asabiy titrar, burun parraklari qisilib ketgandi. U Alimardonga, mana shu nobakorga arzigulik bir og'iz so'z topa olmaganday anchagacha tikilib qoldi.

— Nega keldingiz? — dedi u nihoyat tilga kirib.

Alimardon yuragini to'ldirgan tuyg'ularni bosib olib, sovuqqina:

— Muqad... — degan edi, Qori uning gapini kesdi:

— Muqadda nima ishingiz bor?

Alimardon hammasi tamom bo'lganini yanada

chuqurroq his etdi. Gapni aylantirib o'tirishdan foyda yo'qligini bilib, ko'nglidagi bor gapni aytdi:

— O'g'lim qani?

— O'g'lingiz... — Qori lablari titrab qaytardi: — O'g'lingiz yo'q... Muqad ham yo'q.

Alimardonning ko'nglidagi iztirob o'rnini g'azab egalladi.

— Shavkat qani? Olib ketaman!

— Shavkat yo'q! — Qori chertib-chertib ta'kidladi. — Shavkatni onasi olib ketgan.

“Qayoqqa?” — Alimardonning xayoliga shu fikr urildi-yu, ammo so'rab o'tirmadi.

— Haqqingiz yo'q, — dedi bo'g'ilib. — Men otaman.

— Bola tug'dirishni bilganlarning hammasi ota bo'lavermaydi!

Pastak eshik uning yuzi oldida qarsillab yopildi. Zanjir shiqirladi.

Alimardon g'azab o'tida lovillab bir nafas turdi-da, shartta burilib ketdi.

U hech nimani ko'rmas, ko'z o'ngini oyog'ini “velosiped” qilib qiyqirayotgan o'g'li to'sib olgan, boshini quyi solib borar, nariroqda esa qizaloqlar hamon chirchira o'ynashardi.

* * *

Goho zarurat bo'lib, eski lash-lushlar bilan to'lib ketgan hujrachani titkilab qolsangiz, zanglab yotgan pichoqchangizmi, jiyagi titilib ketgan do'ppingizmi topilib qoladi. Shunda allaqachon yillarning gardi bosib, tusini yo'qotgan xotiralar to'satdan yarq etadi-yu, tag'in alanganib ketadi, yuragingizni o't bo'lib yondirib yuboradi. Bir vaqtlar o'sha pichoqchada toldan hushtak yasaganingiz, o'sha do'ppiga qattiq non solib, ariq bo'yida oqizoq qilib yeganlaringiz yodingizga tushadi. Kechmish yillaringiz, o'sha tongday musaffo yillaringiz hozirgi kuningizga qaraganda ancha beg'ubor, ancha pok bo'lganini ayanchli bir haqiqatday tan olishga majbur bo'lasiz.

Alimardon Anvarning Yangi mahalladagi shahar hovlisiga kirib kelganida xuddi shunday ahvolda edi. U bu yerga boshi og'ib kelib qoldi, ammo endi baribir Anvarning oldida bosh egishga majbur bo'lishini o'ylab, ich-ichidan ezila boshladi.

Alimardon oldi ochiq ayvon to'rida — guldor ko'rpacha ustida o'tirgancha atrofni sog'inch bilan tomosha qilar, bu yerdagi hamma narsa uning bolaligini eslatar edi. Tokchalardagi yaltiroq barkashlar ham, ayvonning yo'g'on-yo'g'on, xiyla sarg'ayib qolgan to'sinlari ham ko'ngliga yaqin, qadrdon edi.

Bir vaqtlar qish kechalarida Alimardon dalada zerikib ketar, ta'tilda shu yerga kelardi. Anvar bilan kechgacha urinib hovli o'rtasida qorbobo yasashar, kechalari xuddi shu ayvon oldiga chodir tashlab qo'yilar, ular tanchaga oyoq uzatib allamahalgacha turshak chaynab o'tirishardi. Tong saharda uyg'onib, hovondagi sopol tovoqlarni olishar, muzlagan qaymoqqa shosha-pisha qora non bo'ktirib yeyishardi.

U o'sha damlarni eslab, miyig'ida kulib qo'ydi. Hozir ham deyarli hech nima o'zgarmagan. O'sha ayvon, o'sha kaftday hovli. O'rtadagi o'sha bir tup tut oqarib qolibdi. Qarshi tomondagi boloxonada Iqbol xolaning sarishta qo'llari bilan ipga tizilgan marjon-marjon garmdorilar osilib turibdi. Faqat boloxona tagidagi uy o'zgaribdi. Oqlanibdi, yangi eshik o'rnatilibdi, sirlangan derazalarda kelinlik nishoni bo'lgan nafis darpardalar...

Oshxonada Iqbol xola ko'rindi. U Alimardon ko'nikib qolgan mayda-mayda, chaqqon odimlar bilan kelib, lip etib ayvonga chiqdi. Non, qand-qurs solingan patnisni Alimardonning oldiga, xontaxta ustiga qo'ydi.

— Kelganingiz qandoy yarashib turibdi, — dedi cho'kkalab o'tirib nonni ushatarkan. — Santal rahmatlik shundoq bo'lib ketganingizni ko'rganida yurakkinasi qoq ushalmasmidi. Yaratgandan ham aylanay. Bandasini doim bir tomondan qisib qo'yadi-da! — U choy quyib uzatdi. — Oling, aylanay, begonalarga o'xshab o'tirmang.

Alimardon choyni olarkan, zimdan unga qarab qo'ydi.

“Anvar o'rtamizda bo'lib o'tgan gaplarni aytganmi, yo'qmi? — u Iqbol xolaning chehrasida hech qanday o'zgarish yo'qligini ilg'ab tinchidi. — Aytmagan...” — Iqbol xola deyarli o'zgarmagan edi. Hamon o'sha mehribonlik, qop-qora yuzlarida iliqlik. Faqat sochlari-ning oqi ko'payibdi.

Alimardon ko'pdan beri yerda — ko'rpachada o'tir-

magani uchun oyoqlari uvusha boshladi. Ko'zlari bilan stul qidirarkan, birdan o'zining o'zgarib ketganini, qandaydir boshqa odam bo'lib qolganini o'yladi.

— Anvar kelib qolarmikan?

— Keladi, o'rgilay, hali-zamon kelib qoladi. — Iqbol xola ovozi pasaytirdi. — Keling oy — shu oy. Bolam boyoqish xavotir oladi-da. Ishdan chiqsa solib uyga yuguradi. O'ziyam bu uyda chaqaloq ovozi chiqmaganiga ikkam o'ttiz yil bo'lyapti.

“Darrov bolalik ham bo'lishayotgan ekan-da!” — U birdaniga yana o'zining Shavkatini, uning qiyqirib ku-lishlarini esladi-yu, yuragi sanchib ketdi. “Hozir yo'lga kirgandir”.

Iqbol xola uning chehrasidagi alam ko'lankasini ilg'amadi.

— Keling do'xtirga qatnayapti. Eson-omon qutulsin, ko'p yaxshi chiqdi-da, bolam boyoqish... Siz bemalol o'tirib turing, qoqindiq! — Iqbol xola yana o'sha ildamlik bilan o'rnidan turib, hovliga tushdi.

Kunbotar oldidan havo qizib ketgan, dim edi. Chor-atrofdagi tunuka tomlardan chiqqan harorat hovli ichiga qamalib qolganday tuyular, tutning qilt etgan shabadaga zor yaproqlari g'amgin shalpayib turardi.

Hovli yuzida yana Iqbol xola ko'rindi. U ko'ylagining etagini lippasi-ga qistirib olganча paqirlab suv sepa boshladi. Qizigan tuproqning mayin isi gurkiradi. Bir hovuch suv ayvonning pishiq g'ishtdan urilgan poydevoriga sachradi-da, shimilib ketdi.

Alimardon sekin o'rnidan turdi. Uvushib qolgan oyoqlarini yozib, kerishdi. Uning ketgisi kelardi...

Alimardon Anvarni qadam tovushidanoq tanidi. Chehrasiga qalqib chiqqan alamli ifodani yashirishga urinib, burilib qaradi.

Anvar ayvon oldidagi g'ishtin yo'lkaning o'rtasida taqqa to'xtadi. Uning chehrasida hayrat ifodasi qotib qolgan, chamasi, Alimardonning kelishini hech kutmagan edi.

— Ol, qasdingni olmaysanmi?! — pichirladi Alimardon undan ko'z uzmay turarkan. Shu topda u Anvarning to'lishib, ulug'vor bo'lib qolganini payqadi. U boshqalarning, ayniqsa, shu yigitning o'zidan ustunroq bo'lishiga chidab turolmas edi.

— Ketaymi? — dedi u lablarini zaharli qimtib.

Anvar xuddi shu gapni kutib turganday uning yoniga yaqin keldi. Pastdan turib qo'l cho'zdi.

Alimardon uning qo'lini parvosizgina qisarkan, yana kinoyali bir xayol ko'ngliga sharpa solib o'tdi:

“O'zbekchilik qilyapti. Bo'lmasa allaqachon haydab yuborardi”.

— O'tir, — dedi nihoyat Anvar ko'rpachaga imo qilib.

Ikkovlari yonma-yon o'tirishdi.

— Qachon kelding?

“Tulkilik qilma!” — deb o'yladi Alimardon unga burilib qarab. Ammo Anvarning xotirjam ko'zlariga ko'zi to'qnashdi-yu, beparvo javob berdi:

— Hozir... Ketmoqchi bo'lib turgandim.

Anvar anchagacha indamay o'tirdi. U ayvonning yo'g'on ustuniga tikilib turar, chamasi, muhim bir narsani aytgisi kelar, ammo kerakli so'zlarni topib ololmasdi. Nihoyat, hovli tomonga shoshilinch qarab oldida, Alimardonning ko'zlariga qarab so'radi:

— Muqaddamda nima qasding bor edi?

Alimardon ich-ichidan seskandi. Istehzo bilan kulib ko'zlarini olib qochdi.

— Xursandmisan?..

Anvarning ko'zlari chaqnab ketdi. Rangi quv o'chib, labini tishladi. O'sha to'yga aytib borgan kuni Muqaddamning og'iroyoq ekanini ko'rganida so'na boshlagan o't, E'tibor og'iroyoq bo'lganidan beri butunlay so'ngan edi.

— Haliyam odam bo'lmabsan!.. — dedi u ovozi titrab. — Bolang bor, axir...

U Alimardonning eng nozik yarasiga tegib ketdi. Alimardon bu yerga ham faqat mana shuning uchun — bolasi tufayli kelgan edi. U Anvardan yengila boshlaganini his etib, lov etib yondi.

— Jig'imga tegma! — dedi tishlari qisirlab.

Anvar uning ahvolini tushundi. Anchagacha o'ylanib o'tirdi-da, shu topda aytish kerak bo'lgan eng zarur gapni topdi:

— Yur, Muqaddamlarnikiga boramiz... — u bir lahza o'ylanib davom etdi: — Yo oyimlar borsinlarmi?

Alimardon bu yerga xuddi shuning uchun kelgan edi.

U yuragining bir burchida, eng ashaddiy dushmani bo'lsa ham mana shu Anvar yordam berishi mumkinligini bilardi. Shunda ham o'zidan past deb yurgan kishisiga bo'yin eggisi kelmadi.

— Keragi yo'q!

Anvar uning sidqidildan gapirmayotganini tushundi shekilli, yana qistadi:

— Kech bo'lib ketyapti, tur...

Ular Iqbol xolaning tayyor oshini tashlab chiqib ketishdi...

Tor ko'chalar chang-to'zon, bolalar qiy-chuv solib maktabdan qaytishardi.

Alimardon rul chambaragidan ushlagancha ko'cha boshida turar, Anvar kirib ketgan o'sha ko'kish eshikka qarab-qarab qo'yar, ketma-ket sigaret tutatardi. U ham-madan ham Muqaddamni ko'rganida o'zini yo'qotib qo'yishidan vahimaga tushar, sovuq gaplashib, uning o'zini aybdor qilib qo'yish, yalintirish kerakligini o'ylar edi.

Oqshom quyuqlashib ketdi. Kun bo'yi o'z tashvishi bilan yelib-yugurgan shahar ustiga tunning qora qushi kelib qo'ndi. Odamlar biroz tinchib qolishdi. Osmonda yakka-yolg'iz shoshqaloq yulduzlar yondi. Derazalarda chiroqlar parpiradi. Televizorli uylar darchasidan ko'kish nur yog'ila boshladi. Ko'l chetidagi bog'da surnay sadolari yangrab ketdi. Shabada allaqayerdan yozlik kinoteatr karnayining ovozini olib keldi. Har kim o'z ko'ngli tusagancha dam ola boshlagan edi.

Faqat bitta hovlida — Anvar kirib ketgan uyda tosh-day sukunat qotgan, tiq etgan tovush eshitilmas, go'yo Anvar hovliga kirganu allakim qazib qo'ygan tubsiz chuqurlikka tushib yo'qolganday edi.

Alimardon g'ijinib mashinadan tushdi. Endi oldinga bir qadam bosgan edi, eshik zanjirining shiqirlagani eshitildi. U birov kelib yoqasidan oladiganday shoshilib mashinaga kirdi. Eshikni taraqlatib yopib oldi.

Uzoqdan Anvarning oq ko'ylagi ko'rindi. U yolg'iz o'zi kelar, hech qayoqqa qaramay, yelkasidan og'ir yuk bosgan odamday og'ir-og'ir qadam bosardi.

“Yo'q debdi!” — Alimardon yuzlari o't bo'lib yonib ketganini sezdi-yu, g'azabdan tomiri tortishayotgan qo'llari bilan motorni yurgizdi.

Anvar uning yoniga og'ir cho'kdi-da, indamay o'tiraverdi: Alimardon nimqorong'ilikda uning rangi o'chib ketganini, ko'zlarida tubsiz bir g'ussa borligini sezdi.

Mashina bir sapchib yelib ketdi.

— Xo'sh? — Alimardon ovozi xirillab so'radi. — Nima dedi?

Anvar yana uzoq jim ketdi. U o'zini bosib olishga urinayotganini Alimardon bilib turardi.

Hozirgina suv sepib o'tilgan katta ko'chaga chiqib olishganidan keyin Anvar unga qarab qo'ydi.

— To'xtat mashinangni! — dedi ovozi xirillab.

Alimardon tormozni taqqa bosdi.

Anvar peshanasi bilan old tomondagi oynaga urilib ketay dedi. Uning ko'zlari qorong'ida charaqlar, vajohati xunuk edi.

— Muqaddam qishloqqa ketibdi, — dedi ovozi qaltirab. — Butunlay ketibdi! — U boyadan beri bo'g'ziga tiqilib turgan gapni endi aytdi: — Sening shunchalik haromligingni bilganimda bu yerga kelmasdim! Hayf senga otalik!

Alimardonning qalbidagi eng nozik tor uzilib ketdi. U faqat mana shu gapdan, birov o'g'lini eslatishidan dahshatga tushardi. G'azab ichida Anvarni yoqasidan olmoqchi bo'ldi-yu, kechikdi. Anvar allaqachon yerga sakrab tushgan, eshikni siltab yuborgan edi. Eshik tutqichi Alimardonning qo'liga qarsillab urildi. Zum o'tmay Anvarning oq ko'ylagi zulmat ichiga sho'ng'idi.

— Shunaqami? — Alimardon alam bilan pichirlab gazni bosdi. — Shunaqami hali! — U shiddat bilan mashinasini yeldirib ketdi. — Haromlikni mendan ko'rsin! Qishloqqa ketish mana bunaqa bo'ladi! Butunlay ketish mana bunaqa bo'ladi!

U kuchi boricha gazni bosar, mashina quturib ketganday u yoq-bu yoqqa silkinib, gavjum ko'chalardan uchib borar, siyrak o'tkinchilar qo'rquv ichida o'zini chetga otishardi.

* * *

Mudhish bir tumanlik ichida adashgan ikki yil o'tdi. Alimardon qancha may ichganining, qancha ayollar bilan ulfatchilik qilganining hisobiga yetmadi. Bir ko'ngli

Klaraga uylangisi keldi-yu, aynidi. Endi u televizorda kam ko'rinar, konsertlarda onda-sonda chiqib qolar, odamlar o'zini olqishlamayotganini ko'rib jini qurishar, lekin odamlar ham endi unga zor emas edi!

Endi u yagona bir narsaning — pulning hisobini bilardi. Pul uchun dunyoning narigi chekkasiga borishdan ham toymas, to'ylarda tongotar ashula aytib, xirillab qolardi.

Hushyor paytlarida u o'zining ahvolini o'ylab qarar, nazarida dahshatli tush ko'rayotganga o'xshab ketar edi. Goho u uyg'onib ketishni juda-juda xohlar, puldan ham, qarsaklardan ham, mastona o'tirishlardan ham — hamma-hammasidan voz kechib o'tmishga, pokiza o'tmishiga, o'z bahoriga qaytishni orzu qilar, ammo qaytish yo'lini topolmas, yana may bilan taskin berardi o'ziga.

Bu orada Zufar Xodiyevich pensiyaga chiqib ketdi. Teatrda gilar uni allanechuk mehr bilan kuzatdilar. Shunda Alimardon ham bu odamni yaxshi ko'rishini birinchi marta his qildi...

Ora-chora Anvar kelib turardi. Alimardon avvaliga ro'yxush bermay yurdi-yu, keyin ko'nikib ketdi. Ular o'tmishlari haqida, bolalik xotiralari to'g'risida uzoq-uzoq gaplashib o'tirishardi. Anvar gohi-gohida chopqillab yuradigan bo'lib qolgan qizchasini ko'tarib kelardi. Shunday paytlarda Alimardonning ko'z o'ngida karavotchasida qiyqirib yotgan Shavkat paydo bo'lar, azobli sog'inch tuyg'usidan titrab ketar edi. Anvar har gal bir narsani qistar, "Muqaddam bilan yarashgin", deb tayinlar edi. Alimardon ham har gal bir xil javob berardi: "Kerak bo'lsa o'zi kelsin!" — Shundoq derdi-yu, kechmish kunlarini qo'msab, dili o'rtanayotganini bilib qolardi.

Shunday kunlardan birida Alimardon esini taniganidan buyon birinchi marta o'zga kishidan yengildi. U yo'lida uchragan har qanaqa g'ovni bosib-yanchib o'tishga, doimo g'olib chiqishga o'rgangan edi. Shu kuni yengildi. O'zi "so'tak bola" deb yurgan o'sha Mutal Qodirovdan yengildi!

Erta bilan vokzalga keldi. Yo'q, uning kutadigan ham, kuzatadigan ham odami yo'q edi. Shunchaki, boshi aylanib kelib qoldi. Vokzal binosi oldidagi qahva-

xonaga kirdi-da, deraza yonida turgan stol qarshisida o'tirganча odamlarni kuzata boshladi.

Havo tund, salqin edi. Maydondagi gulzorda dakana tang'igan xotinlar cho'nqayib o'tirishar, chamasi, xonaki gunafsha ekishardi. Eng so'nggi qor erib ketgan, asfalt maydon qurib qolgan, taksi bekatida odamlar mashina talashardi.

Vokzal gavjum, maydonchadagi skameykalar to'lib ketgan. Birov chamadonga yonboshlab mudrar, birov papiros tutatib, xayol surib o'tirar, boshqalar do'kondan kitob tanlar edi. Ana, qizil jemper kiygan bir xotin ko'ksini ro'moli bilan yashirib bola emizib o'tiribdi. Uning yonidagi semiz kishi beparvo gazeta o'qiydi. Oynaband eshik oldida turgan yigit ko'kish yomg'irpo'sh kiygan qiz bilan ohista suhbatlashadi. Qiz shodon kulib qo'yadi. Chamadon ko'targan, qop orqalagan odamlar zir yugurishadi. Betoqat baqirib-chaqirishadi. Ko'k shapka kiygan temir yo'l xizmatchilari chamadon yuklangan aravachalarini g'izillatib o'tib qolishadi...

Alimardon ularni kuzata-kuzata kulib qo'ydi. Ajab, qayoqqa shoshiladi bu odamlar? Bunchalar zir yugurmasa bular! Qayoqqa talpinadi? Baribir borar manzili bitta-ku!

Navbatchi allaqaysi poyezd kelganini e'lon qildi. Odamlar tag'in ham chaqqonroq bo'lib qolishdi. Kepkasini bostirib kiyib olgan bir yigit kattakon guldastani silkitganча perron tomonga chopib ketdi. Xotinimi, sevgilisini kutib olayotgan bo'lsa kerak.

Alimardon kimdir o'zini chaqirganini anchadan keyin eshitdi. Burilib qaradi-yu, qarshisida xiyol egilib turgan Mutal Qodirovni ko'rdi. Mutal sportchilardek tarang, kulrang jemper kiyib olgan, shuning uchun bo'lsa kerak, gavdasi yanayam ixchamroq ko'rinarди.

U salom berdi-da, Alimardonning qarshisiga o'tirdi.

— Namanganga, qishloqqa borgan edim. Poyezddan hozir tushdim, — dedi Mutal ingichka barmoqlari bilan jingalak sochlarini tarab. Keyin uzr so'ragan ohangda davom etdi: — Qarasam, siz o'tirgan ekansiz...

Alimardon g'ijiniб yuzini o'girdi. U bu yigitni yomon ko'rishini yashirib o'tirmas, teatrdami, ko'chadami duch kelib qolsa teskari qarab o'tib ketardi. Alimardon bir kun emas-bir kun tomoshabinlar uni ham qo'g'irchoqni

o'ynab-o'ynab, zerikkandan keyin uloqtirib yuborgan boladek unutishlarini kutar, ammo niyatiga yetolmas edi. Mutal uning ko'z o'ngida kun sayin o'sib borar, hech qachon boshqalardan oldinga o'tib olishga urinmas, shuning uchun bo'lsa kerak, eng oldinda yaraqlab ko'rinib turardi.

— Birovni kutaysizmi?

Alimardon uning gaplashgisi kelib turganini payqab yana ijirg'andi.

— Ha, sizni kutib o'tirgandim! — U Mutalning hamon bolalarcha sodda nur arimagan ko'zlariga tikilib turib, achchiq kuldi. — Menga bir nasihat qilib qo'y-maysizmi? Teatrdan gapiring! Stanislavskiydan leksiya o'qing!

Mutal unga o'ychan qarab qo'ydi-yu, indamadi. Anchagacha ikkovlaridan sado chiqmadi. Alimardon qo'li bilan deraza tomonga imo qilib yana kuldi.

— Odamlarni tomosha qilyapman. Ular sizni har kuni tomosha qiladi. Siz ham bir tomosha qiling, axir. Odamlarni yaxshi ko'rasiz-ku! — U Mutalning ko'zlariga tikandek qadalib so'radi: — Yaxshi ko'rasizmi, axir?

Mutal boshini ohista silkitdi.

— Ana, barakalla! — Alimardon huzur qilib kuldi. — Shular orasida bugun sizga guldasta tutib, ertaga unutib yuboradigan beburdlar borligini bilasizmi?

Mutal boshini quyi solganча kafti bilan stol ustidagi non ushoqlarini bir chekkaga yig'ishtira boshladi. Uzoq o'ylab turdi-da, bir qarorga kelgandek ishonch bilan bosh ko'tardi.

— Bilaman! Lekin shular orasida ming yillardan buyon "Munojot"ni, "Cho'li iroq"ni chalib kelayotgan, Navoiyning g'azallarini bolasiga o'rgatib kelayotgan odamlar ko'p-ku! Axir, o'zingiz xalq qo'shiqlarini yaxshi ko'rasiz-ku! Shunaqa ashulalarni qayta-qayta aytgansiz-ku!

Alimardon u bilan hech qachon shunaqa dangal gaplashmagan edi. "Tiling burro-ku!" — deb o'yladi hamon ermak qilib jilmayib turarkan. Keyin parvo qilmagandek qo'l siltadi. Shosha-pisha vokzal binosiga yopirilib kirayotgan odamlarga imo qildi.

— Mana shularning ichida bulturgi olmani uch bahosiga pullash, xuddi o'ziga o'xshagan odamlarni

laqillatish uchun yo'lga chiqqanlar yo'qmi? Erining qo'ynini puch yong'oqqa to'ldirib, begona erkakning sochini islash uchun kurortga ketayotgan xotinlar yo'qmi? Nechtasini topib beray?

Mutal bu safar ham unga xotirjam qarab qo'ydi.

— Bor...

Alimardon mamnun qiyofada stolni shatillatib urdi.

— Har kim o'zining huzurini o'ylaydi. Siz xalqqa xizmat qilyapman, nom qozonyapman, deb kerilib yuribsiz. Bular bo'lsa sizni sahnaga chiqarib qo'yib, yuragining hovurini bosadi.

Mutal sekin xo'rsinib qo'ydi. Bolalarcha sodda yuzida armon ko'lankasi paydo bo'lganini ko'rib, Alimardon ich-ichidan kuldi. "So'taksan hali, qo'g'irchoqsan! Payti kelib ko'zing moshdek ochiladi!"

— Qishlog'imizning tepasida Qodirobod degan bog' bor, — dedi Mutal uning gapini eshitmagandek. — Kecha o'sha boqqa bordim. Bir vaqtlar otam adirdan yuz gektar joy ochib, bog' qilgan ekan. O'lganidan keyin bog'ni otamning nomiga qo'yishgan. — U derazadan maydonga o'ychan qarab qo'ydi. — Mardon aka, men otamni tanimayman. Faqat bitta surati qolgan. Dengizchilarning kokilli shapkasini kiyib tushgan surati... Urushdan keyin bir odam otamning qanday o'lganini onamga gapirib berganini eshitib qolganman. — U negadir horg'in qiyofada jilmayib qo'ydi. — Zerik-madingizmi?

— Gapiravering, — dedi Alimardon yana ermak qilib. — Siz bilan ko'pdan buyon gaplashmaganmiz.

Mutal uning kinoyasiga parvosizgina qarab qo'ydi.

— Otam suvosti kemasida xizmat qilarkan. Bir kuni qirg'oqqa razvedkaga chiqishibdi. Nemislar otam bilan o'sha odamni ushlab olibdi. Keyin otamning oyog'ini osmondan qilib, qayiq orqasiga bog'lashibdi-da, suvga tashlashibdi. Otam tipirchilab-tipirchilab tinchib qolganidan keyin dengizga uloqtirib yuborishibdi.

Alimardon bo'g'ziga suv tiqilib tipirchilayotgan odamni to'satdan ko'z o'ngiga keltirdi-yu, vujudi muzlab ketdi.

— O'sha paytda, — dedi Mutal o'ziga-o'zi gapirayotgandek, — otam siz aytayotgan iflos odamlarni emas, chinakam insonlarni o'ylagan bo'lsa kerak... Otamning

bitta xatini hamon asrab yuraman, — dedi Mutal anchadan keyin xo'rsinib. — "Dunyoda odamlarni yaxshi ko'rishdan kattaroq baxt yo'q", deb yozgan ekan otam o'sha xatida.

Oraga jimlik cho'kdi. Hali kun erta bo'lgani uchunmi, qahvaxonada odam siyrak, stollar bo'sh, atrof jimjit edi.

— Onam boshqa turmush qurmadi, — dedi Mutal o'ylanib. — Avvaliga bu narsada hech qandoq sir yo'qdek edi. Onam bo'lganidan keyin men uchun yashasin-da, deb o'ylandim. Mana, o'zim ham uylandim. Bolalik bo'ldim. Onamning qadrini endi bila boshladim. Meni deb hamma narsadan voz kechish oson bo'lmaganini endi tushundim.

"Nima keragi bor shu gaplarning!" — deb o'yladi Alimardon birdan ko'ngli cho'kib. U boyagi ermak qiluvchi kulgilari yo'qolganini, Mutalning gaplariga ilk marta jiddiy e'tibor bera boshlaganini o'zi ham sezmay qoldi. Uning ko'z o'ngida onasi jonlandi. Qiziq, u hech qachon onasini o'ylamagan ekan. O'lganidan keyin ham, onam men uchun yashagan edi-ku, degan gap xayoliga kelmagan ekan. Axir, uning otasi ham urushda o'lgandiku! Uning onasi ham, shu bolam odam bo'lsin, deb yarim ko'ngil bilan o'stirgan edi-ku. Nahotki, mana shu bola bilgan gapni u tushunmasa!

— Bunaqa onalar ko'p bo'lsa kerak, — dedi Mutal uning xayolini uqib turgandek. — Bilmadim, nimagadir men shunaqa deb o'ylayman.

Alimardon shu topda nimadir deyish kerakligini bilar, ammo gapirolmas edi. Uzoq vaqtlardan beri, onasi vafot etganidan beri birinchi marta uning ma'yus boqishlarini aniq tasavvur etdi. Keyin negadir Shavkatni, o'zining Shavkatini ko'z o'ngiga keltirdi-da, tag'in ko'nglida o'sha ayovsiz sog'inch dardi uyg'ondi.

— Men odamlarni yaxshi ko'raman, — dedi Mutal unga parvo qilmay. — Yo'q, otamning vasiyati tufayli emas. O'zim yaxshi ko'raman. Odam bolasi tug'ilgan paytida pokiza bo'ladi-ku. Uning umrbod shunaqa pokiza bo'lib qolishi sizga, menga, hammaga bog'liq emasmi?

Alimardon yana allanima demoqchi bo'ldi. Mutal yana gapirtirmadi.

— Alimardon aka, men sizning qo'shiqlaringizni o'rganib hofiz bo'lganman, — dedi Mutal unga ma'yus boqib.

Alimardon uning rost gapirayotganini bir qarashda-yoq payqadi. Ammo hech nima demadi. Chamasi, Mutalga ham bularning hammasi bari bir edi.

— Sizga nasihatgo'ylik qilishga haqqim yo'q. O'zingiz bilasiz, dunyoga kelgandan keyin biron-bir maqsadi bo'lishi kerak-da odamning, siz aytganday tomoshabinning qarsagini eshitish, nom qozonishga ishqiboz emasman. Dunyoda hamma narsa o'tkinchi. Yana ellik yildan keyin birov meni eslaydi-mi, yo'qmi, unisini bilmayman. Menga buning qizig'i ham yo'q. Men yuragimdagi xursandchilikni ham, alamimni ham odamlarga — tomoshabinlarga to'kib solaman. Mening ashula aytishdan maqsadim shu...

... Alimardon Mutalning qachon turib ketganini bilmadi.

Shu topda alamli bir muammo uning yuragini o'rtar edi. Nahotki, mana shu bola, kuni kecha o'zining qo'shiqlarini o'rganib, sahnaga chiqqan mana shu go'dak bilgan narsani Alimardon bilmasa? Nahotki, Alimardonning shuncha mehnatlari bemaqsad ketgan bo'lsa?! Nahotki, u dunyoga kelib, durustroq niyat bilan yashamagan bo'lsa?

Qahvaxonaning ichi shovqin-suron bo'lib ketdi. Bir to'da yosh-yalanglar sotuvchining atrofini o'rab olishdi.

Alimardon asta o'rnidan turdi-yu, og'ir-og'ir qadamlar bilan sement zinalardan tushib ketdi.

* * *

Alimardon tag'in muallaq tumanlik ichida qoldi. Kalavaning uchini izlab ko'rdi-yu, topolmadi, oxiri Mutalning o'sha kungi gaplari shunchaki valdirashdan boshqa narsa emasdek tuyula boshladi. Yana o'sha sarxush kechalardan taskin izladi. Ammo topmadi. Topolmadi.

Mana shu boshi berk ko'chaning eng ichkarisida ojizgina nur yiltillab turar, ingichka ip bo'lib, kelajakka bog'layotgandek edi... Bu nur — Shavkat edi! Ikki yil ichida u yolg'iz mana shu nur umidida yashadi. Qiziq, u o'ta quvonchli yoki o'ta g'amgin damlarida Shavkatni

eslar, karavotchasi oyoq-qo'lini silkitib, qiyqirib yotgan o'g'li xayolida shundoq jonlanar, hozir uning katta bo'lib qolganini, chopqillab yurib ketganini, bijildoq bolakay bo'lganini tasavvur etishga urinar, ammo hech ko'z o'ngiga keltirolmas edi.

"O'zi keladi, — derdi u Muqaddamni o'ylab, — bola bor, bir kuni keladi".

Lekin Muqaddam kelmadi. Bir kuni uning o'rniga Alimardonni sudga chaqirib qog'oz keldi.

Alimardon xafa ham bo'lmadi, quvonmadi ham. Faqat bir narsa, Shavkatni ko'rish istagi uni sud eshigiga yetaklab bordi. U mashinasini sud binosining soyasiga qo'ydi-da, ikkinchi qavatga ko'tarildi. Yo'lak bo'ylab borarkan, o'zining hayajonlanayotganini, rangi quv o'chib ketganini sezdi. Yuragi gursillab urgancha atrofga alanglab, Muqaddamni to'g'rirog'i, Shavkatni izlay boshladi. Yo'lak bo'm-bo'sh edi.

U to'g'ridagi eshikni ochdi-yu, eng avval Muqaddamni ko'rdi. U xona o'rtasidagi uzun skameykaning bir chekkasida eshikka orqa o'girib o'tirardi. Muqaddam qora atlas ko'ylak kiyib olgan, bosh yalang, sochi turmaklangan edi.

Alimardon bir lahzada xonani ko'zdan kechirib chiqdi. To'rdagi alvon yopilgan stol qarshisida tepakal, ozg'in kishi o'tirar, yonidagi ko'zoyna, taqqan kekxa xotinga allanimalarni ohista gapirardi. Yon tomondagi stolda esa kotiba qiz allaqanday qog'ozlarni to'ldirardi.

Alimardon o'zini majbur etib dadil-dadil qadamlar bilan yurib keldi-da, skameykaning berigi chetiga o'tirarkan, Muqaddamga qarab qo'ydi. Muqaddam ham unga o'girilib qaradi. "O'zgarmabdi", deb o'yladi Alimardon ko'zlarini olib qochmaslikka urinib. Hamon o'sha egik, uzun kipriklar, hamon o'sha tiniq chehra... Alimardon uning chindan ham chiroyli ekanligini o'yladi-yu, shoshilib yuzini o'girdi. Bu odam endi unga begona...

Tepakal sudya avval Alimardonni so'roq qildi. U nimalar deganini o'zi bilmadi. Ko'nglida kechmishining totli damlarini qo'msash tuyg'usi uyg'onib, yana azob bera boshladi. Muqaddamning ilk bora o'z uyiga kirib kelgani, ilk marta bag'riga bosgani... Soddagina, bo'ysinuvchan xotin bo'lgani... Shavkat tug'ilganida quvon-

ganlari... Nihoyat, eshikni qars yopib, ostonadan haydab yuborganini esladi-yu, "Murosamiz to'g'ri kelmadi. Menga bolamni qaytarsa bo'ldi", deganday javob qilib joyiga o'tirdi.

Keyin Muqaddam o'rnidan turdi.

U ham eng avvalo ilk bora Alimardonning uyiga kirib borganini, to'y bo'lgani, uning mana shu qaysar sochlari-ni silaganini o'yladi. Keyin Shavkat ko'z o'ngiga keldi. U, shahardan senga uch g'ildirakli velosiped olib kelaman, deb uydin chiqqan edi. Keyin tag'in Mardon akasi bilan kechirgan kunlarini esladi. Oxiri ko'z o'ngida o'zining to'shagida o'tirgan yarim-yalang'och xotin paydo bo'ldi-yu, bir og'iz "yo'q, birga yasholmayman", deb javob berdi.

Sudya bilan maslahatchi xotin uzoq nasihat qilishdi. Ammo natija chiqmadi. Oxiri sud ularni ajratishga, bolani onasida qoldirishga qaror qildi. Zum o'tmay xona bo'm-bo'sh bo'lib qoldi.

Alimardon qizil baxmal yopilgan stol, shoyi darparda tutilgan pastak derazadan ko'z uzmay uzoq o'tirdi. Keyin birdan sakrab o'rnidan turib ketdi. Yuragi gursil-lab urgancha ikkinchi qavatdan o'qdek otilib tushib, ko'chaga chiqdi. Yo'lka chekkasidagi xonaki archa orqasiga o'tib ketayotgan Muqaddamning qora atlas ko'ylagini ko'rib qoldi-yu, sement ariqchadan hatlab o'tib ketidan yugurdi.

— To'xtang... — U avvalgidek "Muqad" demoqchi bo'ldi-yu, nafasi qisilib takrorladi: — To'xtang, Muqad-damxon!

Muqaddam yarim o'girilib qaradi, "Nima gap?" degandek kipriklarini pirpiratib, qoshini chimirdi. Alimardon ikki qadamcha berida to'xtadi.

— Shavkat qani? — dedi u nafasini roslab ololmay. Muqaddam unga ma'nosiz qarab qo'ydi.

— Uyda, qishloqda...

— Qachon ko'raman, qachon?! — Alimardon o'zi-ning o'tinch ohangda gapirganini payqab, g'ijini ket-di. — O'g'limni berkitishga haqqingiz yo'q! — dedi ovozi titrab. — Men uning otasiman.

Muqaddam unga yana ma'nosiz bir nazar tashladi.

— Siz unga ota bo'lolmadingiz! — U keskin burildi-da, bekatga kelib to'xtagan trolleybus tomonga yugurdi.

Alimardon yetib borguncha trolleybus yurib ketdi. U g'azab bilan orqasiga qaytdi. Sud binosi oldida turgan mashinasiga o'tirdi-da, trolleybusning ketidan shiddat bilan quva boshladi. Zum o'tmay yetib oldi.

Alimardon trolleybusning katta-katta derazalariga qarab o'tdi-yu, keyin birdan hafsalasi pir bo'ldi.

“Qayoqqa boradi? Muqaddamning uyigami? Nima uchun? Xor bo'lish, haydaliş uchunmi?”

U gazni bosgancha shiddat bilan yelib ketdi. Restoran eshigiga kelganidan keyingina hushini to'plab oldi. Bir lahza ikkilanib turdi-yu, ichkari kirdi.

* * *

Uch oydan keyin u Muqaddamning erga tekkanini eshitdi. Konservatoriyada birga o'qigan kursdoshi shu xabarni topib keldi. Oynatog'ga borganida Muqaddamning o'zini ko'rmabdi-yu, bittasidan eshitganmish. O'sha yerlik Kabir degan bir o'rmonchi agronom qayta-qayta sovchi qo'yaverganmish. Muqaddam, yolg'iz bolamning birovning qosh-qovog'iga qaratib qo'ymayman, deb rozi bo'lmaganmish. Yigit bo'lsa yugura-yugura oxiri Muqaddamni ko'ndirganmish.

Ajab, Alimardonning ko'ngli endi taskin topgandek bo'ldi. Go'yo xuddi shu xabarni ko'pdan buyon kutib yurganday edi. Faqat o'sha kundan boshlab ko'nglida tubsiz rashk uyg'ondi. Qalbining eng chuqur yarasi — o'g'li qoldirgan yara chidab bo'lmas azob berib achishib ketdi. U Shavkatning boshqa bir odamni ota deb chaqirishiga toqat qilolmas, aslo, aslo chidolmas edi! Bu yara kun sayin chuqurlashib borar. Alimardon kechalari mijja qoqmay to'lg'anib chiqar, o'g'lini qanday qilib bag'riga qaytarish yo'lini o'ylar, lekin topolmas edi. U kechalari turli rejalar tuzib chiqar, tong otishi bilan bu rejalarining hammasi bema'ni ekanini, raqibining ostonasiga bosh egib borishi mushkul ekanini bilar, o'g'lini qaytarish uchun yana yangi rejalarini izlar edi. Unga sayin qalbining yarasi tag'in ham chuqurlashar, o'z xunini kundan kun qattiqroq talab qilardi.

Nihoyat, shunday kun yetib keldi. Nihoyat, Oynatog'ga borishga bahona topildi.

Kechqurun Alimardon har safargiday “Toshkent” restoraniga kirdi. Ofitsantkalar uni tanib qolishgan,

yolg'iz o'zi o'tirishni yoqtirishini bilishar, kirishi bilan oldiga konyak keltirib qo'yishardi.

Uchinchi qadahdan keyin uning fikri tiniqlashib, atrofga razm soldi. Bugun restoranda odam siyrak, ammo zal odatdagidek shov-shuvga to'liq edi. Zalning to'ridagi supachada orkestr jaz chalar, quvnoq sadolar dunyo tashvishlarini unutishga, bir nafas mast bo'lishga undayotganday hayqirardi.

Alimardon yana ikki qadah ichdi. Limon bilan tamaddi qildi. Endi uning quloqlari guvullab, shirin, mastona kayfiyatga berildi. Supachada kimdir rubob chalib, ashula ayta boshladi. Alimardon xonandaning bo'g'i q ovozidan g'ijinib, boshini ko'tarib qaradi.

Qizil sviter kiygan g'aydali yigit mikrofon oldiga kelib, oyoqlarini juftlaganicha qaqqayib turar, rubob chalib allaqanday sho'x ashulani aytar edi.

"Konservatoriyadan qochgan so'taklardan bo'lsa kerak!" Alimardon jahl bilan aftini bujmaytirib, yana qadahni to'latdi. Ikki marta ketma-ket ichdi.

Birdan mastona shov-shuvlar orasidan uning qulog'iga juda tanish, juda aziz bir ohang eshitila boshladi. Bu kuy qayerdadir juda olis joylarda qolib ketgan, yuragidan izi o'cha boshlagan shirin bir tuyg'uni qitiqladi-yu, lekin qayerda eshitganini eslay olmadi.

To'satdan u o'rnidan turib ketdi. Axir, bu o'zining kuyi-ku! O'zining ashulasi — "Yigit qo'shig'i"ku!

Alimardon ashulachiga bir qarab qo'ydi-yu, holsizlangandek joyiga o'tirdi. Endi yigitning ovozi bo'g'iqligi ham bilinmas, Alimardon boshini quyi solgancha diqqat bilan eshitar, qo'shiqning har bir so'zi unga juda uzoq — qaytib kelmas manzillarga ketib qolgan damlarini eslatardi. Qo'shiq sadolari uning qulog'i tagida borgan sayin qattiqroq jaranglar, dunyodagi hamma narsani — mayni ham, pulni ham, tashvishlarni ham unutishga, o'tmishni, shirin o'tmishni eslashga majbur qila boshladi.

*Na quvonchu, na ishonchu, na ko'ngildan ochma gap,
Barchasidan ushbu kun yo'qdir samar, ketmaktaman...*

Ajab, Alimardon qo'shiqni necha martalab aytgan ekanu, ammo bu so'zlarga e'tibor bermagan ekan.

To'satdan uning ko'ngli cho'kib, chidab bo'lmas bir iztirobda to'lg'ana boshladi. Kaftini peshanasiga bosgan-cha, ko'zlarini chirt yumdi-da pichirlab qaytardi:

Na quvonchu, na ishonchu, na ko'ngildan ochma gap...

Ilk bora shu qo'shiqni aytgan kuni ostonada o'ziga tikilib turgan Muqaddam ko'z o'ngiga keldi. Keyin yana Shavkatni esladi.

Shu on ashulachi xuddi uning qalbidagi hasratlarni bilib turgandek, yana dona-dona qilib qo'shiqni takrorladi:

Barchasidan ushbu kun yo'qdir samar, ketmakdaman!

Nima bo'lyapti o'zi? Nimalar bo'lyapti, axir?! Nahotki, hammasi adoyi tamom bo'lgan bo'lsa? Nahotki, endi u ham farzandidan, ham Muqaddamdan, ham iste'dodidan — hamma-hammasidan bir yo'la ayrilgan bo'lsa!

Alimardon ko'zlarini chirt yumdi-yu, farog'atli damlarini esladi. Axir, uning nomini eshitganda odamlar titrab qolardi-ku! Har xonadonda uning dilrabo ovozi jaranglardi-ku! Kamolot zinapoyalaridan dadillik bilan ko'tarilgan, qanchadan qancha kishilarning dilini larzaga solgan uning o'zi emasmidi! Bugun nega hamma undan yuz o'giradi?

U hammasini bir boshdan eslamoqchi bo'ldi. Eng avval ko'z o'ngiga Anvar keldi. Ha, birinchi bo'lib undan Anvar yuz o'giran edi. Keyin-chi? Keyin... keyin Muqaddam. Undan keyin boshqalar. Hamma-hamma...

Alimardon yana ichdi. Bu safar fikri yanayam tiniqlashib ketdi. Qiziq, eng avval eng yaqin kishilari undan qochibdi. Nimaga? Nima uchun axir? Tez o'sgani uchunmi? Kuchliligi, dadilligi uchunmi? To'satdan xayoliga bir fikr urildi-yu, alamdand ingrab yubordi. Ajab, u qancha tez o'sgan bo'lsa, odamlardan shuncha tez ajralibdi. Kamolot zinalaridan o'tib shon-shavkatga, mol-dunyoga, o'zi bir vaqtlar entikib orzu qilgan hamma narsaga ega bo'libdi-yu, xuddi o'sha zinalarda bitta narsasini, eng aziz, eng pokiza narsasini — odamgarchiligini tushirib qoldiribdi.

Alimardon xayoliga o'rnashib qolgan bu dahshatli o'ydan cho'chib tushdi. Nahotki? Nahotki shundoq bo'lsa!

Uning kayfi butunlay tarqab ketdi.

Shartta qo'lini tushirib, kichkina qadahni stol chekkasiga surib qo'ydi-da, bokalni to'ldirib ko'tardi.

Ashula tamom bo'ldi. Chekka-chekkadan siyrak qarsaklar eshitildi.

Alimardon stollar orasidan o'tib, supacha oldiga bordi-da, endi joyiga borib o'tirgan yigitga hayqirdi:

— Hoy, uka!

Yigit uning mastligini ko'rib, parvo qilmadi-yu, keyin tanib qoldi shekilli, sakrab o'rnidan turib, supa labiga keldi.

Alimardon mastona shovqindan ko'zi tinib ketayotganini payqab, supacha qirrasidan ushlab qoldi.

— Ayting! — dedi xirillab. — Hozirgi ashulani ayting!

— Yana qaytaraymi?

— Qaytaring! — dedi u alamli ovoz bilan. — Yuz marta qaytaring! Ming marta qaytaring!

Yigit itoatkorlik bilan rubobini qo'lga oldi.

Alimardon xira bir tumanlik ichida o'ziga qarab turgan odamlar orasidan o'tib, stolini topib oldi. Stol yonida chust do'ppi kiygan, tojiklarga o'xshagan qora qosh, shopmo'ylov yigit o'tirardi.

Alimardon yaqin kelishi bilan notanish odam o'rnidan turib salom berdi.

— Kim sizni bu yoqqa chaqirdi? — dedi Alimardon g'ijjib. Notanish kishi xijolatlik ahvolda qolganidan uyaldi shekilli, iymajib gap boshladi:

— Men...

— Yo'q, men sizni taklif qildimmi? — Alimardon uning gapini bo'ldi. U shu topda kimdan bo'lmasin, alamini olgisi kelar, g'azabdan titrar edi. — Mehmon bo'ling, dedimmi sizga?!

Notanish kishi battar o'ng'aysizlanib tushuntirdi:

— Men sizni qidirib kelgandim, domullo.

Alimardon stulga og'ir cho'kdi-da, jimirlashayotgan ko'zlari bilan tikildi unga.

— Nima dardingiz bor edi?

— To'y qilayotgan edik.

U yana nimadir demoqchi edi, Alimardon gapirtirmadi. Yo'q, to'yi ham, o'zi ham kerakmas unga. Hech kimga kerak emas!

— Ishingizni qiling! — dedi jerkib. — To'yingiz men-siz ham o'taveradi.

U hech nimani ko'rmaslik uchun yuzini kafti bilan berkitdi-da, stolga engashdi. Uning quloqlari ostida ashulachi yigitning ovozi yana ingradi:

Barchasidan ushbu kun yo'qdir samar, ketmakdaman...

Alimardon alam bilan pichirlab bu satrni o'zi ham takrorladi.

Boshini ko'tarib qarab, notanish odam haliyam o'tirganini ko'rdi, hayqirib yubordi:

— Bormayman, deyaqman-ku! Nima qilasiz meni qiynab!

— To'y meniki emas, domullo. Bozor kuni rais o'g'lini uylantirayotgan edi. Ataylab yubordi. Oynatog'dan keldim.

Alimardon yarq etib qaradi. Birdan ko'z o'ngi tiniqlashib, tikilib qoldi.

— Qayerdan deysiz? — dedi entikib.

— Oynatog'dan, — notanish kishi yalingan ohangda so'radi: — Pul tashlab ketaymi?

Alimardon ichki bir g'ijinish bilan qo'l siltadi.

— Pulingiz kerakmas. Boraman!

* * *

To'y tarqay deb turgan edi, birdan shamol ko'tarildi-yu, zum o'tmay bo'ronga aylandi. Shamol shiddat bilan quyunday yopirilar, hovlidagi olchalarning shoxlarini qarsillatib, ayqash-uyqash qilar, uzun stol ustidagi dasturxonlarni shartta ko'tarib, taqsimchalarni chil-chil qilib yuborardi. Odamlar chuvillab qolishdi. Kuyov-kelin o'tirgan joydagi palak uzilib tushdi.

To'yda yelib-yugurib xizmat qilayotganlar shoshapisha kelinni uyga olib kirib ketishdi. O'rtadagi minginchi lampochka lopillab-lopillab turdi-da, birdaniga qarsillab yorilib ketdi. Tog' tabiati quturib, bir zumda hammayoqni ostin-ustun qilib tashladi.

Alimardon o'ziga ajratilgan burchakdagi so'ridan sakrab tushdi. Allakim ichkaridan o'ninchi chiroq ko'tarib chiqdi. Ammo shu ondayoq bo'ron chiroqning shishasini uchirib parchinlab tashladi.

Alimardon xavotirlanib osmonga qarab qo'ydi. Xuddi shu payt ilonday chaqmoq yaraqladi-yu, etagi cho'qqilarga osilib yotgan vahimali, qop-qora bulutlarning qir-

rasi aniq ko'rinib ketdi. Ketidan yer-u ko'kni larzaga solib, momaqalldiroq gumburladi.

Alimardon o'zi bilan o'zi ovora bo'lib qolgan odamlar orasidan o'tib, tor ko'chaga chiqdi. Nariroqda soyaday qorayib turgan mashinasining oldiga bordi. Shoshilmasdan eshikni ochdi.

Alimardon hech qayerda bugunchalik hissiz, sovuq qo'shiq aytmagan edi. Bu safar u bir qultum ham ichmadi. Raisning pulini olmadi ham. Har gal o'rtaga tushganida ko'zlari bilan Muqaddamni izlar, qayerdadir, shu atrofda, odamlar orasida turibdi, deb ishonar, xotin-xalaj orasida chopishib yurgan bolalar ichida o'zining Shavkati ham borligini o'ylar, qo'shiq aytardi-yu, nima deyayotganini o'zi bilmasdi.

Alimardon ashula aytar ekan, qaysidir bir burchakda o'sha Kabir ham o'ziga iljayib tikilib turganini ko'z o'ngiga keltirib g'ijinardi. Kim bilsin, balki o'sha raqibi ham uning peshanasiga pul qistirib, sadaqa bergandir.

Alimardon kerakmas, deb harchand qaytarmasin, serzavq tog' xalqi uni pulga ko'mib tashladi. U bo'ron boshlanganidan xursand edi. Eshikni qarsillatib yopdida, mashina chirog'ini yoqdi.

Chiroq nurlari zulmatni tilkalab tashladi. Tor ko'chada chekka-chekkada to'dalashib qolgan odamlar, u yoqdan-bu yoqqa besaranjom yugurgan xizmatchilar beixtiyor mashina tomonga burilib qarashdi.

Alimardon endi motorni yurgizgan edi, allakim o'ng tomondagi eshikni tortdi. Ocholmadi shekilli, eshik dar-chasidan mo'raladi.

— Ha? — dedi Alimardon qayrilib qaramay, keyin yelkasiga beqasam chopon tashlab olgan raisni tanidi-yu, yumshoqroq qilib so'radi: — Nima deysiz?

— Ketyapsizmi? — dedi rais shamolning o'kirgan ovozini bosish uchun baqirib.

Yo'q, u hech qayoqqa ketmaydi. Bu yerga to'y uchun kelgan emas!

Alimardon Muqaddamning uyini nima deb so'rashini bilmay ikkilanib qoldi.

— Vaqt bo'ldi endi, — dedi ataylab ishonch bilan.

— Shu topda-ya? — dedi rais yana shang'illab. U tag'in bir nima dedi-yu, momaqalldiroq ovozini bosib ketdi. Gulduros to'xtaganidan keyin boshini yanayam

ichkariroq kiritib qichqirdi: — Qoling, yo'l yomon. Hozir Shodivoy uyiga olib ketadi.

Alimardon indamadi. U o'tirgan yerida hayajonidan titrar, o'g'lini ko'rishini o'ylagan sayin battar entikib ketardi. Yo'lga chiqqanidayoq yuragi sog'inch bir tuyg'u — Shavkatni ko'rish tuyg'usi bilan limmo-lim to'lib, tipirchilab ketgan edi. Endi esa bu tuyg'u qudratli bir talabga aylangan, Alimardon bu talab qarshisida hamma narsadan voz kechishga tayyor edi. Kim bilsin, balki bir yo'la olib ketar... Nima, haqqi yo'qmi?! Olib ketadi!

— Erta bilan tushib ketasiz! — rais nari ketib, zum o'tmay ikki kishi bo'lib qaytib kelishdi. — Shodivoynikida qolasiz! — dedi yana qichqirib.

Alimardon o'tirgan yerida egilib o'ng eshikni ochdi. Shodivoy o'rindiqqa og'ir cho'kdi. Bu o'sha — Alimardonni to'yga aytish uchun restoranga qidirib borgan yigit edi. Boya Alimardon ashula aytayotganida Shodivoy uning ketidan choy ko'tarib yurgan edi.

— Jonivorning quturishini qarang-a, mehmon! — Shodivoy qora kostumining yelkalarini oppoq qilib yuborgan changni qoqdi. — Qani, yurdikmi?

Alimardon qorong'ida unga jirkanib qarab qo'ydi. "Changini mashina ichiga orqalab kirganini-chi! Nima qilsa ham qishloqi-da! Muqaddamning eri ham shunga o'xshagan molsifat bo'lsa kerak!"

O'zining xayolidan o'zi g'ijinib ketdi. Bordi-yu, Muqaddam eshikdan haydab yuborsa-chi?

Shu payt qancha vaqtlardan beri yuragida tugilib yotgan alami qaytadan yangilanib ketdi-yu, nafrat bilan pichirladi: "Nima, o'z bolamni ko'rishga haqqim yo'qmi!"

Alimardon mashinani sekin jildirdi-da, qishloqning pastak tosh devorlari orasidagi o'nqir-cho'nqir yo'llardan avaylab yurib ketdi.

Bahaybat qoyalar orasida ko'milib qolgan jajji qishloq tabiat qudratidan vahimaga tushganday pusib qolgan, kichik-kichik derazalarda chiroq ko'rinmas, go'yo hamma allaqanday yengilmas dahshat oldida titrayotganday edi.

Yana chaqmoq chaqdi. G'amgin qovoq uyib turgan baland-baland qoyalar yarq etib yorishdi, yana zulmat cho'kdi. Ketidan momaqalldiroq gumburladi. Tog'lar-

ning zaharxanda qahqahasi uzoq aks-sado berib turdi, keyin gumbur-gumburlar bir-biriga ulanib ketdi. Endi gulduros bir nafas ham tinmas, qoyalar cho'qqidan suron solib, qishloq ustiga ag'darilib tushayotgandek edi.

— Tog'da momaqaldir oq vahimali bo'larkan! — dedi Alimardon g'amgin xayollardan qutulish uchun ataylab baland ovoz bilan.

— Sekinroq aytasizmi, mehmon! — Shodivoy suyanchiqqa yelkasini tashladi. — Bir kuni deng, Polvontepada traktor haydayotgan edim. Shunaqa, ayni bahor. Rais har kuni koyiydi. Ish cho'zilib ketayotganidan xafa. Erta bilan oyog'im tortmasa ham otni egarlab dovonga chiqib ketdim. Vaqt peshindan og'ganda deng, bir sel kelsa bo'ladimi! Tog' tepasida yolg'iz o'zing bo'lsang hammayoq vahima bo'lib ketarkan. Jiyronni choptirib tushib ketaveray desam, yo'lda bir kori hol bo'lib qoladimi, deb qo'rqaman. Turaveraymi, desam, yana qo'rqaman. Xullas, yaratgan-ga ming bor sig'indim-da! — Shodivoy o'sha kundagi ahvolini esladi shekilli, kulib qo'ydi.

Mashina peshanasidagi oynaga chirsillab yomg'ir tomchilari urildi. Yana yuz qadamcha yo'l bosganlaridan keyin sharros jalaga aylanib ketdi. Tomdan oqib tushayotgan suv oynani butunlay to'sib qo'ygan, yo'l yaxshi ko'rinmas, g'ildiraklar tagidan suv shovullab oqardi.

Alimardon boyadan beri xayolini chuvaltirib yuborgan fikrlardan bir qarorga keldi-yu, tormozni bosdi. Shodivoyga qarab qo'ydi-da, iloji boricha xotirjam gapirishga urinib so'radi:

— Kabirning uyi qayerda? — U ovozinig titray boshlaganidan g'ijinib, bir lahza jim qoldi. Yanayam xotirjamroq gapirdi — Agronom Kabir...

— O'rmonchini aytasizmi? — Alimardon qorong'ida Shodivoyning hayrat bilan tikilib turgan ko'zlarini aniq ko'rdi. — Nimaga edi?

Alimardon teskari qarab oldi.

— Ko'rmoqchi edim, — dedi bo'g'ilib. — Eski tanishmiz...

Shodivoy yana o'sha beg'araz ohangda shang'illadi:

— Qo'ysangiz-chi, mehmon! Bugun biznikida qo'noq bo'lasiz. — Alimardon qat'iyat bilan ta'kidladi:

— Yo'q! Kabirnikiga tushaman.

Mashina suv shovullab oqayotgan toshloq ko'chadan yana avaylab yurib ketdi. Alimardon yo'ldan ko'z uzmay borar, ammo hech nimani ko'rmas, hayajondan tomog'i qaqrab yutinalmas, rul chambaragidan ushlagan qo'llari qaltirar, hozir qandaydir noxush, mudhish bir voqea ro'y berishini sezib, yuragi titrardi.

Devori oqlangan do'kon oldidan o'tganlaridan keyin Shodivoy Alimardonning qo'lga sekin turti.

— Keldik.

Alimardon qanday qilib motorni o'chirganini, qachon yerga tushganini bilmadi. Kostumining yoqasidan muzday suv oqib tushib, badanini seskantirib yubor-ganidan keyingina o'ziga keldi.

— Mashina turaveradi! — dedi Shodivoy baqirib. — Qani, marhamat!

Yana bir chaqmoq chaqdi-yu, tor ko'cha yorishib ketdi.

— Hizrni yo'qlasangiz bo'larkan, mehmon, — dedi Shodivoy momaqaldiraq ovozi bosish uchun hayqirib. — Ana Kabirning o'zi!

Alimardon seskanib boshini ko'tardi-da, qarshi tomondan oq ot yetaklab kelayotgan kishini g'ira-shira ko'rdi. Birdaniga uning hamma narsaga qo'l siltagisi, mashinasiga o'tirib, shartta orqaga qaytib ketgisi keldi. Ammo Shodivoy allaqachon otliqning oldiga borib olgan, qo'shqo'llab so'rashar edi. Alimardon uning oxir-gi gaplarini eshitib qoldi.

— Mehmon olib keldim, Toshkentdan...

Alimardon yuragini kemirayotgan azobli g'ashlikni yengib, gandiraklagancha yurib ketdi. U o'zining raqibi-ni ko'rib qo'ygisi kelar, uning nimasi o'zidan ortiqroq ekanini, Muqaddam bu odamning nimasiga uchganini bilib olishga urinardi.

Ular pastak eshik peshtoqida osilib turgan xira chiroq tagida to'qnash kelishdi. Alimardon o'ziga uzatilgan kat-takon, chayir qo'lni beixtiyor qisarkan, uning aftiga qarab qo'ydi. Tor peshana, qop-qora qotma yuzli kishi unga sinchkov ko'zlari bilan tikilib turar, do'ppisi tagi-dan chiqib turgan sochlari, g'ira-shira yorug'likda qizarib ko'rinayotgan yuzi, ingichka mo'ylovi jiqqa suv bo'lib ketgandi. Kabir egniga brezent yomg'irpo'sh, oyog'iga kattakon etik kiyib olgan, bir qo'li bilan Alimardonning

kaftini qisar, bir qo'llab otning jilovini ushlab turardi. Uning etigidanmi, yomg'irpushidanmi anqib turgan chuchmal baliq moyi isi dimog'iga urildi-yu, Alimardon burnini jiyirdi.

“...To'pori qishloqi-ku! — U g'ijini yuzini burdi. — Hali shu hayvon mening o'g'linga ota bo'lib yuribdimi?..”

Alimardon istehzoli jilmayib qo'ydi-da, qo'lini tortib oldi. Kabir hamon undan ko'z uzmay turar, chamasi, qayerda ko'rganini eslay olmasdi.

Ot begona odamni sezdi shekilli, chiroq nurida yiltirab turgan katta-katta ko'zlarini olaytirib, boshini siltagancha pishqirib yubordi.

— Tek! — Kabir ingichka, keskin ovoz bilan hayqirib, jilovni tortdi. — Qani, mehmon, marhamat, — dedi tog'liklarga xos tavoze bilan.

Alimardon u jilmayganida ingichka mo'ylovi ostidagi oppoq tishlari yaraqlab ketganini ko'rdi.

— To'yga bormadingiz-ku! — dedi boyadan beri ularni jimgina kuzatib turgan Shodivoy.

Kabir jilovni mahkam ushlagancha unga burilib qaradi:

— Oynatoqqa chiqqandim. — Keyin u Alimardonga qaradi-da, tag'in qaytardi: — Marhamat!

— Bo'lmasa men to'yxonaga qaytaveraymi?

Alimardon Shodivoy o'zidan ruxsat so'rayotganini anchadan keyin tushundi.

— Boravering! — dedi qayrilib qaramay.

Ular pastak eshikdan egilib, hovliga kirishdi. Tag'in chaqmoq chaqdi. Hovlidagi besh-olti tup olmalarning yomg'irdan qizargan shoxlari, etakdagi qorong'i otxona bir zum yorishib ketdi.

Uning yuragi gupillab ura boshladi. Tubsiz alam, nafrat, allanechuk o'kinch tuyg'ulari aralashib uning vujudini larzaga solar, hech nimani ko'rmas, tasmollab qadam tashlab borardi. Kabir otni qo'yib yubordi-da, o'zi oldinga o'tib yo'l boshladi. Derazadan tushib turgan qizg'ish nurni kesib o'tib, eshik oldiga borishdi.

— Qani, — Kabir eshikni ochdi. — Bemalol kiravering.

Alimardon hamon o'zini bosib ololmas, chalkash o'ylardan boshi g'uvillab, ko'z o'ngi xiralashib ketgan

edi. Bora-bora u o'zini bosib oldi. Kavshandozda turib, bir lahza uy ichiga nazar tashladi. Pastak shiftga guldor qog'oz qoqilgan, o'rtada osilib turgan kichkinagina lampochka ojiz nur sochar, tokchalardagi choynak-piyolalar, qaqir-ququrlar yaltirab ko'rinardi.

Alimardon endi engashib, tuflisining bog'ichini yechayotgan edi, ichkari tomondagi eshik g'iyqillab ochildi-da, do'mboqqina bola yugurib chiqdi.

— Ada! Ada! — dedi u yangroq, ingichka ovoz bilan.

Alimardon ko'pdan buyon izlab yurgan narsasini birdaniga topganday beixtiyor qaddini rostladi. Bu ovoz, o'zi hali hech qachon eshitmagan, ammo o'ziga shu qadar qadrdon bo'lgan yangroq ovoz uning quloqlariga o'qday kirdi.

Bola maykachan bo'lib olgan, qop-qora ko'zlari shodlikdan porlar, peshanasidagi bir tutam sochi o'ziga quyib qo'yganday yarashib tushgan edi.

— Ada! — dedi bola tag'in o'sha yangroq ohangda. Keyin qo'lchalarini keng yozgancha chopib kela boshladi. Shu topda u onasining og'zidan don olayotganida qanotlarini pirpiratib turgan qushchaga o'xshardi.

Kabir kavshandozga cho'nqayib olgancha qulochini keng yozdi.

— Qani! Qani, otash bolam, bobosh bolam! Achom! Achom!

— Ato-om! — dedi bolakay ham shirin til bilan.

O'g'li quchog'iga kelib urilishi bilan Kabir dast ko'tarib oldi-da, yuz-ko'zlaridan o'pa boshladi. Bolakay dadasining mo'ylovi tekkanidan qitig'i kelgan bo'lsa kerak, hadeb qiqirlar, boshini orqasiga tashlagancha qotib-qotib kulardi.

Alimardon suratday jonsiz bo'lib qolgan, ko'zlari o'tday yonib, ularga tikilib turardi.

— Qani, amakingga salom berchi. — Kabir bolani yerga qo'yib, maqtanganday Alimardonga qarab qo'ydi. — Katta yigit-da, bu! Har kuni dadasining ishdan kelishini poylab uxlamay o'tiradi.

Ammo bolakay Alimardonga yotsirab qarab qo'ydi-da, kattalarday qoshini chimirib, hurpayib oldi.

— Voy, tentag-ey, salom berishni esingdan chiqarib qo'ydingmi? — Kabir kuldi. — Yovvoyi-da, amakisi, yovvoyi bu. — Keyin Alimardonga qarab iltifot qildi. —

Qani, yechining, chiqing. Men otni arqonlab qo'yay. Hammayoqni payhon qilib tashlaydi. — U ichkaridagi eshikka qarab qichqirdi: — Hoy, onasi, mehmon keldi!

Kabir chiqib ketishi bilan oq Alimardon beixtiyor bolaga talpindi.

— Shavkat! — dedi pichirlab. U butun borlig'i bilan bolaga talpinar, shuncha yildan beri yuragining tubida ojiz titrab turgan nozik bir tor bor ovozi bilan jaranglay boshlagan, eng baland avjiga chiqib vujudini larzaga solar, turgan yerida yaproqday qaltirar edi.

Alimardon bir qarashdayoq otalik mehri bilan shu bola Shavkat ekanini, o'zining o'g'li, yagona ovunchog'i ekanini aniq bilib olgandi.

U tufisini ham yechmay, namatga oyoq qo'ydi. Ikki qo'lini olg'a cho'zib chaqirdi:

— Beri kel-chi, — dedi ovozi titrab. — Menga o'g'il bo'lasanmi?

Bola undan hurkkanday yonlamasi tisarilib-tisarilib tokcha oldiga borib qoldi.

Alimardonning ko'ksini to'ldirgan bir nido bo'g'zidan otilib chiqdi:

— Shavkat!

Bola allanarsani sezgandek, shartta burilib qaradi. Alimardon uning ko'zlarida o'zining ko'zlarini aniq ko'rib, qichqirib yubordi:

— O'g'lim!

Lekin shu ondayoq vahima to'la yana bir qichqiriq burilib qarashga majbur qildi uni. Bu oh chekishmidi, qo'rqinch to'la nidomi, har holda, yurakni o'rtab yuboruvchi bir un edi. Alimardon qotib qoldi. Ostona odmi ko'ylak kiyib olgan, bosh yalang Muqaddam turardi. Uning ko'zlari katta-katta ochilib, rangi devor bo'lib ketgan edi. Ha, bu Muqaddam edi. Bir vaqtlar uning o'ziniki bo'lgan, hozir esa bir olam nariga ketib qolgan begona Muqaddam edi.

Alimardon boshi aylanib ketayotganini ko'z o'ngida xira halqachalar pirlayotganini sezib turar, hozir bir ofat bo'lishini, allaqanday dahshat ro'y berishini bilar, ammo tili kalimaga kelmas edi.

— O'g'lim! — dedi u nihoyat pichirlab. Tomog'i xippa bo'g'ilib, gapirolmay qoldi. Telbalarday siltanib Shavkatga talpindi. — Shavkat, — dedi titroq qo'llarini cho'zib. — Kel, bolam. — U Shavkatning qarshisida

cho'kkalab quchog'ini ochdi. — Kel, o'g'lim... — dedi pichirlab. — Bitta bag'rimga bosay.

Bola labini burib tisarildi. Muqaddamning etagidan ushlab orqasiga yashirindi.

Bu qandoq bedodlik! Bu qanday jazo! O'g'il o'z otasidan tonsa! Shu ondayoq dahshatli bir haqiqat uning yuragini qiymalab tashladi. Nega tonmasin? O'zi ham qachondir bolasidan tongan emasmidi?!

Alimardonning shuncha yillardan beri tosh bo'lib ketgan diydasi birdan erib oqdi. Ha, u ko'pdan beri — Muqaddam ketib qolganidan beri bitta dard bilan yashar edi. Bu dard kunduzlari xayolini, kechalari uyqusini olib qochar edi! Endi bilsa — bu otalik dardi ekan. Insonlikning qo'l yetmas baland cho'qqisi ekan! Mana, o'sha dardining malhami! Mana, o'g'li! Mana! Shundoqqina oldida turibdi!

U Shavkatni mahkam bag'riga bosib oldi. Uning yuzko'zidan allanechuk tanish bir bo'y — o'z hidi anqib turgan sochlaridan o'pa boshladi. Baxtiyor bir tuyg'udan to'lg'anib negadir jilmaydi.

— Tentagim... Men sening otangman, bildingmi, otangman!

Shavkat birdan lablari burilib yig'lab yubordi.

U chirqillab yig'lar, onasiga talpinar, ammo Alimardonning quchog'idan chiqib ketolmas edi.

— Yig'lama, Shavkat... — dedi u pichirlab. Bolaning yuzlaridan o'pa boshladi.

Shavkat battar yulqinib, oyoq-qo'llarini silkitardi.

To'satdan Alimardon o'g'liga ozor berayotganini tushunib qoldi. Ichki bir kuch majbur qildimi, qo'yib yubordi.

Shavkat yig'lagancha yana onasining etagiga yopishdi. Muqaddam hamon toshday qotib turar, esi og'ib qolganga o'xshar edi.

Shavkat onasini qo'yib yubordi-yu, chopqillab narigi uyga kirib ketdi. Alimardon uning silkinib borayotgan do'mboq qo'lhalarini ko'rdi. U bolaning ketidan uchto'rt qadam yurdi-yu, to'xtab qoldi. Shundagina u bu bola hech qachon o'ziniki bo'lmasligini his etdi.

— Shavkat! — U ochiq qolgan eshikka qarab oxirgi marta so'niq, umidsiz ovozda pichirladi-da, hammasi tamom bo'lganini tushundi.

Shartta burildi-yu, telbalarcha ikki hatlab ostonaga

tushib qoldi. Uning ko'zlari olayib ketgan, ammo hech nimani ko'rmas edi.

Eshikni taraqlatib ochdi-da, hovliga otildi. Zimiston qo'ynida Kabirga urilib ketganini ham, yugurib borib mashinaga o'tirganini ham sezmasdi.

Mashinani keskin burdi-da, daryo-daryo suv oqayotgan tor ko'chadan yeldirib ketdi.

Mashina shiddat bilan qaltis tog' yo'lidan uchib ketdi. Bir zumda qishloqning tosh devorlari orqada qoldi.

Ko'kda momaqaldiraq faryod soldi. Chaqmoqning bir lahzalik sovuq nuri g'amgin bosh egib turgan tog'larni, yomg'irdan yaltirab ketgan qizg'ish qoyalarni, yo'lning shundoqqina chekkasidan tik tushib ketgan jahannam jarligida ilonday bilanglab oqayotgan soyni yoritib o'tdi. Ammo uning ko'zlari hech nimani ko'rmas, tasavvurida faqat bir narsa — o'z otasidan yot-sirab yig'lab, uyga qochib kirib ketgan Shavkat, uning silkinib borayotgan do'mboq qo'lchalari turar, alamdanda vujudi qaltirab, oyog'i og'rganiga qaramay, bor kuchi bilan gazni bosar edi...

Mashina shiddat bilan yelib, ikki chetiga omonat panjaralar o'rnatilgan taxta ko'prikdan o'tib ketdi. Ko'prik yog'ochlari lopillab, ayanchli g'iyqillab qoldi. Yo'lning eng xavfli joyi — eng chuqur jarlik yaqinlashib kelardi.

Alimardon hamon gazni bosar, barbod bo'lgan umidlari haqqi, xazonga aylangan umri haqqi, barcha alamlari haqqi ko'zlariga yosh quyulib kelardi. Nimasi qoldi uning! Nimasi qoldi axir?! Sahnami? Shon-shuhratmi? Nima qoldi o'zi! Nima?! Oxirgi, eng oxirgi umidi, tanho suyanchig'i yuz o'girdi-ku undan. Tag'in nima kerak endi?

U hamon shiddat bilan yelib borarkan, ko'z yoshidan tomog'i xirillab, oxirgi marta pichirladi:

— O'g'li-im!

To'satdan u ko'nglida xushnud bir yengillik sezdi. Qalbi sokin tuyg'ularga to'lib-toshganday bo'ldi-yu, rul chambaragini chirpirak qilib chapga burib yubordi.

Mashina bir yonboshga og'a boshladi. Shundagina u xato qilayotganini, yomon ish qilayotganini tushunib qoldi. Ko'zlari dahshatdan olayib, tormozga yopishdi.

Ammo mashina allaqachon jahannam labiga borib yetgan edi.

Zum o'tmay dahshatli suron tog'-toshlarni larzaga soldi. G'amgin qoyalar qilib qo'ygan gunohidan o'zi qo'rqib ketganday ingrab yubordi... Bir nafas hammayoq jim bo'lib qoldi.

Tog' bag'riga qanchadan qancha sirlarni yashirishga o'rganib qolgan oqsoqol cho'qqilar ko'klami bekor o'tib xazon bo'lgan bolasining qismatiga achinib boshini quyi soldi.

Qop-qorong'i dara ustida bulutlar uzoq aza tutdi.

* * *

Ertasiga kechqurun Qonqus yoqasida — Alimardonning eng baxtiyor, eng pokiza damlari — bolalik yillari kechgan o'sha anhor yoqasida jimgina mudrab yotgan go'ristonda yana bir qabr mungli do'ppaydi. Hassakashlar go'ristondan chiqib ketayotganida yangi mozorning yomg'irdan ivigan mayin tuprog'i ularning ortidan unsizgina javdirab qoldi.

...O'sha kuni kunbotar oldida havo ochilib ketdi. Ufqqa quyosh qon sachratib yubordi. Anvar qabr ustida uzoq o'tirdi. Unsiz yig'ladi. Negadir shu oqshom oftob juda qiynalib botdi. Ufq etagida uzoq osilib turdi-da, oxiri umidi uzilganday sekin-sekin yer ortiga cho'kib ketdi.

Yana bir necha kundan keyin yayrab-yashnab bahor keldi. Go'riston yonidan keskin burilib oqayotgan Qonqus toshqin suvlarini bag'riga sig'dirolmay shovullay boshladi. Lojuvard osmon makoniga qaytayotgan turlarning qiyqirig'i bilan to'lib ketdi.

Qabrston chekkasidagi qator-qator teraklar yaproq yozib oy nurida hazin shivirlardi.

Tong otishi bilan juft-juft bo'lib olgan chumchuqlar bezovta chirqillab iniga xas-xashak tashib qoldi. Osmon-u falakda yakka-yolg'iz to'rg'ay nola chekdi.

Saxiy ko'klam ko'p qatori Alimardonning qabrini ham chechaklarga burkadi. Maysalar orasida ochilgan bittagina qizg'aldoq tong shudringiga qadah tutdi. Erta-indin to'kilib ketishi, o'zidan na bir muattar bo'y, na meva qolishidan bexabar yal-yal yondi...

1969

“Sevishganlar kutubxonasi”

O‘tkir HOSHIMOV

BAHOR QAYTMAYDI

Qissa

**«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent 2007-yil**

*Muharrir G. Zokirova
Badiiy muharrir A. Musaxo‘jayev
Texnik muharrir R. Boboxonova
Sahifalovchi M. Atxamova
Musahhihlar: N. Oxunjonova, Y. Bizaatova*

Bosmaxonaga 01.11.2006 da berildi. Chop etishga 23.11.2006 da ruxsat etildi. Bichimi 84x108/32. Ofset bosma. TimesUZ garniturası. Shartli bosma tabog‘i 6,72. Nashriyot-hisob tabog‘i 7,3. Adadi 5000 nusxa. Buyurtma № 3137. Bahosi shartnoma asosida.

**«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik
kompaniyasi bosmaxonasi,
700083, Toshkent shahri, Buyuk Turon ko‘chasi, 41.**